

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Мельник Л. Ю.,

д.е.н., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Дацій О. І.,

д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Вініченко І. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Гудзинський О. Д., д.е.н., професор, професор кафедри Національного університету біотехнологій і природокористування

Іванюта В. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Кадієвський В. А., д.е.н., професор, професор кафедри завідувач кафедри Державної академії статистики, обліку і аудиту

Коренюк П. І., д.е.н., доцент, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України

Малік М. Й., д.е.н., професор, завідувач відділу ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри Полтавської державної аграрної академії

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Сумського національного аграрно-економічного університету

Свідоцтво КВ № 17595-6445ПР від 28.03.2011 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

Дніпропетровський державний

аграрно-економічний університет,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: esonomy_2008@ukr.net

Відділ реклами: Чурсіна А. М.

Коректор: Строганова Г. М.

Комп'ютерна верстка: Полулященко А. В.

Технічне забезпечення: Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 13 липень 2015 р.

У НОМЕРІ:

Радіонов Ю. Д.

Державна підтримка природоохоронних заходів: проблеми виконання бюджетних програм та ефективності використання коштів 3
Гоблик В. В.

Особливості регулювання трудовіграційних процесів у прикордонному регіоні 10
Шпильовий В. А., Філяр С. В.

Концептуальні підходи до визначення сутності банківської діяльності в умовах модернізації економічної системи 14
Токарчук Д. М.

Сучасний стан, ефективність та перспективи виробництва ріпаку в ЄС та в Україні 19
Пивовар П. В.

Правові засади виробництва та використання біопалива сільськогосподарськими підприємствами 24
Афендікова Н. О.

Протидія рейдерству на ринку землі в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки 28
Сталінська О. В.

Система оцінки праці персоналу на сучасному промисловому підприємстві 33
Педорченко А. А.

Досвід експорту олійних культур та продуктів їх переробки країн з розвинутою ринковою економікою 37
Красільнікова К. Є.

Напрями розвитку виробництва хлібопекарських підприємств 43
Задорожна А. М.

Інституціоналізація моніторингу ринку та прогнозування інноваційної діяльності в аграрній сфері 48
Коваленко О. С.

Стан банківського кредитування суб'єктів аграрного сектору економіки України 53
Рибаківа О. А.

Сільськогосподарська птиця як об'єкт бухгалтерського обліку 58
Шостак І. В.

Застосування SMART-підходу до обґрунтування системи КРІ оцінки результатів роботи персоналу підприємства торгівлі 64

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ (постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України», наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету 25 червня 2015 р.

Підписано до друку 14.07.15 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 9,0. Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 1407/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

© АгроСвіт, 2015

CONTENTS:

Radionov Yu.
STATE SUPPORT FOR ENVIRONMENTAL MEASURES: THE PROBLEM OF BUDGET PROGRAMS AND COST-EFFECTIVENESS 3

Hoblyk V.
FEATURES OF ADJUSTMENT OF LABOR MIGRATION PROCESSES IN THE BORDER REGION 10

Shpylovy V., Fimyar S.
CONCEPTUAL APPROACHES TO DETERMINING THE NATURE OF BANKING ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION OF THE ECONOMIC SYSTEM 14

Tokarchuk D.
THE MODERN STATE, EFFICIENCY AND PROSPECTS OF RAPE PRODUCTION IN THE EUROPEAN UNION AND IN UKRAINE 19

Pivovar P.
LEGAL BASIS BIOFUELS PRODUCTION AND USAGE BY AGRICULTURAL ENTERPRISES 24

Afendikova N.
COUNTERING RAIDING THE LAND MARKET IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY 28

Stalinska O.
THE SYSTEM OF ESTIMATION OF LABOUR OF PERSONNEL IS ON MODERN INDUSTRIAL ENTERPRISE 33

Pedorchenko A.
OILSEEDS AND BY-PRODUCTS EXPORT EXPERIENCE OF ADVANCED ECONOMIES 37

Krasilnikova K.
DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PRODUCTION BAKERIES 43

Zadorozhna L.
INSTITUTIONALIZATION MARKET MONITORING AND PREDICTION OF INNOVATION IN AGRICULTURE 48

Kovalenko O.
THE STATE OF BANK LENDING OF AGRICULTURAL SECTOR SUBJECTS OF UKRAINE 53

Rybakova O.
POULTRY AS AN OBJECT OF ACCOUNTING 58

Shostak I.
SMART-ZASTROSUVANNYA APPROACH TO THE BASIS OF KPI PERFORMANCE EVALUATION TRADE ENTERPRISE STAFF 64

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 336.532.1

Ю. Д. Радіонов,

к. е. н., начальник відділу адаптації та імплементації міжнародних стандартів,

моніторингу і аналізу у сфері державного фінансового контролю, Рахункова палата України

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ: ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ

Yu. Radionov,

Cand. of Econ. Sci., Head of the Department of Adaptation and Implementation of International Standards, Monitoring, and Analysis in the Sphere of State's Financial Control, The Accounting Chamber of Ukraine

STATE SUPPORT FOR ENVIRONMENTAL MEASURES: THE PROBLEM OF BUDGET PROGRAMS AND COST-EFFECTIVENESS

У статті досліджуються проблеми пов'язані з державною підтримкою природоохоронних заходів як ключового фактору соціально-економічного розвитку України. Проаналізовано поточні екологічні проблеми, на вирішення яких з державного бюджету виділяється фінансовий ресурс, а також проведено аналіз результативності деяких бюджетних програм та ефективності використання коштів.

Встановлено, що існуюча система управління у сфері охорони навколишнього природного середовища є недостатньо ефективною. Відсутнє чітке законодавче розмежування природоохоронних і господарських функцій, систематичне ігнорування суб'єктами господарювання природоохоронного законодавства.

Вирішення проблем лежить у площині віднесення їх до пріоритетних на державному рівні. Запровадження комплексного підходу щодо подолання екологічних наслідків, збільшення обсягів фінансування в рамках виконання природоохоронних програм та посилення контролю за ефективним використанням бюджетних коштів.

Бюджетні програми повинні мати взаємозв'язок між виділеними коштами та отриманим екологічним ефектом, відповідно до запланованих показників. Необхідно зосереджувати бюджетні кошти на пріоритетних напрямках та підвищити бюджетну дисципліну серед розпорядників коштів.

The article examines the problems associated with state support environmental measures as a key factor of social and economic development of Ukraine. The study is an analysis of current environmental problems on which decision the state budget allocated financial resources, as well as an analysis of the impact of some budget programs and cost-effectiveness. The study found that the current system of state administration in the field of the environment is not sufficiently effective. Since there is no clear legal separation of environmental and economic functions, failure undertakings environmental legislation.

According to the audit conducted by the Accounting Chamber of Ukraine found that governance and regulation was reduced to provide the competent authorities of the permits, limitation and regulation of environmental pollution. Thus, existing in the relevant state bodies leverage to ensure full reimbursement of the state damages for violations of environmental laws were ineffective. Thus, in the Kharkov region in 2010 — 9 months of 2011 the total refund environmental damage was only 0.5 percent of the total assessed damage or 1,2 mln. UAH., Sumy region — 6.3 percent, or 0.9 mln. UAH.

In Odessa, Mykolayiv and Kherson regions the total estimated damages for breaches of environmental legislation made 668.64 million. UAH. Thus for the implementation of non-permit or loss of excess amounts reimbursed in 2011 and the first half of 2012 only 0.6 to 0.8 percent. of damages. As a result, the environment is not improved, and problema over exploitation of natural resources has not been resolved.

The study found that in Ukraine the allocation and use of state budget funds for implementation of environmental protection measures carried out randomly, which in turn leads to inefficient use and so limited state financial resources and low efficiency of these measures.

One way of solving environmental problems is, according to the author, referring them to the priority at the state level. The introduction of a comprehensive approach increased funding in the implementation of environmental programs and monitoring effective use of public funds. To improve the efficiency of budget programs should be strengthened relationship between funds allocated and received environmental effect, in accordance with the planned indicators of budget programs. To focus the budget funds on priority areas and to increase fiscal discipline among spending units.

Ключові слова: державний бюджет, бюджетні кошти, розпорядники коштів, неефективне використання коштів, бюджетна програма, природоохоронні заходи, регіони.

Key words: state budget, the budget funds, spending money, inefficient use of funds, budget program, environmental activities, regions

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Раціональне використання, відтворення та охорона природних ресурсів є невід'ємною умо-

вою сталого соціально-економічного розвитку. У цьому контексті перед Україною постає питання економічного та соціального розвитку

кожного регіону, ефективне використання наявного економічного потенціалу та природних ресурсів.

Антропогенне та техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Особливо відчутним в економіці України стало загострення екологічної ситуації внаслідок нераціонального й неконтрольованого використання природних ресурсів в регіональному зрізі. Характерними рисами погіршення екологічного стану є радіоактивне, хімічне та фізичне забруднення повітряного басейну, поверхневих і підземних вод, ерозії та забруднення ґрунтів.

Основними факторами антропогенного впливу на навколишнє природне середовище є також скиди забруднених стічних вод у природні поверхневі водні об'єкти, викиди шкідливих речовин в атмосферу, забруднення ґрунтів відходами промислових підприємств тощо.

Серйозною також є проблема поводження з відходами, особливо I—III класу небезпеки, кількість яких в регіонах значно зростає. Централізованими послугами зі збирання та вивезення твердих побутових відходів охоплено 65—95 відс. населення, що мешкає в містах обласного підпорядкування, і лише 40—70 відс. — населення районних центрів. Централізований збір та вивезення твердих побутових відходів у сільській місцевості практично не здійснюється (охоплення населення послугами із збирання та вивезення відходів — 10—25 відсотків).

В Україні не створено інфраструктури поводження з відходами, тому не зменшується обсяг шкідливих викидів в атмосферне повітря та скидів забруднених вод [8].

На думку експертів, основною причиною інтенсивного забруднення атмосфери є щорічне збільшення загальної кількості транспортних засобів, експлуатація технічно застарілого автомобільного парку, низька якість паливно-мастильних матеріалів, незадовільний стан автомобільних шляхів, відсутність об'їзних маршрутів, невідпрацьовані режими швидкостей дорожнього руху тощо.

Численні дослідження вчених-екологів засвідчують, що зі всієї кількості забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря, близько 90% становлять газоподібні речовини і близько 10% — тверді та рідкі частинки [2, с. 37].

На території цілого ряду регіонів, ще з часів СРСР, накопичено значну частину не-

придатних та заборонених до використання пестицидів та агрохімікатів. При цьому більше 50 відс. місць зберігання знаходяться в незадовільному стані.

На відміну від усіх інших забруднювачів біосфери пестициди спеціально вносяться в оточуюче нас природне середовище. При цьому 97—99% інсектицидів і фунгіцидів та 55—60% гербіцидів навіть при суворому дотриманні всіх регламентів їх застосування не досягають об'єктів пригнічення, а потрапляють у ґрунт, повітря, водойми [4, с. 161].

Сьогодні вкрай актуальним вважається питання раціонального використання земельних ресурсів, їх відтворення та охорона. Нераціональне використання земельних ресурсів призводить до того, що українські чорноземи, якими так багата Україна, втрачають свої властивості, просто вивітрюються та вимиваються водами, і це призводить до погіршення якості земельних ресурсів України. Обсяги землеохоронних, відтворюючих заходів продовжують залишатися недостатніми і фактично є неспівставними із рівнем поширеності деградаційних процесів.

Відповідно до Закону України від 25.06.1991 № 1264 "Про охорону навколишнього природного середовища" [2] організацію запобігання шкідливого впливу на навколишнє природне середовище результатів діяльності (бездіяльності) суб'єктів господарювання повинні забезпечити Державні управління охорони навколишнього природного середовища в областях шляхом здійснення координації діяльності місцевих органів виконавчої влади, територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій. Тобто для забезпечення здійснення збалансованої державної політики у сфері природокористування необхідно чітко дотримуватись існуючих стандартів контролю, підвищувати вимоги до суб'єктів господарювання, їх відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища, компенсації завданих збитків та стимулювання до впровадження природоохоронних заходів.

Держава, враховуючи фінансові можливості, з метою соціально-економічного розвитку та вирішення низки нагальних екологічних проблем, щорічно спрямовує значну суму бюджетних коштів на проведення природоохоронних заходів, зокрема це: докорінне поліпшення земель, проведення берегоукріплень гірських річок, реалізація проєктів в сфері земельної реформи, землевпо-

рядкування, відтворення лісових ресурсів тощо.

АНАЛІЗ ОСТАНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Слід відзначити, що екологічні питання постійно перебувають в полі зору вітчизняних вчених, зокрема відомі праці: Ю.Д. Бойчука, С.І. Дорогунцова, В.С. Джигиря, О.О. Веклич, Ю.Ю. Жигуци, В.С. Міщенко, М.А. Хвесик та інших. Вчені проявляють інтерес з різних позицій, однак недостатньо наукових праць щодо аналізу державної підтримки та виконання бюджетних програм.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз поточних екологічних проблем на вирішення яких з державного бюджету виділяється фінансовий ресурс, проведення аналізу результативності цих програм, ефективності видатків та пошук шляхів удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно до статті 16 Конституції України [1] забезпечення екологічної безпеки, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави.

Статтею 3 Закону України від 25.06.1991 № 1264 "Про охорону навколишнього природного середовища" [2] визначено основні принципи охорони, серед яких, є пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності, обов'язковість надання висновків державної екологічної експертизи, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Цим Законом визначено також повноваження органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі, компетенцію спеціально уповноважених органів державного управління, зокрема, щодо здійснення державної екологічної експертизи.

Слід зазначити, що проведений нами аналіз окремих норм законодавства України, що визначають повноваження центральних органів виконавчої влади по забезпеченню державної політики у сфері екології та природних ресурсів засвідчив неузгодженість між собою норм законодавства, що в свою чергу, негативно впливає на резуль-

тативність роботи відповідних уповноважених органів, а отже і ефективність використання коштів державного бюджету в цій сфері.

За результатами проведених Рахунковою палатою аудитів встановлено, що державне управління та регулювання зводилося до надання уповноваженими органами відповідних дозвільних документів, лімітування та нормування забруднення навколишнього природного середовища. При цьому, існуючі у відповідних державних органах важелі впливу на забезпечення повного відшкодування завданих державі збитків за порушення природоохоронного законодавства були неефективними. Так, у Харківській області впродовж 2010 року — 9 місяців 2011 року загальна сума відшкодованих екологічних збитків становила лише 0,5 відс. від загальної суми нарахованих збитків або 1,2 млн грн., у Сумській області — 6,3 відс., або 0,9 млн гривень.

В Одеській, Миколаївській та Херсонській областях загальна сума розрахованих збитків за порушення вимог природоохоронного законодавства становила 668,64 млн гривень. При цьому за здійснення бездозвільної діяльності або з понаднормованими обсягами відшкодовано збитків у 2011 році та I півріччі 2012 року всього лише від 0,6 до 0,8 відс. від заподіяної шкоди. Як наслідок, стан навколишнього середовища не поліпшувався, а проблема надмірної експлуатації природних ресурсів не була розв'язана [5, с. 93].

Випадки зволікань із вжиттям відповідних заходів щодо усунення порушень, відшкодування компенсації розміру завданих збитків, свідчить про низьку ефективність роботи екологічних інспекцій в регіонах. А відсутність дієвих важелів впливу на суб'єктів господарювання, які не дотримуються вимог природоохоронного законодавства, як відомо, негативно впливає на екологічний стан.

Як стверджує Веклич О.О., "забруднювач сплачує за право забруднювати", оскільки переважній більшості господарюючих суб'єктів-природокористувачів дотепер простіше чи вигідніше сплатити необхідні збори або штрафи за забруднення, ніж упровадити екологоконструктивне обладнання й технології виробництва, особливо зважаючи на те, що держава не надає значущих податкових стимулів для активізації капіталовкладень на такі цілі [3].

Негативним фактором впливу на екологію є також недотримання положень нормативно-правових актів. Так, Концепцією застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, що затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538-р [10] передбачено встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням з державного бюджету коштів та результатами їх використання. Проте досить часто спостерігаємо відсутність розподілу видатків та результативних показників в розрізі регіонів, що не дає змоги контролювати та аналізувати динаміку результативних показників, які характеризують ефективність та якість виконання бюджетних програм.

Стабілізуючим елементом та екологічним каркасом природного середовища, що мінімізує несприятливі природні процеси і явища є лісові насадження. В цьому контексті питання збереження лісів та виконання відповідних державних програм, спрямованих, в першу чергу, на запобігання активізації ерозійних та зсувних процесів при веденні лісового господарства є одними з першочергових в лісовій галузі. Проте, не дивлячись на розробку та фінансування державних цільових програм, ще багато не зроблено.

Результати аудиту ефективності витрачання коштів державного бюджету на використання, збереження та відтворення лісового фонду у Вінницькій, Житомирській та Хмельницькій областях показали, що області управління лісового та мисливського господарства не забезпечили законного та ефективного використання коштів державного бюджету, виділених на реалізацію державної політики у сфері лісового господарства та дотримання вимог порядку їх використання.

Завдання Державної цільової програми "Ліси України" із створення захисних лісових насаджень у цих областях виконувались на рівні 50 відс., їх обсяг виконання мав сталу тенденцію до зменшення. Як наслідок, у досліджених областях за останні роки не відбулося ефективних зрушень у лісгосподарській галузі, не вдалося забезпечити виконання та досягнення результативних показників загальнодержавних програм [5, с. 95].

Не вирішення екологічних проблем призводить до того, що навантаження на екосистему лише посилюється. Досить часто при-

чиною екологічних проблем є сама людина та її господарська діяльність. Оскільки, наприклад, причиною збільшення пожеж та матеріальних втрат від них є послаблення відповідальності керівників підприємницьких структур суб'єктів господарювання за експлуатацію електромереж та організацію на підприємствах, в установах і організаціях протипожежного захисту, незабезпечення місцевими органами влади функціонування підрозділів місцевої пожежної охорони, неуккомплектованість та недостатня оснащеність підрозділів державної пожежної охорони.

У той же час, пожежі в Україні, особливо в сільській місцевості, набувають загрозливих масштабів, суттєво впливаючи на екологічний стан, обсяги матеріальних втрат господарств, підприємств та навіть загибель людей.

Забезпечення протипожежного захисту є невід'ємною частиною реалізації державної політики щодо охорони національного багатства і навколишнього природного середовища, а також збереження життя та здоров'я людей.

Результати аудиту використання бюджетних коштів на попередження та ліквідацію природних пожеж показали, що в Україні протягом 2011—2012 років і I півріччя 2013 року зафіксовано 4684 випадки пожеж у природних екосистемах, які завдали орієнтовно збитків загалом на більш як 75 млн грн. і спричинили 21 надзвичайну ситуацію, 8 осіб постраждало. Із загальної кількості пожеж у природних екосистемах 3979 (85 відс.) відбулось у лісах Державного агентства лісового господарства України та інших лісокористувачів, прями та побічні збитки від яких становили понад 57 млн грн., або більш як 75 відс. їх загального обсягу. Протягом зазначеного періоду на попередження та ліквідацію природних пожеж з державного бюджету витрачено 122,6 млн грн., або 63,9 відс. плану та 91,5 відс. затвердженого державним бюджетом обсягу [6, с. 126].

В Україні практично не існує території, де б не було негативного впливу природних явищ, скажімо паводків і повеней. Найбільшої шкоди від них зазнають гірські та передгірські райони Карпат, для річок яких протягом року зазвичай характерні паводки різного генезису з частотою 4—8 разів на рік.

Недостатній рівень прогнозованості розвитку повеней, паводків і підтоплень, а та-

кож відсутність сучасного, повноцінного та цілісного захисного комплексу призводять до щорічних збитків як у аграрному, так і промисловому секторах економіки та соціальної сфері.

Слід зазначити, що національна система протипаводкового захисту населення недостатньо ефективна, свідченням цього є випадки людських жертв. До того кошти, що виділяються з державного бюджету, не завжди вирішують поставлені завдання. Оскільки, щоб забезпечити високий рівень результативності бюджетних програм щодо проведення природоохоронних заходів, необхідно, щоб розпорядники коштів приймали виважені, обгрунтовані управлінські рішення, які забезпечать ефективність використання бюджетних коштів.

Так, аудитом ефективності використання коштів державного бюджету, виділених на протипаводкові заходи у басейні річки Дунаю та ліквідацію наслідків надзвичайної ситуації, що склалася на території Ренійського району Одеської області, встановлено, що управлінські рішення з боку Ренійської районної державної адміністрації були неефективними, а спрямовані кошти резервного фонду державного бюджету у сумі 6,3 млн грн. не дозволили комплексно вирішити проблему ліквідації наслідків затоплення Ренійського району і м. Рені. Внаслідок недотримання норм чинного законодавства та через затримку платежів Державною казначейською службою України, було допущено неефективне управління коштами резервного фонду державного бюджету у сумі 14,8 млн грн. та неефективне використання коштів резервного фонду — 0,4 млн гривень [6, с. 133].

Варто зазначити, що в сучасному світі, протипаводкові заходи базуються на науково обгрунтованому комплексі інженерно-технічних, лісогосподарських, природоохоронних, сільськогосподарських та інших заходів стосовно гірських, передгірських і рівнинних поясів водозбірних басейнів річок, з врахуванням сучасної тенденції в розвитку протипаводкового захисту, спрямованої на управління паводковим стоком з допомогою спеціальних протипаводкових ємностей, польдерів.

Водночас дослідженням встановлено, що в Україні виділення та використання з державного бюджету коштів на реалізацію цих заходів здійснюється хаотично, що в свою чергу, веде до неефективного використання і так обмеженого фінансового ресурсу держави та низької результативності цих заходів.

Результати нашого дослідження свідчать, що якість управління з боку державних органів у сфері охорони навколишнього природного середовища необхідно покращувати, оскільки не завжди забезпечується проведення ефективних та комплексних заходів. Недостатня координація діяльності місцевих органів виконавчої влади та підприємств з екологічними управліннями в областях проводиться не на належному рівні.

Як результат, маємо ситуацію, коли продовжується безконтрольне забруднення довкілля, в тому числі, внаслідок недостатньої роботи по усуненню суб'єктами господарювання порушень природоохоронного законодавства, не дотримуються основні принципи охорони навколишнього природного середовища тощо.

Результати дослідження дають підстави для висновку, що сьогодні державне управління та регулювання природокористування зводиться, в основному, до надання відповідних дозвільних документів, лімітування та нормування забруднення навколишнього природного середовища, а контроль за дотриманням суб'єктами господарювання встановлених умов природокористування має поверхневий характер.

Неефективність важелів впливу за порушення природоохоронного законодавства та незадовільний стан контролю з боку Державних екологічних інспекцій призводить лише до незначного відшкодування збитків державі.

Таким чином, соціально-екологічні наслідки впровадження державної політики у сфері екології та природних ресурсів засвідчують, що помітних змін у навколишньому середовищі не відбувається, а проблема надмірної експлуатації природних ресурсів існує. Екологічний стан ряду регіонів ускладнюється через невирішені проблеми з підтопленням, в поводженні з відходами, технікою безпеки, що призводить до виникнення пожеж, не вирішення проблеми знешкодження отрутохімікатів тощо. Всі ці негаразди, призводять до погіршення стану ґрунтів, забруднення земель, підземних вод та атмосфери.

Механізм державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища є недостатньо ефективним. Відсутнє чітке законодавче розмежування природоохоронних та господарських функцій, систематичне порушення природоохоронного законодавства свідчить про неврегулю-

ваність даного питання і є причиною екологічних проблем в Україні.

Суперечності між нормами податкового та природоохоронного законодавства в частині порядку визначення ставок і механізму справляння збору, а також несвоєчасне приведення нормативно-правових актів у відповідність із Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" та невизначеність у положеннях про державні екологічні інспекції повноважень з контролю за фактичними обсягами забруднюючих речовин негативно впливають на якість державного контролю і відповідно наповнення доходної частини бюджету.

На нашу думку, змінити ситуацію можливо за рахунок впровадження ефективного механізму співпраці екологічних інспекцій та органів фіскальної служби в регіонах. Це дасть можливість запровадити ефективний контроль за суб'єктами господарювання щодо раціонального використання природних ресурсів та відшкодування в повному обсязі завданих збитків. Механізм цієї співпраці має на меті обмежувати або взагалі призупиняти діяльність підприємств і об'єктів, які порушують природоохоронне законодавство. Крім того, необхідно застосовувати економічні важелі впливу на забруднювачів навколишнього природного середовища, а також притягати до адміністративної та кримінальної відповідальності винних посадових осіб.

Механізм раціонального природокористування лежить в площині політичної волі української еліти, усвідомлення ними необхідності екологізації.

Задоволення потреб суспільства в належній якості навколишнього природного середовища можливе шляхом впровадження саме принципів екологізації, організаційних заходів захисту довкілля, модернізації і переоснащення екологічно недосконалих технологічних процесів, розумним (комплексним, економічним) використанням природних ресурсів, екологічною орієнтацією господарської діяльності. У цьому контексті, на регіональний рівень повинно лягти основне навантаження щодо ефективності проведення заходів.

Необхідно, наголос робити на пошук альтернативних технологій, що не забруднюють навколишнє середовище, а також на централізацію процесів очищення водного середовища, повітряного простору і ґрунту. В результаті в останні десятиліття в ряді індустріально розвинених країн спостерігається тенденція зниження об'єму шкідливих викидів, наприклад, у Франції [7, с. 119—120].

Основними шляхами вирішення екологічних проблем в Україні є, віднесення їх до пріоритетних на державному рівні. Запровадження механізму адекватного фінансування в рамках виконання природоохоронних програм, підвищення контролю за ефективним використанням бюджетних коштів. Екологічні проблеми мають фінансуватись не по залишковому принципу, а на рівні з економічними та соціальними. Оскільки, без вирішення екологічних проблем не можливо сприяти притоку інвестицій, а відтак забезпечити економічне зростання та створення належних умов для безпечного та комфортного проживання населення в кожному регіоні України.

Бюджетна децентралізація, започаткована в нашій державі у 2015 році з прийняттям змін до Податкового та Бюджетного кодексів, сподіваємось, сприятиме наповненню доходної частини місцевих бюджетів і дасть можливість місцевим органам влади ефективніше вирішувати екологічні проблеми.

Змінити ситуацію можливо за рахунок системності підходів до вирішення проблем екології, аналізу причин, наслідків та напрацювання механізмів прийняття виважених управлінських рішень. Такий підхід дасть можливість вчасно і результативно врегулювати назрілі екологічні проблеми.

Забезпечити результативність бюджетних програм, вбачається в:

- економічно-адміністративних важелях впливу на порушників природоохоронного законодавства та повного стягнення завданих екологічних збитків;

- ефективному виконанні державними органами, визначених законодавством повноважень;

- встановлені прямого взаємозв'язку між виділеними коштами та отриманим екологічним ефектом, відповідно до запланованих показників бюджетних програм;

- зосередженні бюджетних коштів на пріоритетних напрямках розвитку та системності підходів щодо вирішення екологічних проблем;

- підвищенні бюджетної дисципліни серед розпорядників коштів щодо раціонального та ефективного використання коштів державного та місцевих бюджетів, що виділяються на природоохоронні заходи.

Кошти державного бюджету, що виділяються на фінансування різноманітних природоохоронних заходів мають використовуватись раціонально та ефективно, забезпе-

чуючи високу якість робіт та належну результативність.

Досвід розвинутих країн свідчить, що поєднання адаптованого природоохоронного законодавства і належного державного контролю за його дотриманням дає сприятливі умови для природо- та ресурсозбереження і успішного соціально-економічного розвитку.

Дотримання екологічного законодавства суб'єктами господарювання та ефективне і результативне використання бюджетних коштів при виконанні природоохоронних заходів в Україні можуть в перспективі дати бажаний результат — покращення екологічного стану довкілля.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 № 1264-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

3. Веклич О.О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://biglibrary.ru/articles/article-42/>

4. Екологія і охорона навколишнього середовища: навчальний посібник / Ю.Д. Бойчук, Е.М. Солошенко, О.В. Бугай. — 4-те вид., випр. і доп. — Суми: Університетська книга, 2013. — 316 с.

5. Звіт Рахункової палати України за 2012 рік. — Київ — 2013. — 198 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://portal.rp.int/doccatalog/document/16742074/Zvit_2012.pdf

6. Звіт Рахункової палати України за 2013 рік. — Київ — 2014. — 224 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://portal.rp.int/doccatalog/document/16744990/Zvit_2013.pdf

7. Інженерна екологія: навчальний посібник для студентів технічних спеціальностей / Жигуц Ю.Ю., Лазар В.Ф. Видання. — 2-е, випр. і доп. — К.: Кондор-Видавництво, 2012. — 170 с.

8. Міщенко В.С. Чи є прогрес у природоохоронному фінансуванні в Україні? // Збірник матеріалів II-го Всеукраїнського з'їзду екологів. 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/2vze/zb_m/0168_zb_m_2VZE.pdf

9. Промислова екологія. навч. посіб. / С.О. Апостолюк, В.С. Джигирей, І.А. Соколовський та ін. — 2-ге вид., виправл. і доповн. — К.: Знання, 2012. — 430 с.

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 № 538-р "Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 15 June 2015).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Environmental Protection", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (Accessed 15 June 2015).

3. Veklich, O.O. (2011), "Modern trends in financial provision of environmental activities in Ukraine", available at: <http://biglibrary.ru/articles/article-42/> (Accessed 15 June 2015).

4. Boychuk, Yu.D. and others (2013), Ekologiya i oshorona navkolyshn'ogo seredovishcha [Ecology and environmental protection], University Book, Sumy, Ukraine.

5. Accounting Chamber of Ukraine (2013), "Report of the Accounting Chamber of Ukraine in 2012", available at: http://portal.rp.int/doccatalog/document/16742074/Zvit_2012.pdf (Accessed 15 June 2015).

6. Accounting Chamber of Ukraine (2014), "Report of the Accounting Chamber of Ukraine in 2013", available at: http://portal.rp.int/doccatalog/document/16744990/Zvit_2013.pdf (Accessed 15 June 2015).

7. Zhyhuts, Yu.Yu. Lazar, V.F. (2012), Inzhenerna ekologiya [Engineering ecology], Kondor-Publishing Kyiv, Ukraine.

8. Mishchenko, V.S. (2011), "Is there progress in environmental financing in Ukraine?", available at: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/2vze/zb_m/0168_zb_m_2VZE.pdf (Accessed 15 June 2015).

9. Apostolyuk, S.O. Dzhygyrey, V.S., Sokolovskyy, I.A. and others (2012), Promyslova ekologiya [Industrial Ecology], Kyiv, Knowledge, Ukraine.

10. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2002), Order "On approval of the Concept application program budgeting in the budget process", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80> (Accessed 15 June 2015).

Стаття надійшла до редакції 17.06.2015 р.

УДК 331.556.024.5:332.122 (4-04)

В. В. Гоблик,
д. е. н., доцент, Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ПРИКОРДОННОМУ РЕГІОНІ

V. Hoblyk,
doctor of economic sciences, associate professor, Mukachevo State University, Mukachevo

FEATURES OF ADJUSTMENT OF LABOR MIGRATION PROCESSES IN THE BORDER REGION

У статті виявлено сучасні тенденції активізації транскордонного співробітництва, виявлення найбільш ефективних засобів вирішення проблем у таких напрямках, як розвиток прикордонної та транспортної інфраструктури, захист спільних кордонів, спрощення процедур перетину кордону, захист від організованої злочинності та боротьба з нею; охорона навколишнього середовища й охорона здоров'я, розвиток культурних зв'язків з обох боків кордону. В окрему проблему виділяється трудова міграція, яка вимагає формування ефективних міждержавних механізмів її регулювання в період становлення та активізації зовнішньоекономічних у транскордонних регіонах між Україною та Європейським Союзом.

The current trends of activation of cross-border cooperation, identifying the most effective means of solving the problems in such areas as development of border and transport infrastructure, protection of the common borders, simplifying the procedures of crossing the border, protection against organized criminality and its overcoming; environment and health protection, development of cultural relations on both sides of the border are described in the article. Labor migration, which requires the development of effective international mechanisms of regulation during the formation and activation of foreign trade in cross-border regions between Ukraine and the European Union are considered to be an another problem.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, Європейський Союз, трудова міграція, транскордонний регіон, міграційна політика.

Key words: cross-border cooperation, European Union, labor migration, cross-border region, migration policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблематика регіонального розвитку в Україні сьогодні дедалі частіше пов'язується з активізацією транскордонного співробітництва, поглибленням торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва у транскордонних регіонах у контексті європейської інтеграції України. Основними механізмами становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах за участю прикордонних територій України в умовах європейської інтеграції нашої держави можна вважати: єврорегіональний, преференційний, прикордонно-торговельний, інноваційний, а також міграційнотрудовий. Найменш вивченим є механізм регулювання тру-

дової міграції, який не склався ні організаційно, ні функціонально.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання активізації транскордонного співробітництва регіонів у теоретичному плані вивчалось зарубіжними та вітчизняними науковцями. Зокрема цим проблемам присвячені роботи М. Долішного, П. Беленького, В. Борщевського, С. Писаренко, Н. Мікули, В. Пили, та інших. За останній період часу в розвитку вітчизняної демографічної науки завдяки зусиллям Е. Лібанової, С. Пирожкова, В. Онікієнка, В. Новікова, Т. Заєць, А. Семів, У. Садової та багатьох інших вчених-демографів досягну-

то певних позитивних результатів у дослідженні пріоритетів демографічної політики України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є вивчення організаційно-управлінських механізмів регулювання трудової міграції у прикордонному регіоні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до узагальнення теоретичних положень регіоналістики, інституціональної теорії, здійснено класифікацію основних механізмів становлення та активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах між Україною та ЄС, а саме: єврорегіональний (ґрунтується на інституційній ролі єврорегіонів у розвитку соціально-економічного співробітництва прикордонних регіонів України і країн-членів ЄС), преференційний (дія якого забезпечується наявністю преференційних режимів у прикордонних регіонах України або сусідніх із нею країн-членів ЄС, зокрема спеціальних економічних зон, промислових парків, технопарків або територій пріоритетного розвитку), прикордонно-торговельний (концентрований навколо прикордонної торгівлі у транскордонному просторі між Україною та ЄС), трудові міграційний (основного імпульсу якому надає транскордонна трудова міграція), а також маркетинговий (заснований на реалізації спільних маркетингових програм для сусідніх прикордонних регіонів України та країн-членів ЄС з метою залучення іноземних інвестицій та реалізації проектів, спрямованих на вирішення екологічних та інших проблем). Найбільший науковий інтерес викликає дослідження трудові міграційного механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні.

Дослідження трудові міграційних процесів, за незначним винятком, знаходяться на початковій стадії, багато методичних та організаційних аспектів їх регулювання належним чином не розкриті, а наукові доробки, напрацьовані в процесі реформи, не доведені до рівня практичного використання і не враховують всієї мінливості ситуацій та глибини трансформаційних процесів. Аналіз міграційної ситуації в Україні, становлення та розвиток державних органів управління міграційними процесами свідчить про їхню певну неадекватність. Міграційні аспекти розвиваються набагато бурхливіше, ніж органи, що повинні їх передбачати та регулювати.

Як наслідок, сьогодні в Україні не має продуманої міграційної політики. Дії уряду з регулювання трудової міграції є несистемними,

їм бракує чіткої цільової постановки, окреслення кола завдань, що вирішуються в різних часових лагах, локалізації масштабів трудової міграції та визначення важелів впливу на зовнішню трудову міграцію.

Трудова міграція як феномен, що поширився в умовах трансформаційної кризи при переході України до ринкової економіки, оцінюється вітчизняними та зарубіжними науковцями далеко не однозначно. На нашу думку, як і будь-яке соціально-економічне явище, трудова міграція містить в собі різнорідний потенціал впливу на господарський комплекс регіону. Особливо це стосується такої динамічної сфери, як транскордонне співробітництво. Адже міжнародна трудова міграція-це переміщення населення через державні кордони з метою вступу в трудові відносини з роботодавцями в іншій країні [4].

Міжнародна трудова міграція виступає однією із важливих форм міжнародних економічних відносин, суть якої полягає у перерозподілі економічно активного населення із однієї країни в інші. Вона носить глобальний характер, що проявляється у переміщенні працездатного населення між державами усього світу. Її розв'язання можливе за умови об'єднання зусиль усієї міжнародної спільноти.

В основі сучасної міжнародної трудової міграції лежить ряд важливих закономірностей, основою із яких є постійне збільшення контингенту населення, включеного в орбіту зовнішніх трудових переміщень. За своїм характером трудова міграція носить економічний характер. Посилення нерівномірності економічного розвитку між індустріально розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, є однією з основних причин, що генерують умови збільшення масштабів трудової міграції, що вимагає внесення серйозних коректив у регулювання трудові міграційної політики.

Особливістю трудової міграції працездатного населення України в сучасних умовах є зміна вектору трудові міграційних процесів на користь європейських країн, зумовлена геополітичними змінами, відкритістю національної економіки, лібералізацією візового контролю, посиленням євроінтеграційних процесів. Це вимагає посилення взаємодії з країнами-членами Європейського Союзу у створенні сприятливих умов для легалізації українських трудових мігрантів, активізація співробітництва у сфері прикордонного контролю, управління процесами законної міграції, сприяння зворотній міграції, захист прав трудових мігрантів [3].

Рис. 1. Трудова міграція в механізмі становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону

Авторська розробка.

З одного боку, виїзд за кордон на тимчасові заробітки мешканців прикордонних регіонів нашої держави загрожує вимиванням частини вітчизняних трудових ресурсів, погіршенням демографічної ситуації всередині держави, дефіцитом кваліфікованого персоналу на українських підприємствах тощо. Однак, з іншого погляду, саме трудова міграція забезпечує найвищий рівень суспільної адаптації наших співвітчизників до стандартів життя розвинутих держав Європи, дозволяє набувати їм досвід роботи у ринковому та підприємницькому середовищі держав ЄС, неспівставний за своєю вагомістю з тим, який набувається під час участі у прикордонній торгівлі та інших формах зовнішньоекономічної діяльності у межах транскордонних регіонів, а також забезпечує акумуляцію достатніх фінансових ресурсів, що можуть ефективно використовуватись для інвестування в Україні (рис. 1).

Експерти відзначають, що зовнішня трудова міграція є також джерелом досвіду, знань, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки. Крім цього, значні кошти, які надходять від заробітчан, підвищують платоспроможний попит і таким чином стимулюють виробництво. Вони сприяють розвитку малого бізнесу, прискоренню формування середнього класу [1]. Все це позитивно відображається на активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, стимулюючи процеси європейської інтеграції нашої держави.

На думку вітчизняних дослідників: "Заробітчани, збагачені іноземним досвідом та ознайомленні з їхніми технологіями, також вкладають зароблене у розвиток власної справи. Наразі таких людей є небагато і завдання держави та місцевої влади врешті-решт створити такі умови, щоб їх частка зростала, і щоб гроші було вигідніше вкладати у виробництво, аніж у торгівлю і сферу послуг, які зараз домінують у малому бізнесі" [5]. Крім того, науковці наголошують: "Інвестиції в людський капітал, зокрема освіту та медицину, поліпшення якості життя не можна не оцінювати позитивно... Забезпечене заробітками трудових мігрантів збільшення попиту на вищу освіту сприяло розвитку галузі. Так, у західних областях України, охоплених масовою еміграцією, зростання кількості вищих навчальних закладів, їх студентів і випускників відбувалося швидшими темпами, ніж у цілому по Україні" [2].

Таким чином, трудова міграція мешканців прикордонних територій західних областей нашої держави може розглядатися в контексті функціонування окремого механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів. Причому цей механізм, поряд з іншими, які були окреслені вище, не є локальним чи обмеженим у часі своєї дії, як може здатися на перший погляд. Він має значний ресурс збереження власного впливу та стратегічний горизонт подальшої еволюції.

У цьому контексті вітчизняні фахівці звертають увагу на те, що досі ми розглядали трудову міграцію як своєрідну "хворобу Європи", яка не в змозі справитися зі стрімким старінням населення, але вже в найближчому майбутньому Україна має "перехворіти" на цю недугу та навчитися використовувати це на благо своєї економіки. У нас є всі можливості скористатися історичним шансом і не повторити чужих помилок. Адже вже сьогодні є чимала кількість прикладів, коли тисячі вчорашніх трудових мігрантів повертаються в Західну Україну. За накопичені гроші вони відкривають свій малий бізнес: швейні виробництва, готелі, перевезення, "зелений" туризм тощо, розвиваючи тим самим потенціал зовнішньо-економічних зв'язків транскордонного.

Водночас слід наголосити на тому, що повноцінне використання ресурсу, яким володіє міграційнотрудовий механізм активізації зовнішньо-економічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, безпосередньо пов'язане із ефективним застосуванням відповідних маркетингових інструментів. Адже без належної популяризації тих можливостей, які з'являються у процесі участі мешканців прикордонних територій України у трудовій міграції, особливо в межах транскордонних регіонів, складно розраховувати на залучення набутого ними досвіду та акумульованих фінансових ресурсів у сферу конкурентоспроможного транскордонного бізнесу.

Більше того, вагоме значення, яке відводиться маркетинговим важелям стимулювання регіонального розвитку в умовах зовнішньо-економічної діяльності прикордонних територій нашої держави, дозволяє виокремлювати маркетинговий механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні. Роль цього механізму дедалі більше зростає в умовах поглиблення європейської інтеграції України, а його ключовими ланками є рекламно-промоційна діяльність, просування спільних інвестиційних продуктів і бізнес-ідей, а також підготовка і проведення спільних спортивних і культурних мега-заходів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, виявлено, що серед основних механізмів формування та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах України та ЄС в умовах європейської інтеграції європейського, преференційного, прикордонно-торговельного, трудовіграційного та маркетингового найбільш "недовикористаним" є міграційнотрудовий. Використання потенціалу міграційнотрудового механізму, підвищення ефективності його функціонування в умовах по-

глиблення економічних взаємовідносин між Україною та державами ЄС, виступає вагомим стимулом розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, а також дієвим важелем підвищення якості життя та рівня соціального захисту мешканців цих територій.

Література:

1. Лех Г.А. Трудова міграція за кордон як спосіб додаткового отримання доходів / Г.А. Лех, І.В. Ангелко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/18_4/127_Lech_18_4.pdf

2. Малиновська О.А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування: Аналітична доповідь / О.А. Малиновська. — К.: НІСД, 2011. — С. 12.

3. Пітюлич М.І. Новітні тенденції розвитку міжнародної трудової міграції та їх наслідки для України // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка — Мукачево, 2014. — № 1 (1). — С. 96—100.

4. Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. — К.: ВЦ "Академія" 2007. — 312 с.

5. Трудова міграція: плюс — для економіки, мінус — для суспільства [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zik.ua/ua/news/2005/01/21/7450>

References:

1. Leh, G. A. and Angelko, I. V. "Cross — border labor migration as a way of additional income", [Online], available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/18_4/127_Lech_18_4.pdf (Accessed 4 June 2015).

2. Malinovs'ka, O. A. (2011), Trudova migracija: social'ni naslidki ta shljahi reaguvannja : Analitichna dopovid' [Labour migration, social consequences and ways to respond: Analytical Report], NISD, Kyiv, Ukraine.

3. Pitjulich, M. I. (2014), "The latest trends in international migration and there results for Ukraine", Naukovij visnik Mukachivs'kogo derzhavnogo universitetu. Serija Ekonomika, vol. 1 (1), pp. 96—100.

4. Purigina, O. G. and Sardak, S. E. (2007), Mizhnarodna migracija: navchal'nij posibnyk [International migration: Tutorial], Akademija, Kyiv, Ukraine.

5. "Labor migration: plus - for the Economy, minus — for Society", [Online], available at: <http://zik.ua/ua/news/2005/01/21/7450> (Accessed 6 June 2015).

Стаття надійшла до редакції 18.06.2015 р.

УДК 336.71

В. А. Шпильовий,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів, обліку і аудиту,
ЧФ ПВНЗ "Європейський університет"

С. В. Фімяр,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
ЧФ ПВНЗ "Європейський університет"

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

V. Shpylovy,

Candidate of finance, docent associate professor of finance, audit and management department,
Cherkasy branch of Private Higher Educational Establishment "European University"

S. Fimyary,

Candidate of finance, associate professor of finance, audit and management department
Cherkasy branch of Private Higher Educational Establishment "European University"

CONCEPTUAL APPROACHES TO DETERMINING THE NATURE OF BANKING ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION OF THE ECONOMIC SYSTEM

У статті досліджуються підходи науковців до визначення банків та банківської діяльності як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Визначаються принципів ознаки банків у порівнянні з іншими фінансовими посередниками. Уточнюється визначення банківської діяльності у відповідності із сучасними вимогами модернізації економічної системи. Встановлюється роль банківської системи в економічних перетвореннях, що відбуваються на сучасному етапі в Україні. Також визначені основні економічні проблеми, що зумовлені специфікою вітчизняної економіки і стримують розвиток банківського сектора.

The article investigates scientific approaches to determining banks and banking activity on the macroeconomic and microeconomic levels. Identify the principal features of banks over other financial intermediaries. Clarifies the definition of banking activities in accordance with modern requirements of modernization of the economic system. Set the role of the banking system in the economic transformations taking place at the present stage in Ukraine. Also, the basic economic problems caused by the specifics of the national economy and hinder the development of the banking sector.

Ключові слова: банківська діяльність, модернізація економічної системи, проблеми банківського сектора.

Key words: banking, modernization of the economic system, problems of the banking sector.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Характерною ознакою сучасних суспільних трансформацій є інтенсифікація глобалізаційних процесів, що охопили економіку всіх країн світу, загостривши існуючі та породивши нові суперечності їхнього конкурентного розвитку. Посилення потреби суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах, необхідних для здійснення інновацій, підвищує роль і значення банківського сектора як одного з найбільш динамічних сегментів глобальної системи, еволюція якого суттєво впливає на національні економіки.

Розвиток банківської системи пов'язаний із тимчасовими спадами і регресом, характеризується перманентними кількісними та якісними змінами у діяльності банківських установ. Кількісні зміни пов'язані, з одного боку, зі збільшенням або зменшенням кількості самих банків в економіці, а з другого — зі зрушеннями у загальному обсязі банківських операцій (кредитно-розрахункових, касових, валютних, інвестиційних тощо) з обслуговуванням різних груп клієнтів відповідно до варіації їхніх потреб. Якісні зміни відображають процес розвитку і постійного вдосконалення банківських технологій, оптимізації методів об-

Таблиця 1. Визначення сутності банківської діяльності у наукових працях

Автор	Визначення
Арбузов С.Г. [2]	Сучасний банк – це специфічний фінансовий інститут, який створюється державою чи фізичними або юридичними особами, діє на основі законів і нормативів держави, та виконує низку особливих функцій, пов'язаних з грошово-кредитними, валютними та іншими фінансовими операціями і послугами, а також забезпечує інтереси власників, держави та своїх клієнтів за рахунок формування і використання активів, одержання фінансових результатів (прибутку) і виконання своїх зобов'язань перед державою та клієнтами
Васюренко О.В. [3, с.16]	Сучасний банк – це універсальне фінансове підприємство, що здійснює професійне управління ресурсами суспільства в їх грошовому виразі й виконує відповідні специфічні функції в економіці на законній підставі та під юрисдикцією державних органів, що забезпечують регулювання та контроль банківської діяльності
Мочерний С.В. [5, с. 77]	Банк – це фінансовий інститут, що акумулює грошові кошти та інші нагромадження (золоті запаси, цінні папери тощо), надає кредити, здійснює грошові розрахунки, випуск в обіг грошей та цінних паперів, операції з золотом та інші функції
Стельмах В.С. [6, с. 45]	Банк – особлива грошово-кредитна установа, економічна інституція, яка діє на фінансовому ринку, акумулює тимчасово вільні грошові кошти і заощадження, надає кредити, здійснює грошові розрахунки, операції з векселями, іноземною валютою, золотом, коштовним камінням, випускає в обіг (емітує) гроші та цінні папери, надає різноманітні послуги фінансово-економічного характеру, виконує інші функції
Петрук О.М. [9, с. 10]	Банківська діяльність – набір посередницьких операцій на грошовому ринку, виконання яких дозволено законом тільки під особливим наглядом держави спеціальним інститутам, які називаються банками. Іншим фінансовим посередникам займатися цією діяльністю заборонено. Банк в правовому відношенні – це будь-який фінансовий посередник, що виконує одну або декілька операцій, віднесених законом до банківської діяльності
Мороз А.М. [8]	Банківська діяльність – це сукупність дій комерційних банків з приводу руху грошей шляхом здійснення пасивних та активних операцій. У правовому розумінні банківська діяльність – це сукупність правових дій, що здійснюється певними суб'єктами в формі, якої вимагає закон або договір

слуговування з огляду на конкурентні аспекти взаємовідносин між банківськими установами на ринку.

В умовах модернізації економічної системи банки забезпечують управління системою платежів і розрахунків, здійснюють інвестування та кредитне забезпечення реального сектора, спрямовують заощадження до виробничої сфери, регулюють рух грошових потоків згідно із встановленою грошово-кредитною політикою держави, впливають на швидкість грошового обороту, рівень інфляції. Таким чином, банки суттєво впливають на економічний розвиток країни, що актуалізує необхідність уточнення сутності банківської діяльності згідно з сучасними реаліями.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми банківської діяльності досліджувалися й узагальнені у працях В.О. Васюренка, О.В. Дзюблюка, А.М. Мороза, В.С. Стельмах, та інших. Аналізу різних сторін діяльності комерційних банків як самостійних інститутів економіки держави присвячено праці багатьох вітчизняних економістів, зокрема: С.Г. Арбузова, В.І. Міщенко, В.Д. Базилевича, О.Д. Василика, А.С. Гальчинського, та інших.

Незважаючи на вагомий внесок науковців у розвиток теорії банківської діяльності, виникає необхідність узгодження різноманітних, іноді суперечливих поглядів на зміст банку, та подальшого розвитку теоретичних засад виз-

начення банківської діяльності з урахуванням сучасних тенденцій у банківській сфері.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Завданнями статті є визначення концептуальних засад реалізації банківської діяльності в Україні в умовах модернізації економічної системи, виявлення й узагальнення новітніх тенденцій розвитку банківської системи України на сучасному етапі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток економіки постійно потребує мобілізації, розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів. Необхідність розвитку банківської діяльності спричинено потребами у здійсненні комплексного обслуговування клієнтів у зв'язку з виникненням та загостренням конкуренції у сфері кредитно-грошового обслуговування, тому особливо посилилась необхідність у пропозиції широкого кола банківських операцій кожною банківською установою, які охоплюють усі сторони діяльності банку як фінансового посередника.

Дослідження банківської діяльності становить науковий інтерес як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Основні визначення сутності банків та банківської діяльності провідними українськими науковцями наводяться у таблиці 1.

З макроекономічної точки зору банківська діяльність розглядається як різновид фінансового посередництва, що виконує особливу роль

у забезпеченні руху та перерозподілу фінансових ресурсів країни в ринкових умовах. Низький рівень ефективності банківської діяльності може призвести до утворення дефіциту фінансових ресурсів у позичальників при їх надлишку у населення, та, відповідно, низьких темпів економічного розвитку країни, що для споживачів послуг створить завищену вартість банківських послуг та їх обмеженість.

З мікроекономічної точки зору банківська діяльність становить предмет банківського бізнесу.

Таке двоїсте трактування сутності банківської діяльності обумовлює різні підходи до її змісту, з іншого боку, динамічні процеси та швидкі економічні зміни, зокрема у банківській сфері, обумовлюють постійний розвиток характеру та змісту банківських продуктів, окремих напрямків діяльності, механізмів регулювання, банківських технологій тощо.

Оцінка різних трактувань науковців доводить, що сутність сучасного банку визначається з юридичної та економічної точок зору. З юридичної точки зору сутність комерційного банку полягає переважно у констатації правомірності діяльності та визначенні тих операцій, які згідно із законодавством віднесені до банківської діяльності.

Згідно із Законом України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 № 2121-III (із змінами та доповненнями станом на 01.01.2011 р.) сутність банку визначається так: банк — це юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [1].

З економічної точки зору переважна кількість науковців банк порівнюють з підприємством, яке створює особливий специфічний продукт — гроші, платіжні засоби та послуги грошового характеру. На наш погляд, визначення банку через ствердження, що він є підприємством, яке здійснює різні грошові операції, є не зовсім коректним, адже підприємства відносяться до юридичних осіб, які здійснюють діяльність у реальному секторі економіки. Банки ж — це юридичні особи, які функціонують у фінансовому секторі економіки. Тому більш доцільно визначати банки як суб'єкти господарювання, які здійснюють (реалізують) грошовий обіг в економіці та надають різні фінансові послуги юридичним і фізичним особам.

У даному аспекті слід зазначити, що поряд з банками фінансове посередництво здійснюють й інші фінансово-кредитні установи: інвестиційні фонди, страхові компанії, кредитні спілки та інші установи. Тому доцільно визначити принципів ознаки банків:

— мають законодавчі повноваження виконувати найбільш широкий діапазон фінансових послуг у порівнянні з іншими фінансовими установами;

— вступають в економічні відносини з іншими фінансовими посередниками (страхові компанії, інвестиційні фонди та інші установи відкривають рахунки та здійснюють фінансові операції у банках);

— для банків характерним є подвійний обмін борговими зобов'язаннями: розміщення власних боргових зобов'язань (депозитів, ощадних сертифікатів тощо), у результаті чого мобілізовані кошти розміщуються у боргові зобов'язання та цінні папери, що імітовано іншими суб'єктами (відмінність від фінансових брокерів та дилерів, що не випускають власних боргових зобов'язань);

— прийняття банками на себе безумовних зобов'язань з фіксованою сумою боргу як перед юридичними, так і фізичними особами — на відміну від інвестиційних фондів, які всі ризики, пов'язані зі зміною вартості активів та пасивів, розподіляють серед своїх учасників;

— отримання прибутку від здійснення операцій — на відміну від кредитних спілок, які є неприбутковими фінансово-кредитними організаціями, що діють в інтересах своїх учасників (лише фізичних осіб) з метою акумулювання їх коштів та надання позик відповідно до їх потреб.

За підсумками оцінки підходів науковців до визначення суті сучасного банку слід зазначити наявність досить суперечливих точок зору. Так, одні автори розглядають банк як фінансове підприємство, інші — називають його фінансовим інститутом, треті — фінансово-кредитною установою, четверті — фінансовою організацією. Деякі автори досліджують банк виключно з позиції фінансового посередника.

У розкритті сутності банку на підставі виконуваних ним функцій також виникають певні розбіжності. Так, науковці виокремлюють дві функції — мобілізація коштів та надання кредитів; три функції — мобілізація коштів, надання їх у позику, здійснення розрахунків між економічними суб'єктами або посередництва при здійсненні платежів; чотири функції — зосередження тимчасово вільних коштів, надання їх у тимчасове користування, посередництво у

платежах і розрахунках, регулювання грошового обігу). У літературі з банківської діяльності також пропонуються підходи без виокремлення будь-яких функцій — банки розглядаються як фінансові інститути універсального характеру, які здійснюють діяльність у фінансовій сфері.

У процесі дослідження економічної сутності банку, на нашу думку, важливо враховувати історичні закономірності та особливості економічної кон'юнктури, особливостями певного етапу суспільного розвитку.

Авторський колектив Рябініної Л.М., Няньчука Н.Ю. та Ухлічевої Л.І. визначають специфіку банківської установи через такі її структурні елементи:

- банківський капітал, який існує переважно в позичковій формі та знаходиться в русі;
- банківська діяльність, що характеризується комплексом операцій, які в сукупності може виконувати тільки банк;
- фахівці банку із профільними знаннями банківської справи;
- виробничі потужності — банківська техніка, споруди, будівлі, внутрішня та зовнішня інформація, певні види виробничих матеріалів [10, с. 14].

Таке трактування, на думку автора, потребує уточнення. Зокрема такі структурні елементи, як банківський капітал, фахівці банку та виробничі потужності мають явно виражений ресурсний характер, а структурний елемент "банківська діяльність" — процесний. Крім того, поняття "виробничі потужності" пов'язане з певним рівнем продуктивності даних потужностей, а в банківській практиці ці активи використовуються переважно в обслуговуючому процесі. Також слід зазначити, що в умовах модернізації економічної системи значну роль відіграють такі фактори, як інформація та ефективний менеджмент. Тому поняття "банківська діяльність" пропонується розглядати у процесному аспекті, тобто як сукупність дій, що мають певну спрямованість, та дозволяють на "виході" забезпечувати якість виконання банківських операцій та надання послуг банку.

Проблеми ефективного функціонування окремої банківської установи у контексті макроекономічного розвитку країни завжди мають науково-практичне значення. Задекларована стратегія інноваційного розвитку економіки України, яка активно обговорювалася у наукових колах, не виправдала себе ні на макро-, ні на мікроекономічному рівнях. Головною проблемою визнано той факт, що топ-менеджери вітчизняних підприємств та інституцій вияви-

лися не готовими до активного інноваційного розвитку, постійного впровадження змін та адаптації персоналу у напрямі подолання опору цим змінам.

На сьогодні в Україні визнано, що такі проблеми, як втрата значної частки науково-технічного потенціалу, зниження рівня інвестиційної привабливості українських підприємств, суттєве відставання від розвинених країн за темпами інформаційного оновлення та технічного переоснащення, набули системного характеру та потребують термінового вирішення. Для запобігання тривалого падіння економіки у довгостроковій перспективі нашій державі наразі потрібна ефективна модернізація всіх інституційних утворень, яка повинна стати основою інноваційного економічного розвитку.

Інституційна структура банківського сектору відіграє важливу роль в економічних перетвореннях, що відбуваються на сучасному етапі в Україні. Як регулятор грошового обігу, центр акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів, вона забезпечує функціонування ефективного механізму стимулювання розвитку інвестиційної та виробничої сфери економіки, системи суспільно-економічних відносин в цілому, що надає можливість прискореної модернізації національної економіки. Так, однією з головних проблем на сучасному етапі є формування нового, ринкового механізму мобілізації коштів для спрямування інвестицій у реальний сектор економіки. Тому інституційна структура банківської системи стає потужним джерелом інвестиційних ресурсів, забезпечуючи ефективне акумулювання коштів та задоволення інвестиційного попиту реального сектора економіки як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі.

Банківські установи на сьогодні забезпечують ефективне і стабільне функціонування фінансового ринку, встановлення взаємозв'язків між його економічними агентами, фактично утворюючи його ядро. Здійснюючи діяльність в рамках інституційної структури, банки сприяють прискоренню кругообігу капіталу.

Загальну роль банківського сектора, яку вона відіграє в рамках модернізації економічної системи, можна сформулювати наступним чином: банківський сектор прискорює економічне зростання шляхом інтенсифікації та оптимізації процесів нагромадження і перерозподілу фінансових ресурсів національної економіки, а також зумовлює зростання добробуту населення за рахунок розширення можливостей фінансових посередників (страхові компанії, інвестиційні та пенсійні фонди та

інші) та індивідуальних власників капіталу інвестування заощаджених коштів у банківські продукти.

Низький фінансовий потенціал та обмежені можливості вітчизняного банківського сектору, з одного боку, і необхідність розширення інвестицій в економіку, з іншого боку, стримують процеси модернізації національної економіки. Саме тому сучасні ринкові трансформації обумовлюють потребу у здійсненні адекватних заходів, спрямованих на вдосконалення й розбудову банківської системи та загальну модернізацію економіки України.

До основних економічних проблем, що зумовлені специфікою вітчизняної економіки і стримують розвиток банківського сектора, та інших інститутів фінансового ринку, слід віднести такі:

— розбалансованість між недостатнім обсягом заощаджень економічних суб'єктів і потребою у розширеному фінансуванні суспільного виробництва;

— невідповідність між розвитком реально-го сектору економіки та потребою у зростанні попиту на капітальні блага;

— суперечність між низьким рівнем захисту прав власників фінансових активів і потребою у розвитку ринку цінних паперів.

Лише системний підхід з боку держави до вирішення цих проблем дозволить прискорити модернізацію національної економіки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підсумовуючи вищерозглянуте, можна зазначити, що в умовах модернізації економічної системи банківська діяльність може трактуватися з точки зору різних підходів. У межах даного дослідження банківську діяльність пропонується розглядати у процесному аспекті, тобто як сукупність дій, що мають певну спрямованість, та дозволяють на "виході" забезпечувати якість виконання банківських операцій та надання послуг банку. В сучасних реаліях провідним стратегічним завданням банківської діяльності є забезпечення активної стабільності, тобто здатності не просто долати кризові явища, але й забезпечувати управління системою платежів і розрахунків, здійснювати інвестування та кредитне забезпечення реального сектора, спрямовувати заощадження до виробничої сфери, регулювати рух грошових потоків згідно із встановленою грошово-кредитною політикою держави, впливати на швидкість грошового обороту, рівень інфляції тощо.

Література:

1. Закон України "Про банки та банківську діяльність" // Урядовий кур'єр. — 2001. — 17 січня.
2. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. — К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. — 504 с.
3. Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посібн. / О.В. Васюренко. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2006. — 255 с.
4. Горбатенко В. Стратегія модернізації суспільства. — К.: Академія, 2009. — 242 с.
5. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1 / Редкол. С.В. Мочерний. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — 864 с.
6. Енциклопедія банківської справи України / редкол. В.С. Стельмах. — К.: Молодь, Ін Юре, 2001. — 680 с.
7. Качала Т.М. Модернізація як необхідна умова економічної відбудови національної соціально-економічної системи / Т.М. Качала // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. — 2011. — № 2. — С. 168—154.
8. Мороз А.М. Банківські операції: підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна. — К.: КНЕУ, 2008. — 538 с.
9. Петрук О.М. Банківська справа: курс лекцій / О.М. Петрук; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. — К.: Кондор, 2004. — 461 с.
10. Рябініна Л.М., Нянчук Н.Ю., Ухлічева Л.І. / За ред. Рябініної Л.М. Банківські операції: навчальний посібник. — Одеса: ОДЕУ, 2011. — 536 с.

References:

1. Arbuzov, S. Kolobov, V. Mishchenko, V. and Naumenkova, S. (2011), Banking Encyclopedia, Knowledge, Kyiv, Ukraine.
  2. Vasyurenko, O. V. (2006), Banking, Knowledge, Kyiv, Ukraine.
  3. Gorbatenko, V. (2009), Strategy of modernization of society, Academy, Kyiv, Ukraine.
  4. Mocherny, S. V. (2000), Economic Encyclopedia, Academy, Kyiv, Ukraine.
  5. Stelmach, V. S. (2001), Encyclopedia of Ukraine Banking, Knowledge, Kyiv, Ukraine.
  6. Kachala, T. N. (2011), "Modernization as a necessary condition for economic reconstruction of the national socio-economic system", Bulletin Volyn Institute of Economics and Management, vol. 2, pp. 168—154.
  7. Petruk, O. M. (2004), Banking: lectures, Condor, Kyiv, Ukraine.
  8. Ryabinin, L. N. Nyanchuk, N. Y. and Uhlicheva, L. I. (2011), Banking, OSEU, Odessa, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 19.06.2015 р.*

УДК 337.43:633.85 (477+061.1ЄС)

Д. М. Токарчук,

к. е. н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії,
Вінницький національний аграрний університет**СУЧАСНИЙ СТАН, ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ВИРОБНИЦТВА РІПАКУ В ЄС ТА В УКРАЇНІ**

D. Tokarchuk,

Ph.D., assistant professor of department of administrative management and alternative energy sources,
Vinnitsa National Agrarian University**THE MODERN STATE, EFFICIENCY AND PROSPECTS OF RAPE PRODUCTION
IN THE EUROPEAN UNION AND IN UKRAINE**

Проаналізовано основні показники виробництва ріпаку в країнах Європейського Союзу. Досліджено динаміку посівних площ під ріпак, що залишаються на рівні 6,3–7 млн га та валовий збір культури. Аналіз балансу ріпаку в ЄС дав підставу стверджувати, що власне виробництво не забезпечує потреби, необхідний імпорту з інших країн. Україна стоїть на другому місці серед імпортерів ЄС (43,2%) поступаючись Австралії. До 2020 року ЄС поставив нові цільові енергетичні показники, для досягнення яких має бути імпортовано близько 30% необхідної сировини, основна частина якої — ріпак. Тому прогнозується зростання імпорту цієї культури у найближчі роки.

В Україні ріпак вирощується протягом тривалого часу, є рентабельним. Посівні площі під ріпаком становлять 0,55–0,99 млн га, валові збори протягом 2013/14 та 2014/15 МР зросли майже в два рази за рахунок підвищення урожайності. В Україні діяли державні програми підтримки ріпаківництва, якими передбачалося збільшення посівних площ до 2 млн га та валового збору — до 5600 тис. т у 2014 році, проте вони не були втілені в життя.

Урожайність ріпаку в ЄС та Україні значно різняться. Зокрема в 2014/15 МР у країнах ЄС вона становила в середньому 35,9 ц/га, в Україні — лише 25,4 ц/га. Прогнозна урожайність на 2015/16 МР становить 27,8 ц/га. Підтверджено необхідність інтенсифікації виробництва ріпаку для досягнення європейського рівня урожайності.

Негативним явищем є високий рівень експорту українського ріпаку за кордон, в тому числі в ЄС. Наша держава залишається постачальником сировини, натомість, власне виробництво олії та біодизелю залишається на низькому рівні. Одна з головних причин — акциз на біодизель. Необхідною є переробка ріпаку в межах держави для створення продукції з більшою доданою вартістю.

The basic indexes of rape production in the countries of European Union are analysed. The dynamics of sowing areas under rape, which remain at the level of 6,3–7 million hectare and gross collection of culture are investigated. Statement analysis in ES grounded rapeseed

Analysis of rape balance in EU grounded to assert that an own production does not provide a necessity, an import from other countries is needed. Ukraine stands on the second place among the importers of ES (43,2%), yielding to Australia. To 2020 year EU put new special purpose power indexes, for achievement of which an about 30% necessary raw material must be imported, basic part of which is rape. Growth of import of this culture is therefore forecast in the nearest years.

Rape is reared during great while, and is cost-effective in Ukraine. Sowing areas under rape make 0,55–0,99 million hectares, gross collections during 2013/14 and 2014/15 MR grew almost in two times due to the increase of the productivity. The government programs of rape support operated in Ukraine, which was foreseen the increase of sowing areas to the 2 million hectares, and gross collection — to 5600 thousand of t in 2014, however, they were not incarnated.

Rape productivity in EU and Ukraine differs considerably. In particular, in 2014/15 MR in the countries of ES it made 35,9 c ha-1 on the average, in Ukraine — only 25,4 c ha-1. Prognosis productivity on 2015/16 MR makes 27,8 c ha-1. The necessity of intensification of rape production for achievement of the European level of the productivity is confirmed.

The negative phenomenon is a high level of export of Ukrainian rape abroad, including EU. Our state remains the supplier of raw material, own production of oil and biodiesel remains at low level. One of main reasons is an excise on

Ключові слова: ріпак, урожайність, площа, валовий збір, ефективність, рентабельність.
Key words: rape, productivity, area, gross collection, efficiency, profitability.

**ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ
В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ**

Ріпак належить до провідних олійних культур світового господарства. За обсягами вироб-

ництва у світі ріпак поступається лише сої. За даними міністерства сільського господарства США (USDA), світове виробництво олійного насіння за підсумками 2014/15 маркетингово-

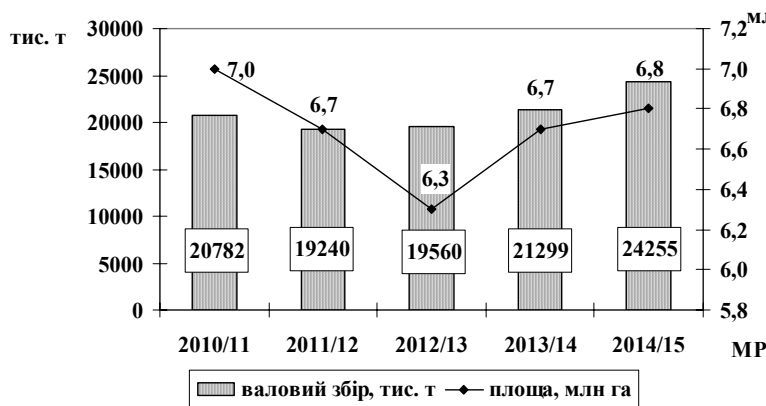

Рис. 1. Посівні площі та валовий збір ріпаку в ЄС

Джерело: сформовано на основі даних [3].

го року (МР) становило 532 млн т, з яких на соєві боби припадає 59%, на ріпак — 14% [1].

Протягом тривалого часу ріпак активно вирощується в Україні, є високорентабельною культурою, що реалізується переважно за кордон. Важливим є дослідження тенденцій його виробництва і реалізації з огляду на євроінтеграційні наміри нашої держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження ефективності виробництва ріпаку залишається в полі зору багатьох науковців. Так, вагомі напрацювання в цьому напрямі здійснили С. Дишлюк, А. Дубель, Ю. Гаркавенко, С. Кандул, О. Маслак, Н. Міщенко, Б. Оверченко, В. Олійник, Г.В. Яворова та інші. Разом з тим, питання підвищення ефективності виробництва ріпаку в Україні та переробка його на біопаливо в сучасних умовах євроінтеграції та збільшення цільових показників енергоефективності в Європі потребують подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз сучасного стану виробництва ріпаку як важливої енергетичної культури в країнах ЄС та в Україні. Виконання даної мети передбачає дослідження динаміки виробництва культури, посівних площ, урожайності, рентабельності для виявлення загальних тенденцій розвитку та перспектив на майбутнє.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 2014/15 маркетинговому році світове виробництво ріпаку відмічається на рівні 70696 тис. т, що на 467 тис. т менше, ніж у 2013/14 МР. Лідерами з виробництва ріпаку в світі у

2014/15 МР є: ЄС — 23400 тис. т, Канада — 14700 тис. т, Китай — 14700 тис. т, Індія — 7500 тис. т, Австралія — 3450 тис. т, інші країни — 6946 тис. т.

Ріпак в Європейському Союзі вже став традиційною культурою, в першу чергу через використання даного виду сільськогосподарської продукції в якості альтернативного джерела енергії. Посівні площі озимого ріпаку в Європі займають близько 6,8 млн га (рис. 1). Головними європейськими виробниками ріпаку є Німеччина, Франція та Великобританія. У Німеччині під його

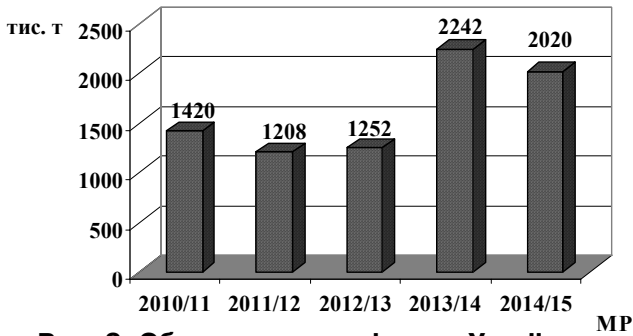
посіви щорічно відводиться 10—11% загальної площі ріллі, а в окремих землях — до 20—22%. У Франції, яка має подібні до України земельні ресурси, площа посіву ріпаку становить 1,4 млн га, урожайність 33 ц/га. На значних площах вирощують ріпак у Великобританії (592 тис. га), а також у Данії, Швеції, Фінляндії (від 190 до 70 тис. га), що складає 2,5—6,5% від наявної ріллі. Вирощування ріпаку розвивається у інших країнах-членах ЄС, зокрема таких, як Польща, Чехія, Словаччина [2, с. 77—78].

Подальше зростання площ під цю культуру обмежене через обмежену кількість сільськогосподарських угідь, а просто замінювати ріпаком посіви, наприклад зернових культур, не можна з міркувань світової продовольчої безпеки.

За досліджуваний період найбільший валовий збір в ЄС спостерігався в 2014/15 МР на рівні 24255 тис. т ріпаку, найменший — 19240 тис. т — у 2011—12 МР. Загалом, обсяги виробництва ріпаку в ЄС щорічно складають близько 20 млн т. Порівнявши виробництво (біля 20 млн т) і переробку — 26—29 млн т, можемо зробити висновки, що Європейський Союз не забезпечує власні потреби у даному виді продукції, імпортує ріпак з інших країн.

Імпорт ріпаку країнами ЄС складає 2,6—3,7 млн т щорічно. Найбільший обсяг імпорту — 3,7 млн т був зафіксований у 2011/12 МР. Основними постачальниками виступають Австралія (53,2%) та Україна (40,3%).

Географія експорту українського ріпаку в 2014/15 МР окрім Європейського Союзу (76%) представлена Пакистаном (10%), ОАЕ (6%), В'єтнамом (5%), Ізраїлем (1%), Туреччиною (1%). На інші країни припадає близько 1% експорту. Якщо порівняти з попередніми роками, то перелік країн розширився завдяки Пакистану, а частка ЄС зменшилася з 88% до 76%.

Рис. 2. Обсяг експорту ріпаку з України, тис. т

Джерело: сформовано на основі даних [3].

Досліджуючи попит на український ріпак та продукти його переробки в країнах ЄС, слід зазначити, що лише до 2005 р. у країнах ЄС забезпечувався рівень виробництва насіння ріпаку, який відповідав внутрішнім потребам. Починаючи з 2005 р., утворився дефіцит пропозиції ріпаку, що створює експортний потенціал для його українських виробників, причому найбільший дефіцит очікувано виникає саме стосовно необробленого ріпаку. За розрахунками науковців, імпортний потенціал ріпаку в країнах ЄС у 2015 р. складе 19,7% від прогнозованого обсягу виробництва ріпаку в Україні [4].

Обсяг експорту ріпаку з України у 2014/15 МР становив 2020 тис. т, що на 222 тис. т менше, ніж у попередньому маркетинговому році (рис. 2), що пояснюється отриманням меншого валового збору. Проте два останні сезони показали значне зростання обсягів експорту ріпаку (майже у два рази). Експорт ріпаку здійснює низка компаній, серед яких: "Серна", "Бунге", "Альфред С.Топфер інтернешнл", СП "Нібулон", "Каргілл".

На 2020 рік Європа поставила перед собою нові цільові енергетичні показники (10% біопалива на транспорті, 30% альтернативних джерел в загальному енергоспоживанні). Для їх досягнення потрібен імпорту біля 30% необхідної сировини, серед якої чільне місце займає ріпак. Тому більшість науковців прогнозують зростання імпорту ріпаку європейськими краї-

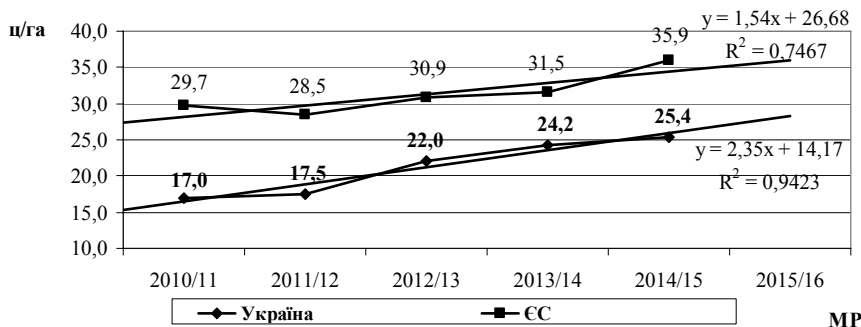
нами у найближчий період, чим має скористатися і Україна.

Урожайність ріпаку в ЄС знаходиться на досить високому рівні (рис. 3). Зокрема у 2014/15 МР вона була найбільшою за досліджуваний період — 35,9 ц/га. Найменша урожайність спостерігалася у 2011/12 МР — 28,5 ц/га, але і вона перевищує рівень урожайності ріпаку в більшості господарств України.

В Україні за 2010/11—2014/15 МР спостерігається позитивна динаміка зростання урожайності з 17,0 ц/га до 25,4 ц/га. Проте це на 10—12 ц/га менше, ніж у країнах Європейського Союзу. Лінійне рівняння тренду урожайності ріпаку в Україні дає підстави стверджувати, що прогнозна урожайність на 2015/16 МР становитиме 28 ц/га. Якщо Україна прагне інтегруватися в європейську економічну систему, необхідною є інтенсифікація виробництва.

Найбільший валовий збір і посівні площі ріпаку в Україні були у 2008 році, що пов'язано з дотуванням державою галузі ріпаківництва [5; 6]. 2 грудня 2006 Кабінетом Міністрів України затверджено "Програму розвитку виробництва дизельного біопалива на період до 2010 року" Програмою визначається перспектива розвитку ріпаківництва, зокрема, створення регіональних зон концентрованого вирощування озимого і ярого ріпаку площею від 50 до 70 тис. гектарів та технічної бази з виробництва дизельного біопалива. Також програмою передбачалося збільшення площі посівів ріпаку до 10 відсотків загальної площі ріллі в Україні і переробка 75 відсотків вирощеного врожаю на дизельне біопаливо в Україні. В Програмі було прописано дотування галузі — "державні кошти повинні використовуватися для підтримки вирощування рослинної сировини (ріпаку), яка надаватиметься сільськогосподарським товаровиробникам усіх форм власності та господарювання, що займаються її вирощуванням, і підтримки селекції у галузі рослинництва" [5].

Також Міністерство аграрної політики України розробило детальну програму розвитку

Рис. 3. Урожайність ріпаку в ЄС, ц/га

Джерело: сформовано на основі даних [1; 3].

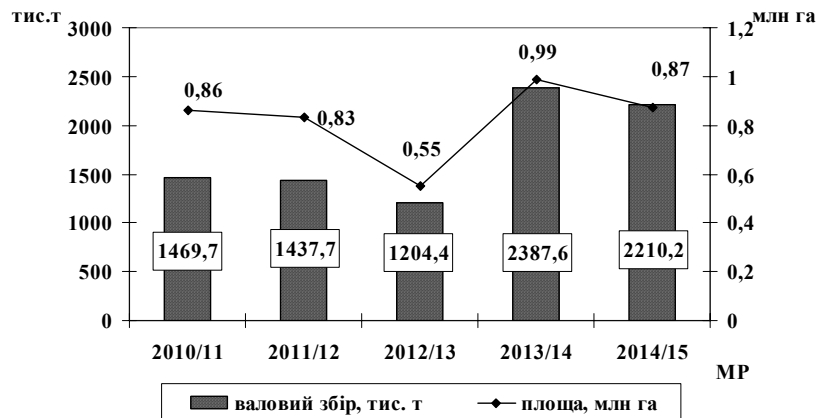

Рис. 4. Посівні площі та валовий збір ріпаку в Україні

Джерело: сформовано на основі даних [3].

ріпаківництва в Україні на 2008—2015 рр. [6]. Її мета — спрямування й об'єднання зусиль наукових установ, господарств, фірм та інших суб'єктів господарської діяльності на подальший розвиток ріпаківництва: доведення посівної площі у 2010 р. до 2 млн га, збільшення виробництва товарного насіння ріпаку до 5,6 млн т із збереженням параметрів сортів, забезпеченням високої врожайності культури при оптимальних затратах і високоякісних показників насіння, підвищення продуктивності тваринництва і птахівництва на основі ефективного використання ріпаківних кормів, освоєння технологій отримання нових видів ріпаківної продукції, всебічне узагальнення й пропагування передового досвіду та результативних розробок, підвищення рівня еколого-енергетичної безпеки України, зменшення залежності національної економіки від імпорту нафтопродуктів завдяки виробництву ріпаківного біодизелю.

Щодо земель, які мають бути відведені для вирощування ріпаку, то в програмі зазначено, що в найкращі господарські роки площі під ріпаком в Україні становили близько 250 тис. га, врожайність у передових господарствах сягала 45

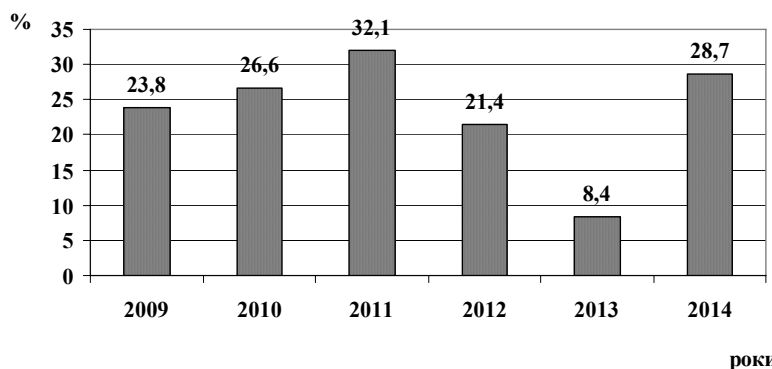

Рис. 5. Рентабельність виробництва ріпаку в Україні, %

Джерело: сформовано на основі даних Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua.

ц/га. Враховуючи наукові рекомендації та особливості реформування земельних відносин, цю культуру можна в перспективі вирощувати на площі понад 2 млн га [5].

У програмі вказано обсяги врожаїв і розміри площ, засіяних ріпаком в Україні протягом 2008—2015 рр. У 2014 році передбачалось використання 2 млн га під ріпак з валовим збором у 5600 тис. т, у 2015 році — 2 млн га та 6000 тис. т відповідно. На жаль, програми не були повністю втілені в життя через низку організаційних та соціально-економічних проблем. Зокрема станом на

2014/15 МР під ріпаком засіяна площа в 0,87 млн га, валовий збір склав 2210,2 тис. т (рис. 4).

Керуючись Законом України "Про охорону земель", посіви озимого та ярого ріпаку можуть повертатися на одне і те ж поле на четвертий рік. Тож, при досягненні середньої урожайності 25—26 ц/га, в Україні цілком реально вирощувати понад 5 млн т цього насіння, якщо під ріпак буде виділено 2 млн га [7]. Вирощеного врожаю в такому обсязі буде достатньо для забезпечення вітчизняних переробних потужностей та продажу на зовнішніх ринках.

Найбільшими регіонами виробниками ріпаку залишаються Вінницька, Одеська та Хмельницька області. Переважне виробництво ріпаку зосереджено в сільськогосподарських підприємствах (включаючи фермерські господарства), частка яких у структурі виробництва займає понад 95%.

Головним показником, що характеризує ефективність галузі ріпаківництва, є рівень рентабельності. Ріпак є прибутковою і високорентабельною культурою (рис. 5) завдяки стійкому попиту та досить високому рівню цін.

За період 2009—2014 рр. найнижчий рівень рентабельності виробництва ріпаку спостерігався у 2013 році, що пов'язано з природними умовами та зниженням цін на світових товарних ринках. У 2014 році рентабельність вирощування ріпаку сільськогосподарськими підприємствами склала 28,7%, що є одним з найвищих показників по рослинництву.

На жаль, переважна більшість українського ріпаку йде на експорт, а не переробляється на олію і біодизель, як у провідних країнах світу. Ми залишаємося сировинним додатком Європи, постачаючи не готову про-

дукцію, а сировину, що має меншу додану вартість, потенційно втрачаючи при цьому значні кошти.

Проте варто відмітити позитивну тенденцію до збільшення виробництва ріпакової олії в нашій державі. У 2014—2015 сезоні було вироблено 100 тис. т ріпакової олії, що на 40% більше, ніж за попередній період і майже в 10 разів більше, ніж у 2012/13 МР. На тлі високого експорту ріпаку відбувається і активний експорт ріпакової олії [8]. За сезон Україна експортувала 95 тис. т ріпакової олії, тобто практично весь запас.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ріпак є важливою енергетичною культурою, що широко використовується в світі для виробництва біодизелю. В Україні ріпак є однією з найбільш рентабельних культур, проте переважна його більшість йде на експорт, зокрема в країни ЄС.

З огляду на плани України щодо інтеграції у Європейський Союз, важливим для нашої держави є розвиток конкурентоспроможного виробництва ріпаку та подальша його переробка на олію і біодизель. Це дасть змогу нашій державі виробляти продукцію з високою доданою вартістю, досягти європейських показників енергоефективності та увійти в європейське співтовариство як повноправний член, а не лише як постачальник сировини.

Література:

1. Звіт USDA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agrochart.com/ru/usda/section/17/maslichnye/commodity/91/raps/attribute/1/proizvodstvo>.
2. Оверченко Б.П., Міщенко Н.М. Перспективи розвитку ріпаківництва та проблеми виробництва біодизелю в Україні / Б.П. Оверченко, Н.М. Міщенко // Економіка і прогнозування. — 2007. — № 3. — С. 75—98.
3. Асоціація "Укроліяпром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua>
4. Чибіскова Г.С. Стимулювання розвитку ринку біопалива в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Галина Сергіївна Чибіскова. — Київ, 2009. — 20 с.
5. Програма розвитку виробництва дизельного біопалива. Кабінет Міністрів України, постанова від 22 грудня 2006 р. [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики Украї-

ни. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=7206>

6. Програма розвитку ріпаківництва в Україні на 2008—2015 рр. Кабінет Міністрів України, постанова від 21 лютого 2006 р. [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?7207>

7. Маслак О. Ріпак: за і проти / О. Маслак / Агробізнес сьогодні. — 2012. — № 22. — С. 12—14.

8. Гаркавенко Ю. Ріпак: успіх після провалу / Ю. Гаркавенко // "Агробізнес сьогодні". — 2014. — № 13 (284). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/2278-ripak-uspikh-pislia-provalu.html>

References:

1. USDA Outlook (2015), available at: <http://www.agrochart.com/ru/usda/section/17/maslichnye/commodity/91/raps/attribute/1/proizvodstvo> (Accessed 10 June 2015).
2. Overchenko, B.P. Mishchenko, N.M. (2007), "Ripe development perspectives and problems of biodiesel productions in Ukraine", *Ekonomika i prohnozuvannia (Economics and Prognostication)*, vol. 3, pp. 75—102.
3. The official site of Association "Ukroilyprom" ("Ukroilprom") (2015), available at: <http://www.ukroilprom.org.ua> (Accessed 10 June 2015).
4. Chybiskova, H.S. (2009), "Stimulation of biofuel market development in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy and management of national economy, State organization "Institute of economics and forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Program of development of diesel biofuel production"", available at: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=7206> (Accessed 10 May 2015).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Program of development of rare production"", available at: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=7206> (Accessed 10 May 2015).
7. Maslak, O. (2012), "Ripe: pro and con", *Ahrobiznes sohodni (Agrarian business today)*, vol. 22, pp. 12—14.
8. Harkavenko, Yu. (2014), "Rape: success after a failure", *Ahrobiznes sohodni (Agrarian business today)*, vol. 13, available at: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/2278-ripak-uspikh-pislia-provalu.html> (Accessed 12 June 2015).
Стаття надійшла до редакції 19.06.2015 р.

УДК 336.2

П. В. Пивовар,

к. е. н., асистент, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИРОБНИЦТВА ТА ВИКОРИСТАННЯ БІОПАЛИВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

P. Pivovar,

Ph.D., Assistant Professor, Zhytomyr National Agro-ecological University. Zhitomir

LEGAL BASIS BIOFUELS PRODUCTION AND USAGE BY AGRICULTURAL ENTERPRISES

Розглянуто правові засади виробництва та використання біопалива сільськогосподарськими підприємствами. Виокремлено основні групи суб'єктів ринку біоенергетики України. Всі нормативно-правові акти в галузі біоенергетики запропоновано розглядати в контексті наступних груп: нормативно-правові акти, що формують податкову базу процесу виробництва та використання біопалива; нормативно-правові акти в яких закріплені основи державної підтримки; нормативно-правові акти щодо формування стратегії розвитку ринку біопалива. Проаналізовано Податковий кодекс України в контексті оподаткування виробників і споживачів біопалива та виробників обладнання для виробництва біопалива. Розглянуто основні положення нормативно-правових документів сфери біоенергетики та досліджено їх ефективність та результативність. Сформовано напрями подальшого розвитку правового забезпечення ринку біопалива задля подальшого підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств.

Considered the legal principles of production and use of biofuels farms. Author determined basic groups of subjects bioenergy market of Ukraine. It suggests that all regulations in the field of bioenergy seen in the context of the following groups: regulations that form the tax base of the production process and the use of biofuels; regulations which fixed the foundations of government support; regulations on development strategy biofuels market. Analyzed the Tax Code of Ukraine in the context of taxation biofuel producers and consumers and manufacturers of equipment for the production of biofuels. The basic principles of legal documents areas of bioenergy and investigated their efficiency and effectiveness. Formed areas for further development of legal support biofuels market to improve the efficiency of agricultural enterprises.

Ключові слова: законодавче регулювання, альтернативні види палива, біопаливо, біоенергетичні культури.

Key words: legal regulation of alternative fuels, biofuels, bioenergy culture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі інтегрування економіки України в Європейський економічний простір вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники зіткнулись з проблемами матеріально технічного забезпечення, зростанням цін на енергетичні ресурси та дотриманням екологічних норм світової спільноти. Ці проблеми потребують нагального вирішення, бо в найближчому майбутньому можливий катастрофічний стан продовольчої безпеки країни. Одну із ключових ролей при вирішенні даної проблеми має відігравати держава, формуючи об'єктивні правила функціонування та розвитку для суб'єктів аграрного сектора економіки, при цьому не порушуючи нормативно-правові вимоги як України, так і країн партнерів.

Розвиток біоенергетики в аграрному секторі економіки дозволить наблизитись до вирішення розглянутих вище проблем. Але для забезпечення даного розвитку необхідно відповідне правове поле, формування якого має займатись держава.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Означеними питаннями займаються багато вчених-економістів та практиків як в Україні, так і в світі, зокрема: Г.М. Калетнік, С.С. Дев'яткіна, В.О. Дубровін, М.П. Ковалко, Б.П. Варнавський, С. Азар, Ван ден Броєк, В. Дорнбург, Е. Смітс, А. Фаїдж, Б. Фишер, К. Хеймлінк, М. Хоовьяк.

МЕТА, ОБ'ЄКТ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є вивчення правових засад та перспектив розвитку ринку біопалива в сучасних умовах поглиблення глобальних проблем світової економіки. Предметом дослідження виступає правове поле виробництва біопалива як система взаємовідносин суб'єктів вітчизняної енергетичної та сільськогосподарської систем. Об'єктом дослідження є продовольча та енергетична безпека України. Для дослідження використано індуктивний, дедуктивний, аналітичний методи.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Біопаливо є альтернативою традиційним видам палива, отриманим із нафти. Постійно зростаючий на нього попит у довгостроковій перспективі може сильно змінити ситуацію на світовому ринку енергоносіїв. До того ж досить гостро на сьогодні стоїть питання екологічної безпеки суспільства.

Виконання даних задач у стратегічній перспективі передбачає перехід від індустріальної до постіндустріальної енергетики, незалежної від традиційних викопних ресурсів природи, і, одночасно, більш екологічно чистої. Такий високотехнологічний уклад для паливно-енергетичного балансу, за оцінками спеціалістів, може скластися не раніше середини ХХІ століття. В цьому зв'язку в багатьох країнах світу стало помітно активізуватися використання альтернативних джерел енергії, і зокрема, біоресурсів для енергетичних цілей, що здатні в подальшому хоча б частково доповнити або замінити вуглеводневі джерела, що виснажуються, тим самим зробивши перехід від сучасної кризової до майбутньої стійкої енергетики більш плавним і таким, що управляється [1].

Враховуючи сучасний стан ринку біопалива можна виділити наступні суб'єкти даного ринку (рис. 1). Потрібно відмітити, що всі суб'єкти дуже тісно взаємопов'язані між собою.

Всі нормативно-правові акти можна розділити на три групи:

— нормативно-правові акти, що формують податкову інфраструктуру процесу виробництва та використання біопалива;

— нормативно-правові акти, в яких на державному рівні закріплені основи державної підтримки виробників біопалива та обладнання для виробництва біопалива;

— нормативно-правові акти щодо стратегії розвитку ринку біопалива.

Податковим кодексом України встановлено, що тимчасово звільняються від оподаткування податком на прибуток до 1 січня 2020 року суб'єкти 2,3 та 4 груп (пункту 15 підрозділу 4 розділу ХХ ПКУ), зокрема:

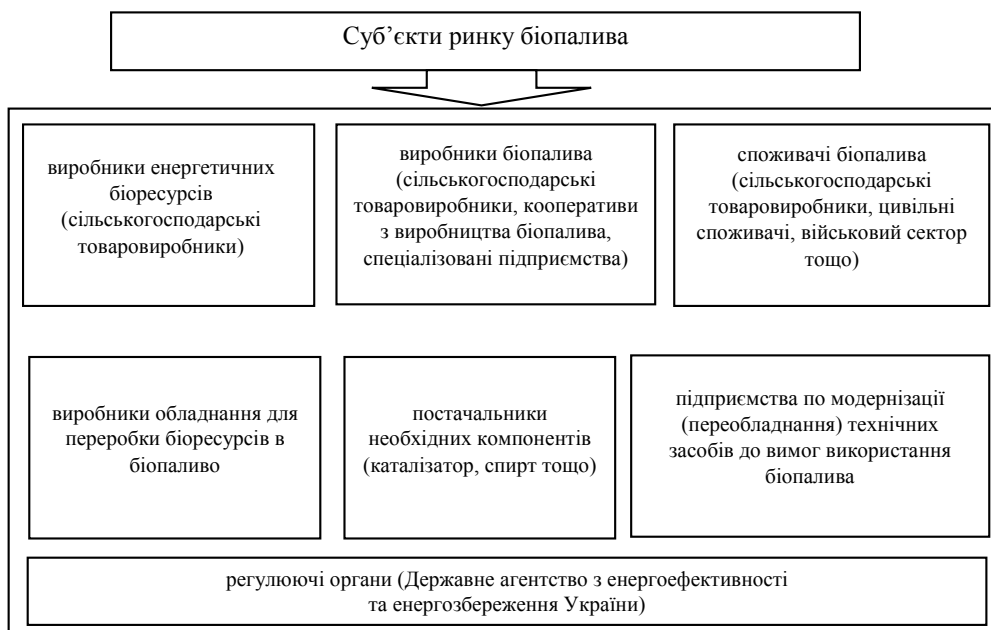
— прибуток виробників біопалива, отриманий від продажу біопалива;

— прибуток підприємств, отриманий ними від діяльності з одночасного виробництва електричної і теплової енергії з використанням біологічних видів палива та/або виробництва теплової енергії з використанням біологічних видів палива;

— прибуток виробників техніки, обладнання, устаткування, визначених статтею 7 Закону України "Про альтернативні види палива" для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів, у тому числі самохідних сільськогосподарських машин та енергетичних установок, які споживають біологічні види палива, одержаний від продажу зазначеної техніки, обладнання та устаткування, що були вироблені на території України [3].

Відповідно до Пункт 2 підрозділу 2 розділу ХХ ПКУ тимчасово, до 1 січня 2012 року звільняються від сплати податку на додану вартість операції з:

— постачання техніки, обладнання, устаткування, визначених статтею 7 Закону Украї-

Рис. 1. Суб'єкти ринку біопалива України

ни "Про альтернативні види палива", на території України;

— імпорту за кодами УКТ ЗЕД, визначеними статтею 7 Закону України "Про альтернативні види палива", техніки, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалива і для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів з метою споживання біопалива, якщо такі товари не виробляються та не мають аналогів в Україні, а також технічних та транспортних засобів, у тому числі самохідних сільськогосподарських машин, що працюють на біопаливі, якщо такі товари не виробляються в Україні [3].

Виробники біопалива мають право на справляння акцизного податку за ставкою 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту із:

— біоетанолу, що використовується підприємствами для виробництва бензинів моторних сумішевих із вмістом біоетанолу, етилтрет-бутилового етеру (ЕТБЕ), інших добавок на основі біоетанолу;

— біоетанолу, який використовується для виробництва біопалива [3].

Згідно з підпунктом 166.3.7 пункту 166.3 статті 166 розділу IV ПКУ, споживачам — фізичним особам (платникам податку на доходи фізичних осіб), які використовують біопаливо, дозволено включити до складу податкової знижки суму коштів, сплачених платником податку у зв'язку із переобладнанням транспортного засобу, що належить платникові податку, з використанням у вигляді палива моторного сумішевого, біоетанолу, біодизелю, стиснутого або скрапленого газу, інших видів біопалива. Тобто, податкова знижка дає право зменшити об'єкт оподаткування податком на доходи фізичних осіб [2].

Закон України про енергозбереження, прийнятий 01.07.1994 р., передбачає, крім іншого, і заходи з підготовки фахівців у галузі енергозбереження. У статті 7 цього закону зазначено: "Виховання ощадливого ставлення до використання паливно-енергетичних ресурсів забезпечується шляхом навчання і широкої популяризації та пропаганди економічних, екологічних і соціальних переваг енергозбереження. Знання у сферах енергозбереження і екології є обов'язковими для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням паливно-енергетичних ресурсів" [7]. Розглянуте вище положення практично не виконується, оскільки для кваліфікованої підготовки відповідних спеціалістів у галузі енерго- і ресурсо-

збереження необхідні спеціалізовані педагогічні кадри для навчальних закладів усіх рівнів. А такі кадри ціленаправлено і в достатній кількості жоден ВНЗ на сьогодні в Україні не готує [7].

З метою диверсифікації джерел енергії, зокрема відновлюваних, урядом було затверджено програму "Етанол" та Програму розвитку виробництва дизельного біопалива відповідно постановами Кабінету Міністрів України від 4 липня 2000 р. № 1044. Спиртовими заводами протягом 1998—2004 років виготовлено близько 54 тис. тонн біоетанолу. Проте через відсутність законодавчого врегулювання обов'язковості використання біоетанолу для нафтопереробних підприємств при виробництві палива, моторних сумішей, суттєве подорожчання сировини (меяси) та у зв'язку з виявленням на ринку палива значної кількості підробок виробництво біоетанолу було припинено з 1 січня 2005 року [4].

З метою визначення правових, економічних, екологічних та організаційних засад використання альтернативних джерел енергії та сприяння розширенню їх використання у ПЕК 20 лютого 2003 р. було прийнято Закон України Про альтернативні види палива [5] та Закон України "Про альтернативні джерела енергії" визначаються основні засади (принципи) державної політики у сфері альтернативних джерел енергії, до яких відносяться наступні: — принцип нарощування обсягів виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, з метою економічного витрачання традиційних паливно-енергетичних ресурсів та зменшення залежності України від їх імпорту шляхом реструктуризації виробництва і раціонального споживання енергії за рахунок збільшення частки енергії, виробленої з альтернативних джерел. Згідно з положеннями Енергетичної стратегії, частка альтернативних джерел енергії в загальному паливно-енергетичному балансі має зрости до 19 % у 2030 році [8].

Однією з вимог ЄС щодо країн-кандидатів до вступу є досягнення 6 % використання відновлювальних джерел енергії у національному енерговиробництві. В Україні наразі цей показник ледь сягає 3 %. Одним з важливих кроків до вирішення цієї проблеми є прийнятий закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива", що набув чинності з 1 січня 2010 року гарантує звільнення від оподаткування прибутків виробників біопалива на 10 років, що отримано від

його продажу. Також дією Закону звільняються від оподаткування ПДВ операції з імпорту техніки, обладнання, устаткування, які працюють на альтернативних видах палива, а також використовуються для реконструкції наявних і будівництва нових підприємств із виробництва біопалив до 1.01. 2019 р. [6].

ВИСНОВКИ ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, проаналізувавши правові засади використання та виробництва біопалива можна визначити, що правове поле процесу виробництва та використання біопалива в Україні знаходиться на стадії формування та становлення. Враховуючи всі розглянуті вище положення можна сформулювати основні перспективні правові шляхи подальшого розвитку ринку біопалива (в контексті сільського господарства):

- 1) стимулювання виробників біопалива через зниження податкової ставки;
- 2) фінансова підтримка виробників біопалива та виробників обладнання для виробництва біопалива через державні дотації та субсидії;
- 3) стимулювання науково-технічного розвитку через розроблення державних наукових програм для науковців;
- 4) зобов'язати нафтопереробні підприємства вносити в склад палива не менше 15 % біопалива;
- 5) розробка нормативно-правових актів щодо стимулювання створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з виробництва біопалива.

Література:

1. Коляденко С.В. Проблеми та перспективи розвитку ринку біопалива в Україні та світі [Електронний ресурс] / С.В. Коляденко, Д.А. Коляденко. — Режим доступу: <http://www.bioenergy.gov.ua/sites/default/files/articles/195.pdf>
2. Плахтій Т.Ф. Законодавча і нормативна база України та ЄС виробництва і використання біопалива [Електронний ресурс] / Т.Ф. Плахтій, В.Ю. Драчук. — Режим доступу: <http://www.bioenergy.gov.ua/sites/default/files/articles/235.pdf>
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Голос України. — 2010. — № 229—230. — 12 квітня.
4. Про альтернативні види рідких і газоподібних палив: Закон України № 1391 XIV від 14.01.2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua
5. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 № 555-IV [Електрон-

ний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива: Закон України від 21.05.2009 № 1391-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2009. — № 40. — С. 577.

7. Про енергозбереження: Закон України № 75/94-ВР від на 01.08.1994 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>

8. Про схвалення енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. №145-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=145%E0-2006-%F0>

References:

1. Koliadenko, S.V. and D.L. Koliadenko, (2013), "Problems and prospects of the biofuel market in Ukraine and abroad", *Naukovi pratsi IBKiTsB*, vol. 19, available at: <http://www.bioenergy.gov.ua/sites/default/files/articles/195.pdf> (Accessed 12 June 2015).
  2. Plakhtij, T.F. and Drachuk, V.Yu., "The legislative and regulatory framework of Ukraine-EU production and use of biofuels", *Naukovi pratsi IBKiTsB*, vol. 19, available at: <http://www.bioenergy.gov.ua/sites/default/files/articles/235.pdf> (Accessed 12 June 2015).
  3. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", *Holos Ukrainy*, vol. 229—230.
  4. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Law "On Alternative Types of Liquid and Gas Fuel", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-15> (Accessed 12 June 2015).
  5. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law "On Alternative Energy Sources", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-15> (Accessed 12 June 2015).
  6. Verkhovna Rada of Ukraine (2009), Law "On Making Amendments to some laws of Ukraine to promote the production and use of biofuels", *Holos Ukrainy*, vol. 40.
  7. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), Law "On Energy-Saving", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80> (Accessed 12 June 2015).
  8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), Order " On approval of the Energy Strategy of Ukraine till 2030", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80> (Accessed 12 June 2015).
- Стаття надійшла до редакції 22.06.2015 р.*

УДК 339.923:062.3

Н. О. Афендікова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та підприємництва,
Запорізький національний технічний університет

ПРОТИДІЯ РЕЙДЕРСТВУ НА РИНКУ ЗЕМЛІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

N. Afendikova,

candidate of Economics Sciences, reader, reader Dept. of economic theory and enterprise,
Zaporizhzhya national technical university

COUNTERING RAIDING THE LAND MARKET IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY

Розглянуто досвід зарубіжних країн протидії рейдерству на ринку землі. Визначено органи державної влади, які відповідають за формування та забезпечення реалізації державної політики з питань протидії рейдерству на ринку землі в Україні. Обґрунтовано концептуальні положення розробки та реалізації цільової комплексної програми протидії рейдерству на ринку землі. Запропоновано систему заходів, спрямованих на протидію рейдерським діям на ринку землі, які запропоновано поділити на: інституційні; економічні; організаційно-правові.

The experience of foreign countries to counter raiding the land market. Identified by the public authorities, which are responsible for the formation and maintenance of realization of the state policy on countering raids on the land market in Ukraine. The conceptual development and implementation of the provisions targeted comprehensive program to combat raids on the land market. The system of measures aimed at combating raider actions on the land market, that asked to be divided into: institutional; economic; organizational and legal.

Ключові слова: аграрний сектор, національна економіка, сільське господарство, ринок землі, економічна безпека, рейдерство.

Key words: the agricultural sector, the national economy, agriculture, land market, economic security, raiding.

ВСТУП

Об'єктом пильної уваги широкого кола дослідників останнім часом все частіше стають проблеми економічної безпеки в земельно-ресурсній сфері. Враховуючи структурно складний, багаторівневий характер даного явища, незмінним залишається положення, відповідно до якого саме ресурсна сфера є найважливішим елементом системи забезпечення економічної безпеки. У цьому зв'язку, прагнення сучасної України наблизитись до найбільш повної і найбільш інтеграції у світове співтовариство зумовлює зростаючий інтерес вчених економістів до вивчення міжнародного досвіду забезпечення економічної безпеки галузі земельних ресурсів.

Одним з дієвих інструментів забезпечення економічної безпеки в зазначеній сфері є податковий інструментарій, бо саме земельний податок виступає сучасним регулятором ефективного розвитку національної економіки. Іншими словами, основне завдання подібного підходу зводиться до прагнення держави обмежити можливі спекулятивні дії, об'єктом яких можуть виступати земельні ділянки, що в свою чергу

послужить своєрідним імпульсом для прискорення темпів розвитку тих чи інших регіонів України. Економічна зумовленість подібних процесів пояснюється тим, що в даний час майново-земельні відносини формуються під впливом саме ринкових механізмів. Визнаючи виняткову важливість проблеми земельних ресурсів, у більшості держав існують відповідні органи, покликані контролювати процес забезпечення економічної безпеки в зазначеній сфері.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначення основних засад протидії рейдерству на ринку землі в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки з метою вдосконалення її комплексного розвитку. Дослідження побудовано на системному підході, а також сукупності методів, які забезпечують реалізацію такого підходу, а саме: аналізу, синтезу та логічного узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Економіка трансформаційного періоду є сприятливим середовищем для недружніх по-

глинаний (рейдерства). Також слід зазначити, що кінець ХХ століття, ознаменований соціально-економічними перетвореннями, що сприяли науково-технічним досягненням, зумовив необхідність зміцнення національних та міжнародних заходів з протидії екологічної злочинності.

Операції рейдерів по скупці і перепродажу фірм зі спекулятивною метою в Європі менш поширені, ніж в США. У Японії дії рейдерів обмежуються інституційними і соціальними бар'єрами. Зокрема, у Фінляндії, такого роду питання покликані розглядатися Земельним судом. В цілому ж, визнаючи податкові заходи дієвим інструментом забезпечення економічної безпеки, слід звернути увагу на той факт, що особливістю оподаткування земельних ділянок у Фінляндії, на думку сучасних дослідників, є те, що держава також повинна сплачувати земельний податок безпосередньо муніципальних утворень, на території яких розташовані земельні ділянки, що перебувають у державній формі власності. Тому всі платежі, пов'язані із землекористуванням, залишаються в муніципалітеті, що безсумнівно виступає серйозною загрозою економічному розвитку.

В цілому, система оподаткування земельних ділянок в Фінляндії при збереженні переважаючої державної земельної власності над муніципальною зобов'язує державу платити муніципалітетам земельний податок, який, по суті, замінює місцевим бюджетам відповідні державні дотації на благоустрій та відновлення земельних площ.

У свою чергу, в Австрії всі об'єкти нерухомості, та їх власники, у тому числі власники земельних ділянок, проходять державну реєстрацію в спеціальній книзі нерухомості. У цій книзі реєструються також зобов'язання, якими обтяжена нерухомість, що сприяє зниженню ризиків у разі надання іпотеки.

У Німеччині в поняття майна з метою оподаткування входить як нерухоме, так і рухоме майно. З цією метою засновані два державних реєстри, в яких відображаються дані про земельні ділянки. Перший реєстр — земельний кадастр — містить інформацію про фізичні характеристики кожної земельної ділянки, встановлені в ході землевпорядних та межових робіт. Земельний кадастр складається з двох частин: кадастрової картотеки та кадастрової книги. Другий реєстр — поземельна книга, яка ґрунтується на даних першого реєстру — земельного кадастру. В даний час вона призначена для державної реєстрації цивільних прав на земельні ділянки. У поземельній книзі відобра-

жаються також і обмеження (обтяження) цивільних прав на земельні ділянки, наприклад сервітути, іпотека (застава нерухомості) і т.п. [1, с. 76].

Визнаючи виняткову важливість проблем землекористування, в більшості держав існують відповідні органи, покликані контролювати встановлення прав на земельні ділянки, видачу правовстановлюючих документів, поділ земельної ділянки тощо.

Зарубіжні країни мають достатньо великий досвід проведення оціночних робіт, за такий довгий період були сформовані повні обсяги інформації про ринкову вартість земель, що належать до різних категорій. Банк даних поповнюється за рахунок ринку землі, що розвивається, і обов'язкової державної реєстрації прав на нерухомість. Все це в свою чергу дає можливість використовувати ці дані для їх кадастрової оцінки, яка застосовується у більшості зарубіжних країн [2, с. 165].

Виходячи зі світового досвіду можна виділити три основні проблеми використання землі: по-перше, раціональне використання земельних ресурсів; по-друге, кількісна та якісна охорона земельних угідь; по-третє, формування раціонального ведення господарства. Однак, незважаючи на всю "витонченість" і простоту іноземного досвіду, його повне копіювання без адаптації до української дійсності, на нашу думку, завдасть великої шкоди.

Протидія тіньовим економічним проявам у сфері земельних ресурсів завжди було частиною державної діяльності щодо забезпечення економічної безпеки, і як наслідок, збереження та вдосконалення сформованих економічних відносин. Саме тому боротьба з економічною тінізацією в земельно-ресурсному середовищі не може бути відокремлена від зусиль, спрямованих на зниження масштабів і зменшення суспільної небезпеки тіньової економіки в цілому.

Реалізована в Україні земельна реформа показала недостатній рівень врегульованості питань охорони як всього земельного фонду нашої держави в цілому, а також окремих видів та категорій земель. З метою усунення зазначеного недоліку треба прийняти відповідні закони щодо охорони земель, а також необхідними є законодавчі акти з удосконалення питань охорони найвразливіших з боку антропогенного впливу земель. Прийняття відповідних правових актів сприятиме підвищенню рівня врегульованості земельних відносин та забезпеченню використання земель різних форм власності як загальнонаціонального надбання.

Формуванням та забезпеченням реалізації державної політики з питань протидії рейдерству на ринку землі в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки займається Міністерство аграрної політики та продовольства України. Зазначене Міністерство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінагрополітики України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України [3].

У Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, яка була розроблена зазначеним Міністерством, було зазначено, що базовою складовою аграрного сектору України сьогодні являється сільське господарство, яке є системоутворювальним чинником розвитку національної економіки, формування засад збереження суверенності держави — у визначених межах продовольчу, економічну, енергетичну та екологічну безпеку, забезпечення розвитку технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формування соціально-економічних основи розвитку всіх сільських територій.

Окрім стабільного забезпечення всіх верств населення країни безпечним, якісним, та доступним продовольством, аграрний сектор є спроможним на вагомий внесок у процес розв'язання світової проблеми голоду.

Подальше входження до сучасного світового економічного простору, посилення процесів лібералізації торгівлі та глобалізації, потребує своєчасної адаптації до умов, які постійно змінюються, а відповідно і удосконалення аграрної політики в подальшому.

Аграрний сектор України з повним використанням потенціалу виробництва, який значно перевищує потреби внутрішнього ринку, має можливість для сприяння розвитку національної економіки та ефективної її інтеграції до світового економічного простору, а отже, і зростанню доходів, які задіяні в економіці сільського населення, кількість якого складає більш ніж третину всього населення країни, а також забезпечити реалізацію мультиплікативного ефекту розвитку інших важливих галузей національної економіки.

Зазначена стратегія спрямована на формування ефективного, а головне — соціально спрямованого аграрного сектору економіки, який має задовольнити потреби на внутрішньому ринку та забезпечити провідні світові по-

зиції на основі його пріоритетності та багатокладності підтримки господарств, власники яких мешкають у сільській місцевості, а також поєднують право на землю з працею на ній, а також економічні власні інтереси з соціальною відповідальністю перед суспільством [4].

У Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року запропоновано напрями удосконалення регулювання сучасних земельних відносин шляхом:

- своєчасного гарантування законних інтересів користувачів (власників) землі та захисту прав власності;

- створення сприятливих та належних умов для набуття пріоритетного права використання землями сільськогосподарського призначення особами, що проживають в сільській місцевості, а також господарюють тільки з використанням власної праці;

- включення земель сільськогосподарського призначення до обігу ринку та його державного регулювання на основі поетапного запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення (перший етап — вихід Державного земельного банку на ринок з реалізацією мети створення умов для запровадження вільного обігу земель сільськогосподарського призначення, зокрема за допомогою їх консолідації (до настання періоду зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення), другий етап — запровадження необхідного обігу земель сільськогосподарського призначення на території всієї країни);

- поліпшення державного контролю в сфері розвитку земельних відносин, зокрема на основі недопущення неконтрольованої зміни призначення земельних ділянок;

- запобігання реалізації спекулятивних операцій у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення на основі заборони перепродажу земельних ділянок в процесі певного строку та встановлення диференційованого підходу до етапу оподаткування таких операцій;

- недопущення процесу монополізації обігу земель сільськогосподарського призначення, зокрема шляхом обмеження площі таких земель, які перебувають в оренді або у власності однієї особи;

- удосконалення розвитку орендних відносин, шляхом стимулювання довгострокової оренди земель сільськогосподарського призначення, встановлення мінімального строку дії орендного договору таких земель, а також визначення умов його дострокового розірвання, та запровадження консолідованої відповідаль-

ності у разі надання в оренду масивів земель сільськогосподарського призначення;

— стимулювання до ефективного та раціонального використання зазначених земель та підвищення рівня екологізації сільськогосподарського землекористування [4].

Необхідність посилення ролі держави в посиленні протидії рейдерству на ринку землі в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки базується на розширенні поняття суспільних інтересів, які припускають вживання заходів правового регулювання, що обмежують права приватної власності на землю в інтересах усього суспільства. У цьому випадку держава, не скасовуючи приватну власність на землю, бере на себе все більше контрольних функцій за її використанням і розпорядженням, постійно шукає можливість у межах різних програм робити фінансову, організаційну й політичну підтримку своїм селянам, стежить за операціями передачі землі, щоб не допускати спекуляції, контролює розміри земельних наділів.

Державне управління у сфері раціонального використання та охорони земельних ресурсів має базуватися на розмежуванні повноважень органів державної влади. На нашу думку, державним органам доцільно передати управління землями з подальшим обґрунтуванням концептуальних положень розробки та реалізації цільової комплексної програми протидії рейдерству на ринку землі. Основними елементами пропонованої програми, повинні бути:

— досягнення поставленої мети — забезпечення стабільного, довгострокового, сталого, екологічно безпечного соціально-економічного розвитку шляхом цілеспрямованої діяльності і використання вже відомих методів, засобів організації землекористування та впливу на землекористувачів (законодавчо-правового, організаційно-економічного, техніко-технічного);

— максимальне "переміщення" діяльності з раціонального землекористування зі "спроби ліквідації наслідків нераціонального землекористування" на попередження їх на фазі "залучення в господарський обіг природних ресурсів та об'єктів";

— впровадження переважно економічних методів управління землекористуванням та стабілізації ситуації на основі впровадження принципу зацікавленості і відповідальності;

— поетапність досягнення мети, враховуючи той об'єктивний факт, що проблеми накопичувалися десятиліттями, і їх вирішення також потребує тривалого часу;

— вибір найбільш ефективних організаційних форм вирішення поставлених завдань і економічних природоохоронних технологій;

— введення нових технологій на базових підприємствах з наступною апробацією і тиражуванням;

— оптимальне поєднання політики раціонального землекористування, здійснюваної на централізованому, регіональному, місцевому рівні, і відповідних інвестицій;

— використання, в першу чергу, потужностей наявної природоохоронної інфраструктури, у тому числі створення локальних схем на вигідних для окремих землекористувачів умовах.

Як будь-яка система, попередження тінювих економічних відносин у землекористуванні спирається на сукупність принципів — керівних ідей, які є обов'язковим орієнтиром для завдань і змісту відповідної діяльності. Це принципи законності, демократизму, соціальної справедливості та гуманізму, комплексності, диференціації та індивідуалізації, своєчасності та необхідної достатності, наукової обґрунтованості.

Таким чином, важелі з вирішення екологічних проблем можуть з'явитися у суспільства тільки після об'єктивної оцінки природних ресурсів в реальних економічних показниках їхньої суспільної корисності. При цьому базою для розробки методологічних підходів з регулювання природоохоронної діяльності повинні виступати: методи економічної оцінки природних ресурсів; оцінки витрат на розробку та експлуатацію природоохоронних заходів; оцінки екологічного збитку навколишньому природному середовищу і здоров'ю людей, що виникає в процесі землекористування. Загальним недоліком розвитку аграрного сектору нашої країни є недосконалість економічних механізмів та законодавчої бази, у зв'язку з чим важливим завданням є визначення ролі економічного механізму охорони довкілля та землекористування в умовах ринкової економіки.

Сучасний економічний механізм раціонального землекористування повинен включати важелі, які регулюють поведінку всіх суб'єктів суспільних відносин, як виробників, так і споживачів. У той же час він повинен забезпечувати залучення в природоохоронну сферу коштів — частково з бюджету, але в основному з позабюджетних джерел.

Поряд з субсидуванням бюджетних коштів на реалізацію природоохоронних заходів, вона повинна виконувати кредитні функції, а також надавати гарантії для залучення коштів з позабюджетних (у тому числі зарубіжних) джерел в земельно-ресурсну сферу, використовую-

ючи при цьому різні фінансово-економічні інструменти. Однак діяльність такої структури буде ефективною тільки в тому випадку, якщо обсяг фінансових потоків буде достатнім для вирішення поставлених перед нею завдань. При цьому кошти можна отримати шляхом проведення відповідної податкової політики в аграрному секторі та у сфері споживання продукції і товарів.

Таким чином, розробка і вдосконалення економічного механізму протидії рейдерству на ринку землі в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки та розвитку аграрного сектору України є найбільш важливим стратегічним аспектом економічної політики нашої держави. Проблема протидії рейдерству як умова забезпечення економічної безпеки в сфері земельних ресурсів, нерозривно пов'язана з соціально-економічним розвитком суспільства. При цьому абстрагування від подібних обставин породжує нові і посилює існуючі протиріччя, формуючи конфліктний потенціал у системі економічних відносин природо-користування, а також відтворюючи стійкі не-ефективні рішення і дії в межах економічної політики і господарської практики.

Враховуючи сформовану практику тінзації економічних відносин в аграрній сфері та сфері землекористування, особливої уваги заслуговує розробка системи заходів і заходів протидії корупційним відносинам у сфері земельних ресурсів, як свого роду каталізатору рейдерських проявів. Пропонована система включає в себе: інституціональні, організаційні, економічні, суспільно-виховні заходи. Крім того, для запобігання рейдерству потрібним є вдосконалення законодавства в напрямі зниження транзакційних витрат з оформлення землекористування сільськогосподарських організацій і фермерів; контролю за використанням земель; обмеження рівня орендної плати великих орендодавців; заборона на зміну категорії аграрних земель, що перебувають у приватній власності.

ВИСНОВКИ

Отже, на нашу думку, треба розробити систему заходів, спрямованих на протидію рейдерським діям на ринку землі, а саме: інституційні (введення чітких понять про ринок землі; формування менталітету ефективного землевласника; створення середовища, що забезпечує захист прав власності; удосконалення управління державними землями, що знаходяться у приватній власності; формування ідеології дбайливого ставлення до ресурсів; формування об'єднаних власників землі в суспільно-політичні структури

з метою захисту власників); економічні (вдосконалення проведення аукціонів і механізмів торгівлі на біржах; створення превентивних механізмів, що зменшують економічну вигоду від тіншових трансакцій; підтримання власників земель сільськогосподарського призначення); організаційно-правові (введення жорстких правил відводу земель; усунення колізій в організаційно-правових документах, що регулюють економічні відносини на ринку землі, а також процеси перерозподілу прав власності; виявлення та усунення в законах положень, що містять ознаки корупційних чинників; повсюдна інвентаризація земель; формування єдиної бази схем рейдерських атак на ринку землі; допомога бізнес-структурам у боротьбі з рейдерами і наданні їм консалтингових послуг за допомогою формування системи навчання чиновників).

Література:

1. Проніна О.В. Регулювання земельних відносин на прикладі зарубіжного досвіду / О.В. Проніна // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. — 2014. — № 1. — С. 76—82.
2. Красюк Н.І. Правові засади управління у сфері земельних відносин в Україні / Н.І. Красюк // Право і суспільство. — 2015. — № 2. — С. 164—171.
3. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р "Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/806-2013-p

References:

1. Pronina, O. V. (2014), "Regulation of land relations on the example of foreign experience", *Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya i mistseвого samovryaduvannya*, vol. 1, pp. 76—82.
  2. Krasyyuk, N. I. (2015), "Legal basis of management in the sphere of land relations in Ukraine", *Pravo i suspilstvo*, vol. 2, pp. 164—171.
  2. The official site of The Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, available at: <http://minagro.gov.ua> (Accessed 23 June 2015).
  4. The official site of The Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy of development of the agricultural sector for the period till 2020", available at: zakon.rada.gov.ua/go/806-2013-p. (Accessed 23 June 2015).
- Стаття надійшла до редакції 24.06.2015 р.*

УДК 331.101.3:331.28

О. В. Сталінська,
д. е. н., доцент, професор кафедри економіки підприємства,
Донецький національний університет, м. Вінниця

СИСТЕМА ОЦІНКИ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ НА СУЧАСНОМУ ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

O. Stalinska,
Doctor of Economy, associated professor of the department of economy of enterprises,
Donetsk national university, Vinnitsa

THE SYSTEM OF ESTIMATION OF LABOUR OF PERSONNEL IS ON MODERN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Досліджено критерії системи оцінки праці персоналу підприємства, що надасть можливість оцінити рівень конкурентоспроможності персоналу відповідно до обраної стратегії діяльності підприємства та із врахуванням певних вимог до кожного робочого місця. Розкрито економічну сутність концепції вартісної оцінки конкурентоспроможності працівника з метою визначення та оцінки результатів діяльності конкретного працівника або групи персоналу. Охарактеризовано види та форми мотивації персоналу підприємства як засобу підвищення конкурентоспроможності продукції і послуг. Визначено основні напрями організації оцінки персоналу та методи оцінки праці інженерно-технічного та управлінського персоналу підприємства.

Investigational criteria of the system of estimation of labour of personnel of enterprise which will give possibility to estimate the level of competitiveness of personnel in accordance with select strategy of activity of enterprise and recognition certain requirements to every workplace. Economic essence of conception of cost estimation of competitiveness of worker is exposed with the purpose of determination and estimation of results of activity of concrete worker or group of personnel. Kinds and forms of motivation of personnel of enterprise of personnel are described as to the mean of increase of competitiveness of products and services. Certainly basic directions of organization of estimation of personnel and methods of estimation of labour of inzhenerno-tekhnichnogo and administrative personnel of enterprise.

Ключові слова: персонал, конкурентоспроможність, оцінка, критерії, мотивація.
Key words: personnel, competitiveness, estimation, criteria, motivation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток та формування новітніх ринкових економічних відносин обумовили появу нових теоретичних уявлень управління персоналом, критичного переосмислення цієї проблеми, і потребують відповідних до рівня розвитку економіки держави підходів щодо визначення шляхів підвищення рівня конкурентоспроможності персоналу підприємств.

Серед сучасних наукових поглядів найчастіше оцінку та підвищення конкурентоспроможності персоналу розглядають крізь призму індивідуального позиціонування на робочому місці. Оцінку праці персоналу проводять із врахуванням асортименту чинників, які позитивно впливають на працездатність та забезпечують високий рівень

конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках та створюють ефективну взаємодію управлінського, інтелектуального, творчого і культурного потенціалу персоналу кожного окремого підприємства та трудовий потенціал держави, загалом.

Питання підвищення конкурентоспроможності персоналу набуває все більшої актуальності, оскільки є об'єктивною умовою розвитку вітчизняного підприємництва на основі надання додаткових конкурентних переваг, заснованих на оцінці потреб і шляхів розвитку конкурентоспроможності персоналу підприємств в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Із проведених досліджень вчених щодо теоретичних положень та практичних аспектів оцінки праці персоналу можливо констатувати, що

організація та управління персоналом пройшла тривалий розвиток і еволюцію. Серед науковців, що присвятили свої здобутки зазначеному напрямку наукового дослідження слід відзначити напруження О. Крушельницької, Д. Мельничук, В. Нижника, В. Коломієць, М. Семикіної, Р. Фатхутдінова та інших.

Продовжуючи наукові пошуки з визначеної проблематики, зазначимо, що методи та форми роботи з персоналом виробничого підприємства мають бути спрямовані на досягнення основної мети його створення та діяльності. Інакше кажучи, управління персоналом буде ефективним настільки, наскільки успішно співробітники використовують свій потенціал для досягнення завдань, які стоять перед підприємством. В ідеалі управління персоналом повністю здійснюється керівниками підрозділів. Однак у реальному житті практично кожне підприємство потребує внутрішньої структури, яка займається виключно цим питанням.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою написання статті є дослідження критеріїв системи оцінки праці персоналу на сучасних промислових підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оцінка праці та управління персоналу дає синергетичний ефект, якщо на підприємстві розвинена система адаптації до зовнішнього і внутрішнього ринку праці, використовуються системи організації оплати та робіт, побудовані на принципах врахування рівня професійної компетентності. За кордоном застосовують технологію "Управління персоналом" (Human Resource Management — HRM), яка охоплює стратегічні аспекти вирішення проблеми управління персоналом та підвищення його конкурентоспроможності.

Особливості управління персоналом полягають у складності обліку й оцінки якості праці персоналу. Ця оцінка має, як мінімум, чотири аспекти: "спрямованість всередину", спрямованість на конкурентів, спрямованість на споживачів, інтегральна оцінка — глобальний бенчмаркінг персоналу. Для узгодження цих спрямувань широко застосовують мотиваційний підхід як метод гармонізації внутрішніх інтересів із зовнішніми. Основна складність, що виникає на шляху реалізації такого підходу, полягає у відсутності належного методичного інструментарію, що врегульовує особливості персоналу.

Як свідчить зарубіжний досвід, на певному етапі розвитку будь-якого підприємства для підвищення якості продукції необхідно врахувати мотивації персоналу як засіб підвищення конкурентоспроможності продукції і послуг [5]. Використання цього фактору слід віднести ще до 50-х років минулого століття в практиці

японських, а потім і європейських виробників. В Україні цей фактор застосовується досить рідко, що робить актуальним подібний досвід. Конкурентоспроможність персоналу відображає не просто інтелектуальний розвиток особистості, а її здатність перетворювати свій інтелект, який є внутрішнім, особистою власністю, соціально значущим економічним і соціальним результатом.

Одна з концепцій оцінки конкурентоспроможності персоналу полягає у вартісній оцінці конкурентоспроможності працівника. Конкурентоспроможність працівника ґрунтується на рівні людського потенціалу. Вартісна оцінка конкурентоспроможності працівника знаходить своє відображення в ціні попиту/пропозиції на конкретну послугу праці. В силу одночасної дії численних чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру ринкова ціна рівноваги на послугу праці та резервна заробітна плата працівника, як правило, не узгоджуються і домовленість про купівлю/продаж послуги праці не може мати довготривалого незмінного значення.

Вартісна концепція оцінки конкурентоспроможності працівника включає такі положення:

— оцінка конкурентоспроможності працівника має імовірнісний характер, оскільки ґрунтується на припущенні щодо можливостей працівника досягати бажаного результату;

— оцінка базується на результатах попередньої діяльності працівника, носить ретроспективний і прогнозний характер;

— детермінованість такої оцінки підвищується з використанням кількісних показників оцінки результатів праці;

— для виробничого та управлінського персоналу така оцінка повинна проводитися роздільно;

— оцінку доцільно здійснювати за видами компетенцій працівника, що призводить до необхідності аналізу і класифікації компетенцій;

— оцінка конкурентоспроможності працівника вимірюється за якісною порядковою шкалою і може формуватися на відповідній статистиці чи теорії ймовірностей;

— підвищення конкурентоспроможності працівника досягається за рахунок навчання та управління мотиваціями.

Із зазначених позицій доцільно надати аналіз та характеристику мотивацій. За характером впливу виділяють два види мотивацій: внутрішні та зовнішні.

Внутрішні мотивації визначаються змістом та значимістю роботи. Зовнішні виступають у двох формах:

1) адміністративній, що означає виконання роботи за прямим примусом із відповідними санкціями за порушення встановлених норм;

2) економічній, що здійснюється через економічні стимули, заробітну плату, дивіденди.

Що стосується оцінки працівника, то на практиці виділяють дві форми мотивації:

- 1) за результатами;
- 2) за статусом.

Форма мотивації персоналу за результатами застосовується у тому випадку, коли існує можливість визначити та оцінити результат діяльності конкретного працівника або групи. Форма мотивації за статусом (рангом) ґрунтується на інтегральній оцінці діяльності співробітника, що враховує його кваліфікацію, відношення до праці, якість праці і інші параметри, які визначаються специфікою діяльності особистості та підприємства.

У прогресивних системах винагороди рівень конкурентоспроможності працівника зауважуваний в розмірі базової оплати праці, а конкурентоспроможність при поточній роботі оцінюється на підприємстві величиною додаткового бонусу. Від рівня розвитку потенціалу персоналу (яким володіє кожен працівник) залежить ринково оцінювана вартість виконуваної роботи, тобто індивідуальний і узагальнений результати діяльності підприємства.

Модель вартісної оцінки конкурентоспроможності працівника включає три складових: вартість кількості виконуваної роботи; вартість якості виконуваної роботи; вартість потенціалу працівника до виконання трудової функції або вартість компетенції.

Вартісна оцінка компетенції повинна переважувати в структурі оплати праці працівника, оскільки саме вона стимулює розвиток гнучкої бази знань, інженерно-технічну і соціальну активність працівника. Для її виділення в якості самостійної (окремої) складової вартісної оцінки конкурентоспроможності працівника можливо використувати прийняту в українській практиці систему оплати праці наукових і педагогічних кадрів, що володіють вченими ступенями і званнями. У такій системі вартість готовності працівника до виконання трудової функції у вигляді доплат за науковий ступінь і посаду (вчене звання) становить понад 50% отриманого доходу працівника. Тому подібним чином може бути побудована і структура оплати праці працівника на підприємстві з будь-якої посади.

На підприємствах оплата за виконану роботу та її якість може визначатися станом гнучкої бази знань працівника, інженерно-технічної та соціальної активності працівника. Набір показників, що характеризують ці фактори, підвищує можливість вартісної оцінки конкурентоспроможності працівника, що в сукупності призводить до підвищення конкурентоспроможності персоналу [1].

Отже, конкурентоспроможність персоналу — це вміння робити щось краще від конкурентів.

Загалом, оцінка персоналу на практиці виконує дві функції — орієнтуючу та стимулюючу. Суть орієнтуючої функції полягає в тому, що ко-

жен працівник за допомогою громадської оцінки та самооцінки усвідомлює свою поведінку, одержує можливість визначати напрями і способи подальшої діяльності.

Стимулююча функція — проявляється у тому, що, породжуючи у працівника переживання успіху чи невдачі і підтверджуючи правильність або помилковість поведінки, спонукає його до діяльності в позитивному напрямі.

В аспекті зазначеного, найскладнішим слід відмітити проведення оцінки рівня конкурентоспроможності, тобто виявлення характеру конкурентних переваг об'єктів порівняння чи еталону. У такому випадку конкурентна перевага одного працівника над іншим може бути оцінена лише за умови, якщо обидва працівника претендуватимуть на одну й ту саму посаду.

Проведені наукові дослідження вченими стосовно вищезазначеного показують, що багаточисельні методи оцінки конкурентоспроможності персоналу теоретично ґрунтуються на принципах її побудови, серед яких: об'єктивність, всебічність, соціальна активність, характер людської цілісності, історичне розуміння особистості, характер і зміст роботи в якості суб'єкта діяльності людини, розвиток особистості як стан науково-технічного і соціального прогресу та сталого економічного зростання.

Здебільшого на практиці економісти використовують експертну оцінку та ранжування для аналізу і оцінки конкурентоспроможності персоналу підприємства. Критерії конкурентоспроможності персоналу оцінюються за допомогою інтегрального показника, який включає в себе вартісні та якісні характеристики.

Критерії оцінювання праці персоналу обирають відповідно до визначеної стратегії діяльності підприємства, враховуючи при тому певні вимоги до кожного робочого місця. Зокрема на виробничих підприємствах критеріями оцінки є: якість виконуваної роботи, старанність та активність у роботі, ініціативність, здатність до самовираження, професійні знання та навички, бажання до самореалізації, темп росту, відповідальність за виконання доручень, відношення до керівників та співробітників, креативність, вміння адаптації до поставлених умов тощо [3].

Етапи оцінки праці на конкретному робочому місці припускають:

- опис функцій;
- визначення вимог;
- оцінку по факторах (конкретного виконавця);
- розрахунок загальної оцінки;
- зіставлення зі стандартом;
- оцінку рівня співробітника;
- доведення результатів оцінки до підпорядкованого.

За сучасних умов на виробничих підприємствах застосовують різні методи оцінки праці інженерно-технічного та управлінського персона-

лу, серед яких:

— метод аналогій, що ґрунтується на вивченні досвіду роботи провідних підприємств, що мають високий рівень фінансово-господарських показників діяльності;

— метод укрупнених нормативів чисельності, суть якого полягає у здійсненні непрямого виміру трудомісткості робіт та розрахунку чисельності інженерно-технічного та управлінського персоналу кожного підрозділу підприємства та усього виробництва;

— метод прямого нормування, який використовують для постійно повторюваних робіт;

— метод непрямого нормування надає можливість враховувати вплив різноманітних чинників на працю фахівців та службовців;

— метод спрощених спостережень та фотографія робочого часу, які використовують з метою визначення структури витрат робочого часу протягом робочого дня працівника. Важливо відзначити, що у зв'язку з тим, що працівник не має умінь правильно розподіляти час, його корисна зайнятість зазвичай не перевищує 70—80%, тому виникає необхідність проводити аналіз та оцінку його використання.

Доцільно відзначити, що вагому роль у системі оцінки праці працівників відіграє правильна її організація. Насамперед необхідно створити робочу групу високого рівня, яку очолюватиме старший HR з оперативних керівників, для розгляду кожного об'єкта з наряду управління персоналом. Основні напрями включають відбір і підбір персоналу, керівництво та розвиток персоналу, нагороди та визнання, компенсації та пільги, продуктивність управління та забезпечення послідовності в управлінні. Група повинна розробити стратегію перебудови, рекомендувати високопоставлених керівників, приймати рішення щодо лідерських позицій, ґрунтуючись, частково, на здатності кандидата до залучення командної підтримки.

Отож, стосовно керівництва та розвитку персоналу підприємства, зазначимо, що слід використовувати результати проведених попередніх досліджень, особливо тієї сфери, яка найбільш потребує розвитку. Необхідно пам'ятати, що акцент на навчання та розвиток персоналу, сам по собі, є серйозним чинником, іноді й визначальним у забезпеченні підвищення конкурентоспроможності персоналу. Разом з тим, управління продуктивністю праці персоналу вимагає залучення всіх співробітників до постановки та досягнення цілей і пріоритетів підприємства у системі цінностей, нагородження найконкурентоспроможніших працівників та визначення тих, які не виправдали очікування.

ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підводячи підсумок, слід відзначити, що в умовах ринку стосовно проведення оцінки праці пер-

соналу підприємства принципово необхідними постають нові підходи до визначення пріоритету цінностей. Ключовим елементом у системі управління підприємством має бути персонал. Практикою доведено, що розвиток персоналу забезпечуватиме соціально-економічний клімат у колективі, підвищуватиме мотивацію працівників до праці та, загалом, конкурентоспроможність продукції, що виготовляє підприємство.

Література:

1. Клецова К.В. Використання концепції компетенцій у забезпеченні конкурентоспроможності персоналу підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / К.В. Клецова; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. — Луганськ, 2010. — 20 с.

2. Коломієць В.М. Розвиток конкурентоспроможності персоналу підприємств: монографія / В.М. Коломієць; Мелітопол. ін-т держ. та муніципал. упр. "Класич. приват. ун-ту". — Мелітополь: МІДМУ КПУ, 2008. — 172 с.

3. Нижник В.М. Механізм мотивації високопродуктивної праці персоналу підприємств: монографія / В.М. Нижник, О.А. Харун. — Хмельницький: ХНУ, 2011. — 210 с.

4. Пушкарева К.А. Модель формування конкурентоспроможності персоналу організації // Вестник Московского государственного областного педагогического университета. Серия. Экономика. — 2010. — № 2. — С. 61—64.

5. Семикіна М.В. Мотивація конкурентоспроможної праці: теорія і практика регулювання: монографія / М.В. Семикіна. — Кіровоград: Пік, 2003. — 426 с.

References:

1. Kletsova, K. V. (2010), "Using the concept of competencies in ensuring the competitiveness of personnel", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Shkhdnoukr. nats. un-t im. V. Dalia, Luhans'k, Ukraine.

2. Kolomiets', V. M. (2008), Rozvytok konkurentospromozhnosti personalu pidpryiemstv [Development of the competitiveness of enterprises staff], MIDMU KPU, Melitopol', Ukraine.

3. Nyzhnyk, V. M. and Kharun, O. A. (2011), Mekhanizm motyvatsii vysokoproduktyvnoi pratsi personalu pidpryiemstv [Movement of staff motivation high performance enterprise], KhNU, Khmel'nyts'kyj, Ukraine.

4. Pushkareva, K. A. (2010), "The model of formation of competitiveness of personnel of the organization", Vestnyk Moskovskoho hosudarstvennoho oblastnoho pedahohycheskoho unyversyteta. Seryia. Ekonomika, vol. 2, pp. 61—64.

5. Semykina, M. V. (2003), Motyvatsiia konkurentospromozhnoi pratsi: teoriia i praktyka rehuliuвання [Competitive labor Motivation: Theory and Practice regulation], Pik, Kirovohrad, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2015 р.

УДК 339.5:633.34

А. Л. Педорченко,
аспірант кафедри біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ДОСВІД ЕКСПОРТУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР ТА ПРОДУКТІВ ЇХ ПЕРЕРОБКИ КРАЇН З РОЗВИНУТОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

A. Pedorchenko,
Postgraduate of Stock exchange activity Department,
National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kiev

OILSEEDS AND BY-PRODUCTS EXPORT EXPERIENCE OF ADVANCED ECONOMIES

У статті досліджено досвід експорту олійних культур та продуктів їх переробки країн з розвинутою економікою, зокрема США, Канади та країн ЄС. Досліджено порядок оформлення експорту, роль державних органів в регулюванні та сприянні експорту олійних культур та продуктів їх переробки. Також розглянуто вплив державних та недержавних установ, регулюючих органів, громадських організацій на процес експорту, формування іміджу країни-експортера в світі, розвиток науки. Висвітлено позитивний досвід, який може бути корисним для використання в Україні з урахуванням вітчизняних особливостей та менталітету.

In article investigated oilseeds and by-products export experience of advanced economies, in particular USA, Canada and EU-countries. Investigated order of custom clearance, role of government authority in regulation and support of oilseeds and by-products export. Also reviewed influence government and non-government authorities, regulation authority, non-government organizations on exports process, formation of country-exporters image in the world, sciences development. Highlighted positive experience which can be used in Ukraine taken into account Ukrainian characteristics and mentality.

Ключові слова: олійні культури, продукти переробки, соя, шрот, канола, насіння ріпаку, насіння соняшнику, олія, експорт, ліцензування, сертифікація, світовий ринок.

Keywords: oilseeds, by-products, soybeans, meal, canola, rapeseeds, sunflower seeds, vegetable oil, export, licensing, certification, world market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останнє десятиліття Україна стала невід'ємною частиною світового ринку олійних культур та продуктів їх переробки, яка є глибоко інтегрованою в світову структуру розподілу праці. Наша країна є потужним постачальником і займає перші місця на світовому ринку соняшникової олії, насіння ріпаку, соєвих бобів. Але Україна ще далеко не вичерпала свій потенціал для подальшого розвитку та нарощування виробництва та експорту олійних культур та продуктів їх переробки, розширення своєї присутності на традиційних та завоювання нових ринків збуту.

Вивчення зарубіжного досвіду дає змогу запропонувати точніший метод оцінки ступеня позитивного або негативного впливу державних програм підтримки сільського господарства на виробників і споживачів сільськогосподарської продукції, а також інших учасників ринку, які задіяні в виробництві, логістиці, торгівлі та переробці олійних культур [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі України, експорту олійних культур та продуктів їх переробки, є одними з ключових моментів досліджень таких відомих науковців-економістів: П. Гайдуцького, В. Точиліна, О. Митченка, П. Саблука, О. Шпичака та інших. В галузевому аспекті проблемам визначення переваг та недоліків експорту вітчизняних олійних культур займалися О. Шпичак, Т. Куць, О. Боднар та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є вивчення та порівняння методів регулювання державою експорту олійних культур та продуктів їх переробки в країнах з розвинутою економікою, огляд структури торгівлі цими товарами, вивчення впливу недержавних установ на розвиток міжнародної торгівлі, виявлен-

ня позитивного досвіду для використання в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток продовольчого ринку світу багато у чому визначається розвитком сільськогосподарського виробництва у США, Канаді, Японії, країнах Європейського Союзу. Найпотужніша система агробізнесу працює в США, де продукція цієї системи складає 12% ВВП. Вирішальна роль США і країн ЄС на світових ринках продовольства пояснюється довгостроковими зусиллями, спрямованими на індустріалізацію сільського господарства. Це обумовлює перехід стратегічних рішень, які визначають розвиток агровиробництва від фермерських господарств, в зоні яких залишається прийняття рішень тактичного характеру, до промислово-торгових сфер АПК. В розвинутих в економічному відношенні країнах велике значення має державна підтримка розвитку фермерських господарств [1].

США

Основною олійною культурою, яку вирощують у США є соя, вона займає біля 90% від загального виробництва олійних культур в цій країні, в той час як інші олійні культури — в тому числі арахіс, соняшник, ріпак та льон — складають решту [2].

За даними Міністерства сільського господарства США (USDA) в 2013/14 маркетинговому році під сою було засіяно 31 млн га, середня врожайність склала 2,7 т/га, загальний збір склав 91,4 млн тонн. При цьому частина врожаю переробляється в середині країни — 47,2 млн тонн, що складає 51,6%, а частина експортується — 44,8 млн тонн, що складає 49,0%. Соеві боби переробляються на соєву олію та шрот, які, в свою чергу, також частково використовуються в середині країни, а частково експортуються. Так, у 2013/14 маркетинговому році було виготовлено 9,1 млн тонн соєвої олії, при цьому експортовано 0,8 млн тонн, а 8,6 млн тонн використано в США: 2,3 млн тонн на біодизель і 6,3 млн тонн на продовольчі, кормові та інші цілі. Що стосується соєвого шроту, то його виробництво склало 36,9 млн тонн, використання в середині країни — 26,8 млн тонн, експорт — 10,1 млн тонн [3].

Міністерство сільського господарства США (USDA) контролює експорт продукції із США через стандартизований набір правил і проведення власної експортної політики. Існують певні вимоги, які повинні бути виконані приватними особами або компаніями-експортерами зерна, насіння олійних культур або пов'язаних товарів із США. Вимоги залежать від того, чи товар входить до списку, який охоплюється відповідно до Акту Зернового Стандарту Сполучених Штатів (USGSA) (під дію цього Акту

підпадають, наприклад, такі культури, як насіння ріпаку, соєві боби, насіння льону, насіння соняшнику), або до списку, який регулюється відповідно до Закону аграрного маркетингу від 1946 р. (АМА) (під дію якого підпадає, зокрема, соєва олія) [4].

Кожен експортер, який планує експортувати більше ніж 15 тисяч тонн товару на рік, зобов'язаний зареєструватися в "Зерновій Інспекції, Пакувальній та Складській Адміністрації" (Grain Inspection, Packers and Stockyards Administration — GIPSA). Реєстраційний процес включає в себе надання в певній формі інформації про компанію-експортера та експортовану продукцію та є платним — компанія-експортер оплачує реєстраційний внесок. Крім того, GIPSA зобов'язує сертифікувати якість і вагу всіх експортних поставок зерна, які охоплюються дією Акту USGSA (до них відносяться соєві боби, насіння ріпаку, льна та соняшнику). Реєстраційні вимоги не поширюються на товари, які підпадають під дію регуляції АМА (в нашому випадку — це соєва олія). GIPSA забезпечує дозвільними послугами товари зі списку АМА за додатковим добровільним запитом компанії-експортера.

Фітосанітарний регламент залежить від фітосанітарних правил країни-імпортера, в яку відвантажується американські товари. Експортери повинні визначати, чи країна-імпортер вимагає сертифікації, яка підтверджує, що товар відповідає фітосанітарним регламентам цієї країни; наприклад, що товар не заражений певним видом підкарантинних комах. Програма Університету Purdue (<http://ceris.purdue.edu/ceris/>) пропонує комп'ютеризовану базу даних, фітосанітарних вимог для більшості країн, в які Сполучені Штати експортують сільськогосподарську продукцію. Фітосанітарні сертифікати видаються Інспекційною службою здоров'я тварин і рослин Міністерства сільського господарства США (APHIS). Додаткову інформацію про вимоги країни-імпортера експортери олійних культур в США можуть знайти в звітах Закордонної Аграрної Служби (FAS), звітах Глобальної інформаційної мережі сільського господарства (GAIN) або за телефоном APHIS.

Міністерство торгівлі США вимагає від експортера експортну декларацію вантажовідправника (SED) при поставках олійних культур на експорт. В SED позначається тип і вартість вантажу, вона використовується для контролю за експортом і збору статистичної інформації про зовнішньоекономічну діяльність. Уряд США не вимагає експортних ліцензій або дозволів на сільськогосподарські товари. Для отримання інформації експортери можуть звернутися в Департамент зовнішньої торгівлі. Уряд США може накласти ембарго на поставки на експорт в деякі країни з політичних чи інших причин. Це є єдиним обмеженням при експорті, жодних інших експортних мит, заборон, обмежень, ви-

лучень тощо щодо олійних культур та продуктів їх переробки при експорті з США не існує.

Уряд США сприяє експорту і надає експортерам допомогу при експортуванні товарів, USDA пропонує широкий вибір інструментів і послуг для надання допомоги користувачам в рекламі своєї продукції за кордоном, пошуку зарубіжних покупців для своїх продуктів, також сприяє участі експортерів у міжнародних виставках, конференціях, нарадах тощо [5].

Канада.

Невід'ємною рисою всього повоєнного розвитку Канади став процес формування єдиного високоінтегрованого АПК країни. Сьогодні це одна з найважливіших складових економіки Канади [1].

Канадським Зерновим Актом (Canadian Grain Act) засновано державну установу, яка регулює торгівлю зерновими та олійними культурами в Канаді — Канадську Зернову Комісію (Canadian Grain Commission). Це федеральне державне агентство, яке регулює торгівлю в Канаді, проводить контроль та сертифікацію якості та кількості товару, сприяє безпеці та збільшенню експорту, підтримує репутацію канадського зерна на світовому ринку, проводить наукові дослідження з питань якості зернових та олійних культур, збирає та публікує статистичну інформацію [6].

Головною олійною культурою, яку вирощують у Канаді, є ріпак, який має місцеву назву канола. Канола — генетично модифікований ріпак, з якого виготовляється ріпакова олія з низьким вмістом ерукової кислоти. В українську мову це слово прийшло з англійської: CANada Oil-Low Acid — CANOLA (канадська олія з низьким вмістом кислот) [7]. Олія, виготовлена з такого ріпаку, не рахується генетично модифікованою, оскільки в канолі був змінений тільки один білок (який відповідає за стійкість до гербіцидів), а всі білки видаляються з олії в процесі виробництва. Між тим це питання є суперечливим і не всі країни визнають олію з каноли такою, що не містить ГМО.

У 2014 році виробництво каноли склало 15,6 млн тонн, при цьому було експортовано 9,7 млн тонн. Канола є одною з культур, визначених у Положенні Канади про зерно (Canada Grain Regulation), це означає, що Канадська Зернова Комісія встановлює і підтримує стандарти якості для каноли. Крім того, це означає, що канола є однією з культур, торгівля якими захищена державою: якщо торгівельна зернова компанія, яка має ліцензію, відмовляється або не може платити за поставки каноли виробникові, виробник може подати позов до держави [8].

Для підтримки виробників та експортерів каноли в Канаді створені численні регіональні та національні організації. Головною серед них є Рада Каноли Канади (Canola Council of Canada — ССС). ССС є першою в Канаді індустріальною

асоціацією, яка запроваджує інновації у всьому ланцюгу створення вартості товару: вирощуванні, переробці, пакуванні, логістиці, експорті, маркетингу та торгівлі канолою. Членами Ради є виробники каноли, постачальники міндобри, засобів захисту рослин, насінневого матеріалу, торгівельні компанії, експортери, переробники, виробники продуктів харчування та кормів та державні установи.

Робота ССС керується згідно зі стратегічним планом, який розроблений для розвитку галузі до 2025 року і постійно оновлюється. Рада проводить наукові дослідження, стимулює значення каноли, створює та сприяє обміну знаннями, які допомагають кожній частині промисловості. Діяльність Ради направлена на розвиток сталого виробництва, охорону навколишнього середовища, удосконалення постачання, просування товару на світовому ринку [9].

Для підтримки виробників та експортерів сої та продуктів її переробки в Канаді створена Асоціація експортерів сої (Canadian Soybeans Exporters' Association). Асоціація працює над просуванням сої та продуктів її переробки канадського походження на світовий ринок, проводить наукові дослідження в сфері якості сої, просуває ідеї сталого виробництва та охорони навколишнього середовища, захищає інтереси членів Асоціації [10].

Сучасний агропромисловий комплекс Канади є одним із найбільших блоків економіки країни і являє собою складну високоінтегровану систему, різні галузі якої структурно, технологічно і економічно пов'язані, впливають як на розвиток один одного, так і на процес еволюції всього комплексу в цілому [11].

ЄС

Найбільшого розвитку агропромисловий комплекс досяг, крім США і Канади, в розвинутих країнах Європи, особливо в країнах Європейського Союзу. Єдина сільськогосподарська політика ЄС стала засобом реалізації таких принципів, як спільне фінансування дій з регулювання сільського господарства, організації гарантованого збуту на внутрішньому ринку, застосування єдиних торгівельно-політичних інструментів для здійснення експорту [1].

Початок процесу формування загальної сільськогосподарської політики у Європейському Союзі прийшовся на період після другої світової війни та 50-ті роки, коли практично всі західноєвропейські країни пішли шляхом цінового захисту та підтримки сільськогосподарського виробництва. Об'єднуючим принципом при формуванні сільськогосподарської політики Європейських країн була необхідність забезпечити підтримку доходів виробників у випадку коливання на товарних ринках та тарифного захисту на кордонах [23].

Для України важливий досвід таких країн, як Нідерланди і Франція, де у структурі експорту

сільгосппродукції домінує не сировина, а продукція харчової промисловості з глибоким рівнем переробки. Наприклад, Нідерланди, маючи вкрай обмежені власні сировинні ресурси (площа сільськогосподарських угідь складає всього 1,9 млн га, до того ж більшість з яких польдерні — відвойовані у моря), щорічно імпортують зерно кукурудзи, сої, ячменю, пшениці, соняшнику, ріпаку та т.п. на суму близько 6 млрд дол. США, виробляють та експортують молочних і м'ясних продуктів на суму більше 28 млрд дол. США. Важливим висновком є наступний: доцільно не звужувати, а максимально розширювати асортимент експортованої продукції, за рахунок збільшення питомої ваги продукції харчової промисловості з глибоким ступенем переробки [13].

Крім того, швидке зростання в світі попиту на органічні продукти і сприятливі природно-економічні умови їх виробництва в Україні дозволяють вважати, що перспективним напрямком розвитку агропромислового комплексу України і нарощування її експортних можливостей є виробництво органічної (біологічно-чистої) продукції шляхом реалізації ідеї біологізації сільського господарства [14; 15].

Олійні культури такі, як ріпак, соняшник, соя та льон вирощується в ЄС на площі більш ніж 11 мільйонів гектарів і використовуються для продуктів харчування, кормів, палива і промислових цілей. Переробка олійних культур забезпечує рослинну олією та шротом. Рослинна олія використовується в харчовій промисловості і для виробництва біодизельного палива, а також для багатьох інших промислових цілей. Директива про поновлювану енергію поставила на меті обов'язкове використання біопалива до 2020 року, що стало заохочувати більш широке використання рослинних олій в ЄС. В результаті, внутрішнє виробництво олійних культур значно зросло в останні роки, попри те спеціальних державних заходів підтримки для виробництва олійних культур наразі немає [20].

Тим не менше, ЄС є нетто-імпортером як олійних культур, так і продуктів їх переробки, тобто вартість імпортованого товару перевищує вартість експортованого за той самий період часу. Так, за даними Європейської комісії з агровиробництва та розвитку сільських територій (DG Agriculture and Rural Development European Commission) від 25 лютого 2015 року, ЄС-28 у 2014/15 МР імпортує 5,6 млн тонн сої (переважно з Бразилії та США), 9,6 млн тонн соєвого шроту (переважно з Аргентини та Бразилії), 1,1 млн тонн насіння ріпаку (переважно з України та Австралії) та 492 тис. тонн соняшникової олії (майже все з України) [16].

В ЄС, на відміну від США і Канади, більшість громадських та недержавних організацій спеціалізуються на підтримці переробників олійних культур та виробників кінцевих продуктів.

Європейська федерація виробників комбікормів FEFAC (The European Feed Manufacturers' Federation) була заснована у 1959 році національними асоціаціями виробників комбікормів п'яти країн. Сьогодні FEFAC складається з національних асоціацій держав-членів ЄС в якості повноправних членів і збільшує число своїх членів за рахунок членів-спостерігачів з країн, що не входять в ЄС. FEFAC є єдиним незалежним представником Європейського комбікормової промисловості на рівні європейських інститутів.

FEDIOL є організацією, яка представляє інтереси виробників рослинної олії та протеїнових шротів в європейських і міжнародних інституціях, міжнародних організаціях та в переговорах з зацікавленими сторонами такими, як постачальники, клієнти, громадянське суспільство, з метою забезпечення сприятливих умов ведення бізнесу [18]. FEDOIL є частиною організації PFP (Primary Food Processors) — об'єднання європейських виробників харчових продуктів первинної переробки. Харчова промисловість ЄС використовує близько 220 мільйонів тонн сировини на рік (зернові, цукровий буряк, насіння ріпаку, соєві боби, насіння соняшнику, сира рослинна олія, крохмаль картоплі, та інше). В переробній промисловості працюють понад 120 000 співробітників. Учасники PFP утворюють важливу ланку в харчовому ланцюзі, забезпечуючи високу якість і безпеку продуктів для споживачів [19]. У свою чергу членами FEDOIL є подібні національні організації такі, як, наприклад Асоціація переробників олійних культур SCOPA (The Seed Crushers and Oil Processors Association) в Великій Британії [21], або Польська Асоціація виробників олії PSPO (Polskie Stowarzyszenie Producentow Oleju).

Багато уваги приділяється впровадженню використання відновлюваних джерел енергії. Так, Європейська рада біодизеля ЕВВ (European Biodiesel Board) є некомерційною організацією, створеною в січні 1997 року, яка прагне заохочувати використання біодизеля в Європейському Союзі. Вона об'єднує основних виробників біодизелю в ЄС, представляє своїх членів в інституціях ЄС та міжнародних організаціях, сприяє просуванню наукової, технологічної, економічної, правової і науково-дослідної діяльності, вивчає проблеми, з якими стикається галузь біодизельного палива і пропонує рішення на економічних, політичних, правових, організаційних і технічних проблем [22].

Неприбуткові та громадські організації також приділяють увагу контролю якості продукції, сертифікації, уніфікації процедур контролю. Наприклад, Європейська організація сертифі-

кації безпеки кормових інгредієнтів (European Feed Ingredients Safety Certification — EFISC) розробляє і керує процесом добровільної сертифікації кормів та сприяє прийняттю цієї сертифікації на ринку ЄС [17].

ВИСНОВКИ

Досвід експорту олійних культур та продуктів їх переробки країн з розвинутою економікою підлягає більш детальному подальшому постійному вивченню. Вивчення цього досвіду дозволяє застосовувати концепції і методи розвитку галузі для того, щоб Україна могла посісти достойне місце як експортер на світовому ринку. Застосування позитивного світового досвіду дозволяє Україні розвиватися і постійно бути на передових позиціях на світовому ринку. Дуже важливим є вивчення та дотримання міжнародних норм і правил торгівлі, залучення недержавних громадських організацій та підтримка наукових закладів.

Крім того, особливу увагу варто приділяти підтримці переробної галузі для збільшення питомої ваги готової продукції в структурі експорту. Глибокий ступінь переробки, перехід від експорту сировини до експорту готових продуктів з великою долею доданої вартості.

Надзвичайно важливим є робота з синхронізації сертифікації, стандартизації, контролю якості в Україні з міжнародними організаціями. З одного боку, це дозволить вітчизняним товаровиробникам бути більш поінформованими щодо вимог до якості продукції з боку закордонних споживачів і, таким чином, прагнути наближення якості своєї продукції до світових стандартів. З іншого боку, участь вітчизняних товаровиробників і переробників сільськогосподарської продукції в міжнародних організаціях з добровільної сертифікації продукції є шляхом до підвищення довіри закордонного споживача до української продукції і, таким чином, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому споживчому ринку.

Література:

1. Міжнародний агробізнес: навчальний посібник. / [Сіваченко І.Ю., Захарченко О.В., Семенов В.Ф. та ін.]; за ред. І.Ю. Сіваченка, О.В. Захарченка. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 266 с.
2. Soybeans & Oil Crops [Електронний ресурс]. — Сайт USDA. — 2015. — Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/topics/crops/soybeans-oil-crops.aspx>
3. World Agricultural Supply and Demand Estimates [Електронний ресурс]. — Сайт USDA. — 2015. — Режим доступу: <http://www.usda.gov/oc/commodity/wasde/latest.pdf>
4. Exporting Regulations and Policies [Електронний ресурс]. — Сайт USDA. — 2015. — Режим доступу: <http://www.usda.gov>

5. Automated Export System [Електронний ресурс]. — Сайт United States Census Bureau. — 2015. — Режим доступу: <http://www.census.gov/foreign-trade/regulations/forms/index.html>

6. About Canadian Grain Commission [Електронний ресурс]. — Сайт Canadian Grain Commission. — 2015. — Режим доступу: <http://www.grainscanada.gc.ca/cgc-ccg/cgc-ccg-eng.htm>

7. Канола [Електронний ресурс]. — Сайт Wikipedia. — 2015. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Канола>

8. Canadian canola and Canada Grain Regulations [Електронний ресурс]. — Сайт Canadian Grain Commission. — 2015. — Режим доступу: <http://www.grainscanada.gc.ca/canola/cm-mc-eng.htm#cg>

9. Canola Council of Canada: What we do [Електронний ресурс]. — Сайт Canola Council of Canada. — 2015. — Режим доступу: <http://www.canolacouncil.org/what-we-do/canola-council-of-canada/>

10. CSEA [Електронний ресурс]. — Сайт Canadian Soybean Exporters' Association. — 2015. — Режим доступу: <http://www.canadian-soybeans.com/>

11. Андреев А.П. Производственная и экспортная специализация канадского сельского хозяйства // Соединенные Штаты Америки и Канада. — 1996. — №4. — С. 142—154.

12. Гайдуцький П.І. "Україні потрібна нова аграрна політика" // Економіка АПК. — 2005. — №10. — С. 5.

13. Нелеп В.М., Висоцька О.М. Експортні аспекти продуктово-ринкової стратегії агропродовольчого комплексу України // Збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції "Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи". — Інститут продовольчих ресурсів НААН України, 2014, Київ. — С. 31—35.

14. Закон України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" // Голос України. — 09 жовтня. — 2013. — № 188.

15. Нелеп В.М., Бойко А.В. Земля України і здоров'я нації / В.М. Нелеп, А.В. Бойко // Економіка АПК. — 2014. — №3. — С. 20—27.

16. European Commission: Agricultural and rural development [Електронний ресурс]. — European Commission. — 2015. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/index_en.htm

17. EFISC: about us [Електронний ресурс]. — Сайт EFISC. — 2015. — Режим доступу: <http://www.efisc.eu/>

18. FEDOIL: mission [Електронний ресурс]. — Сайт FEDOIL. — 2015. — Режим доступу: <http://www.fediol.be/web/mission/>

19. PFP: who we are [Електронний ресурс]. — Сайт PFP. — 2015. — Режим доступу: <http://www.pfp-eu.org/>

20. Oilseeds and protein crops in the EU [Електронний ресурс]. — Сайт European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, Unit C5. — 2015. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/cereals/factsheet-oilseeds-protein-crops_en.pdf

21. About SCOPA [Електронний ресурс]. — Сайт SCOPA. — 2015. — Режим доступу: <http://www.scopa.org.uk/>

22. About EBB [Електронний ресурс]. — Сайт EBB. — 2015. — Режим доступу: <http://www.ebb-eu.org/>

23. Державна цінова підтримка сільського господарства в США і країнах Європи / [Шпичак О.М., Маслюков Є.О., Шевченко Г.О., Ніколаєва З.П., Ярославська Т.В. та ін.]. — К.: ІАЕ, 1995. — 58 с.

References:

1. Sivachenko, I.Y. Zakharchenko, O.V. Semenov, V.F. (2008), Mizhnarodnyj agrobiznes: Navchal'nyj posibnyk [International agribusiness: Textbook], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

2. The official site of United States Department of Agriculture (2015), "Soybeans & Oil Crops", available at: <http://www.ers.usda.gov/topics/crops/soybeans-oil-crops.aspx> (Accessed 10 May 2015).

3. The official site of United States Department of Agriculture (2015), "World Agricultural Supply and Demand Estimates" available at: <http://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/latest.pdf> (Accessed 10 May 2015).

4. The official site of United States Department of Agriculture (2015), "Exporting Regulations and Policies" available at: <http://www.usda.gov> (Accessed 10 May 2015).

5. The official site of United States Census Bureau (2015), "Automated Export System" available at: <http://www.census.gov/foreign-trade/regulations/forms/index.html> (Accessed 10 May 2015).

6. The official site of Canadian Grain Commission (2015), "About Canadian Grain Commission" available at: <http://www.grainscanada.gc.ca/cgc-ccg/cgc-ccg-eng.htm> (Accessed 10 May 2015).

7. The site of Wikipedia (2015), "Canola" available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Canola> (Accessed 10 May 2015).

8. The official site of Canadian Grain Commission (2015), "Canadian canola and Canada Grain Regulations" available at: <http://www.grainscanada.gc.ca/canola/cm-mc-eng.htm#cgr> (Accessed 10 May 2015).

9. The official site of Canola Council of Canada (2015), "What we do" available at: <http://www.canolacouncil.org/what-we-do/canola-council-of-canada/> (Accessed 10 May 2015).

10. The official site of Canadian Soybean Exporters' Association (2015), "CSEA" available at: <http://www.canadiansoybeans.com/> (Accessed 10 May 2015).

11. Andreev, A.P. (1996), "Production and export specialization of Canadian agriculture", Soedinennye Shtaty Ameriki i Kanada, vol. 4. — pp. 142—154.

12. Hajduts'kyj, P.I. (2005), "Ukraine needs new agricultural policy", Ekonomika APK, vol. 10, p. 5.

13. Nelep, V.M. and Vysots'ka, O.M. (2014), "Exports aspects of product-market strategy agriproducts complex of Ukraine", Zbirnyk naukovykh prats' za materialamy II mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Prodivol'chi resursy: problemy i perspektyvy" [Scientific Papers on materials II international scientific conference "Food resources: problems and prospects Institute of food resources NAAS Ukraine, Kyiv, Ukraine, pp. 31—35.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On production and circulation of organic agricultural products and raw materials", Golos Ukrainy, Vol. 18809.

15. Nelep, V.M. and Bojko, A.V. (2014), "Ukrainian land and the nations health" Ekonomika APK, vol. 3, pp. 20—27.

16. The official site of European Commission (2015), "Agricultural and rural development", available at: http://ec.europa.eu/agriculture/index_en.htm (Accessed 12 May 2015).

17. The official site of European Feed Ingredients Safety Certification (2015) "About EFISC", available at: <http://www.efisc.eu/> (Accessed 12 May 2015).

18. The official site of FEDOIL (2015), "About FEDOIL", available at: <http://www.fediol.be/web/mission/> (Accessed 12 May 2015).

19. The official site of Primary Food Processors (2015), "Who we are", available at: <http://www.pfp-eu.org/> (Accessed 12 May 2015).

20. The official site of European Commission (2015), "Oilseeds and protein crops in the EU", available at: http://ec.europa.eu/agriculture/cereals/factsheet-oilseeds-protein-crops_en.pdf (Accessed 12 May 2015).

21. The official site of Seed Crushers and Oil Processors Association (2015), "About SCOPA", available at: <http://www.scopa.org.uk/> (Accessed 12 May 2015).

22. The official site of European Biodiesel Board (2015), "About EBB" available at: <http://www.ebb-eu.org/> (Accessed 12 May 2015).

23. Shpychak, O.M. Masliukov, Ye.O. Shevchenko, H.O. Nikolaieva, Z.P. and Yaroslavs'ka, T.V. (1996), Derzhavna tsinova pidtrymka sil's'koho hospodarstva v SSHa i krainakh Yevropy [Government price support agriculture in the US and Europe], ІАЕ, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2015 р.

УДК 330.3:664.64

К. Є. Красільнікова,

аспірант, Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Київ

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

K. Krasilnikova,

postgraduate student, Open international University of human development "Ukraine", Kyiv

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PRODUCTION BAKERIES

У статті розглянуто перспективні напрями розвитку підприємств хлібопекарської промисловості. Дослідженнями встановлено, що перспективним напрямом є укрупнення та концентрація виробництва. Це пояснюється оптимізацією логістичної системи, прискореним технічним переоснащенням, зниженням собівартості продукції і відповідним підвищенням їх прибутковості. Ознакою концентрації сучасного хлібопекарського виробництва є зосередження галузевого виробництва в руках потужних бізнес-груп і пов'язаний з цим контроль над підприємствами та їх частками на ринку.

Перспективним напрямом також є концентрація капіталу та виробничих потужностей переробних та хлібопекарських підприємств на основі розвитку інтеграційної взаємодії. Поширення діяльності інтегрованих об'єднань сприяє зростанню ефективності виробничої діяльності як у межах окремих складових єдиного технічного ланцюга, так і у виробничих відносинах між ними. Також інтеграція позитивно впливає на стійкість підприємств хлібопекарської промисловості, підвищення їх фінансової стабільності, забезпечення безперебійних поставок сировини та матеріалів на виробництво, зміцнення позицій об'єднань підприємств. Інтеграційним процесам у хлібопекарській галузі притаманна регіональна концентрація. Вона пояснюється особливостями хлібопекарської продукції — обмеженням строком реалізації та нерентабельністю збуту у віддалених областях.

Зважаючи на те, що в українському хлібопеченні простежується європейський вектор розвитку, частка ринку великих хлібо заводів поступово зменшується, а міні-пекарні збільшуються. Перевагами малого виробництва є те, що вони мобільні і легко пристосовуються до потреб населення, можуть формувати будь-який асортимент, змінювати технології і рецептури.

Успіх галузі можна забезпечити концентрацією виробничих потужностей на великих підприємствах і, одночасно, наявністю великої кількості малих підприємств різних форм власності. Галузь повинна бути представлена як приватними пекарнями, так і колишніми державними хлібо заводами, які в ході приватизації були акціоновані.

The article discusses promising directions of development of the baking industry. Research has shown that a promising direction is the consolidation and concentration of production. This is due to the optimization of the logistics system, accelerated technical re-equipment, reduction of production costs and the corresponding increase of their yield. A symptom of the concentration of modern baking is the sectoral concentration of production in the hands of big business groups and the related control over enterprises and their market shares. The advantage of concentration is the cheapening of production, minus holdings are not allowed to develop small-scale producers.

A promising direction is the concentration of capital and production capacity of processing and bakery businesses through the development of integration interaction. Extend the work of integrated associations contributes to the growth of efficiency of production activities both within the individual components of a whole technical chain and industrial relations between them. The integration has a positive effect on the stability of the baking industry, increase their financial stability, ensuring an uninterrupted supply of raw materials for manufacturing, strengthening our position for business combinations. Integration processes in the baking industry is characterized by regional concentration. It is due to the peculiarities of bakery products — a limited implementation period and unprofitable sales in remote areas.

Despite the fact that Ukrainian bread baking can be traced to the European vector of development, the market share of large bakeries gradually decreases, and mini-bakeries increases. The benefits of small production is that they are mobile and can easily adapt to the needs of the population, can form any range and change the technologies and formulations.

The success of the industry can provide the concentration of production capacity in large enterprises and, simultaneously, a large number of small enterprises of different ownership. Industry should be presented as a private bakeries and former public bakeries, which in the course of privatization have been corporatized.

Ключові слова: концентрація виробництва, технічне переозброєння, інтеграція, міні-пекарня, інноваційна діяльність.

Key words: concentration of production, modernization, integration, mini-bakery, innovation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних ринкових умовах з'являється необхідність формування нових підходів до

удосконалення діяльності хлібопекарських підприємств. Традиційні не забезпечують їх ефективного функціонування та розвитку. Ви-

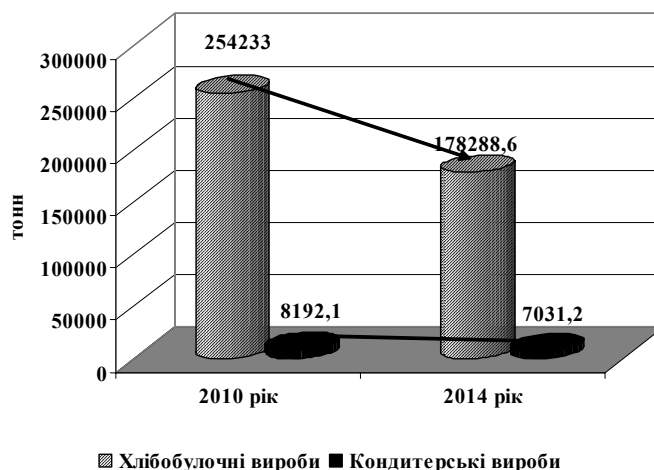

Рис. 1. Обсяги виробництва хліба і хлібобулочних виробів ПАТ "Київхліб"

Джерело: побудовано за даними ПАТ "Київхліб".

никає потреба в підвищенні економічної ефективності діяльності підприємств хлібопекарської промисловості як з позиції покращення результатів їх фінансово-господарської діяльності, так і раціоналізації, використання виробничих ресурсів, зміцнення конкурентних позицій на ринку, розширення асортименту продукції, виваженої кадрової політики. Адже ефективність діяльності хлібопекарських підприємств значною мірою залежить від здатності адаптуватися до умов ринкового середовища.

Складний економічний стан більшості хлібопекарських підприємств спонукає до удосконалення системи управління, теорії і практики розробки стратегічних напрямів діяльності підприємств, які будуть спрямовані на комплексний розвиток галузі та поєднуюватимуть державне регулювання та дії підприємницьких структур. Це дозволить підприємствам виживати на ринку в умовах спаду обсягів промислового виробництва хліба та збільшення кількості збиткових підприємств, гарантувати продовольчу безпеку держави і зумовить реальні передумови до технічного переозброєння, розширення асортименту продукції, враховуючи потреби різних груп населення, зниження матеріаломісткості та енергоємності продукції, впровадження інновацій [3, с. 21—23].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різномічні питання розвитку хлібопекарської галузі України постійно знаходяться у полі зору вчених О.М. Васильченка, О.А. Опрі, М.М. Перелигіна, М.В. Нетяжука, В.І. Дробот, О.В. Шубравської, М. М. Білоу-

сової та ін. Однак трансформаційні процеси розвитку хлібопекарської промисловості вимагають подальшого вивчення та удосконалення існуючих наукових знань і розробки нових організаційних схем та умов забезпечення збалансованої взаємодії учасників виробничих процесів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Головною метою даного дослідження є визначення та обґрунтування перспективних напрямів розвитку хлібопекарської промисловості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед дослідників галузі хлібопечення зустрічаються різні погляди на перспективи розвитку. Одні вчені притримуються думки, що перспективним напрямом є укрупнення та концентрація виробництва і обґрунтовують це оптимізацією логістичної системи, прискоренням технічним переоснащенням, зниженням собівартості продукції і відповідним підвищенням їх прибутковості [5].

Ознакою концентрації сучасного хлібопекарського виробництва є зосередження галузевого виробництва в руках потужних бізнес-груп і пов'язаний з цим контроль над підприємствами та їх частками на ринку. В умовах сьогодення частим є закриття "безперспективних" хлібо заводів. Зазвичай це малопотужні і малорентабельні підприємства в приміських зонах, хоча закривають навіть цілком рентабельні підприємства в центрі мегаполісів [8]. Наприклад, після відкриття у с. Крушинка Васильківського району холдингом "Кулиничі" Київського обласного хлібо-

пекарського комплексу, з обсягом виробництва 150 т/добу та холдингом "Хлібні інвестиції" у с. Нові Петрівці під Києвом з обсягом виробництва 70 т/добу обсяг виробництва хлібобулочних та кондитерських виробів Київхлібом було значно зменшено (рис. 1), а хлібокомбінати № 2 та № 10 входили до складу Київхліба було перетворено на виробничі цехи, Васильківський хлібокомбінат — закрито.

Останнім часом для підприємств хлібопекарської галузі характерним стає поширення діяльності інтегрованих об'єднань та зростання ефективності виробничої діяльності як у межах окремих складових єдиного технічного ланцюга, так і у виробничих відносинах між ними. Вчені стверджують, що інтеграція позитивно впливає на стійкість підприємств хлібопекарської промисловості, підвищення їх фінансової стабільності, забезпечення безперебійних поставок сировини та матеріалів на виробництво, зміцнення позицій об'єднань підприємств на ринку товарів і послуг, диверсифікацію виробництва, зниження ризиків тощо [7, с. 28]. Крім того, підвищення ринкової та фінансової стійкості підприємств хлібопекарської промисловості України сприяє подальшому формуванню та розвитку об'єднань підприємств, здатних конкурувати з хлібопродукцією іноземних виробників. У першу чергу це стосується замороженого хліба, високі конкурентні позиції якого можуть забезпечуватися використанням сучасних видів обладнання, освоєнням інноваційних технологій, впровадженням прогресивних методів організації та управління виробництвом та вибором ефективних стратегій розвитку на основі формування інтегрованих структур [7, с. 30].

Основними ланками інтегрованої структури є спеціалізовані галузеві комплекси, що розвиваються на базі певних виробничих циклів [4, с. 261]. Сутність інтеграції в хлібопродуктовому підкомплексі полягає у наявності та зв'язаності галузей і агропромислових циклів на різних стадіях одного виробничого процесу. Вертикально інтегровані формування в хлібопекарській галузі мають свої посівні площі, елеватори, борошномельні комплекси, хлібозаводи і збутову мережу.

Інтеграційним процесам у хлібопекарській галузі притаманна також регіональна концентрація. Це пояснюється особливостями хлібопекарської продукції — обмеженим

строком реалізації та нерентабельністю збуту у віддалених областях. На сьогоднішній день регіональні інтегровані виробники охоплюють 60—90% місцевих ринків хліба та хлібобулочних виробів, витісняючи з них дрібні підприємства [9].

На сьогодні мотиви до інтеграції однакові для різних ланок ланцюга, пов'язаного з виробництвом хліба. Для всіх підприємств виробничого ланцюга властиве бажання встановити стабільні виробничо-господарські зв'язки, досягти збалансованої діяльності впродовж життєвого циклу підприємств, зниження собівартості за рахунок збільшення обсягів виробництва та підвищення цінової конкурентоспроможності продукції, накопичувати кошти для впровадження у виробництво інноваційних проектів по диверсифікації виробництва з метою покращення споживчих характеристик хлібобулочної продукції та забезпечення собі кращих позицій на ринку [1].

Скласти конкуренцію великим хлібокомбінатам цілком можуть міні-пекарні. Хоча вони не здатні випікати такого ж обсягу продукції, як хлібокомбінати, втім це і непотрібно, оскільки мале виробництво повинно бути гнучким, здатним вчасно перелаштовуватися, змінювати асортимент. Міні-пекарні можуть налагодити ефективний виробничий процес в найкоротші строки і запропонувати споживачам різноманітнішу продукцію. Крім того, міні-пекарня, розміщена у вдалому місці, — в районі де не налагоджене виробництво свіжої хлібобулочної продукції, може стати успішним і прибутковим бізнесом [6].

Великі промислові хлібозаводи не витримують конкуренції, припиняють інвестиційну діяльність, не модернізують виробництво. Найбільше ці тенденції проявляються в депресивних регіонах країни. Через наявність тіньового сектору, недозавантажені виробничі потужності великих хлібокомбінатів, які були розраховані на великі обсяги виробництва в умовах відсутності конкуренції, неефективне цінове регулювання без адекватної підтримки з боку держави, низька якість менеджменту загострили проблеми розвитку хлібопекарської промисловості.

Зважаючи на те, що в українському хлібопеченні простежується європейський вектор розвитку, частка ринку великих хлібозаводів поступово зменшується, а міні-пекарні збільшується. Незважаючи на деякі переваги, які мають великі хлібопекарські підприємства, в

малих пекарень їх значно більше. Вони достатньо мобільні і легко пристосовуються до потреб населення. Вони можуть формувати будь-який асортимент, змінювати технології і рецептури. Крім того, останнім часом зріс попит на елітний хліб і хлібобулочні вироби, які мають специфічний смак.

Зараз увесь світ у розвитку хлібопекарської промисловості рухається в напрямі створення широкої мережі невеликих хлібопекарських підприємств з безпосереднім продажем продукції на місці. В країнах Європи і Америки на частка великих виробників становить 30—35%, решта — малі пекарні, наприклад, міні-пекарні біля будинку.

Наприклад, у США доля їх виробництва досягає 60%, у Франції 70% хлібобулочних виробів виробляється міні-пекарнями, в Італії — 85%, у Іспанії — 95%. В Україні ситуація кардинально інша, однак попит на свіжовипечений хліб у форматі "пекарня біля будинку" великий. А ніша соціальних сортів хліба досі повністю не заповнена. Це можуть зробити міні-пекарні. Цікаво, що перші міні-пекарні по випічці свіжого хліба в основному орієнтувалися на соціальні сорти, проте програли цінову війну з масовим виробництвом.

На сьогодні бізнес у форматі міні-пекарень, що виготовляє і продає хліб елітних сортів та нетрадиційної випічки більш перспективний. Причиною, що дозволяє говорити про перспективність малого пекарного бізнесу, є його здатність уникнути використання розпушувачів, емульгаторів, поліпшувачів тощо. Власники міні-пекарень мають можливість ретельніше контролювати випуск готових хлібобулочних виробів. У такому випадку значно скорочується час зберігання готової продукції і її доставки, що власне багато в чому обумовлює застосування таких прийомів великими виробниками [2]. Але аналіз рівня платоспроможності населення на сьогодні вказує на необхідність розширення виробництва саме соціальних сортів хліба.

Стратегічні напрями розвитку галузі хлібопечення мають бути пов'язані з комплексним розвитком, основними напрямками якого є технічне та технологічне переозброєння підприємств та випуск нової продукції для підвищення прибутковості галузі, зниження собівартості продукції за рахунок зниження матеріаломісткості та енергомісткості, використання екологічно безпечних технологій.

ВИСНОВКИ

У даний час державна хлібопекарська промисловість переживає гостру кризу. Ситуація, що склалася за декілька десятиліть радянської влади стратегія розвитку галузі була спрямована на створення висококонцентрованого хлібопекарського виробництва з будівництвом великих хлібо заводів, потужністю понад 100 тонн за добу і необхідністю великих обсягів перевезень сировини і готової продукції в торгівельну мережу. В основу такої стратегії було покладено суперечливе твердження про те, що на великих підприємствах простіше механізувати виробництво і досягти високої продуктивності праці. Між тим весь світ у розвитку хлібопекарської промисловості рухається в напрямі створення широкої мережі невеликих хлібопекарських підприємств з безпосереднім продажем продукції на місці. Переваги таких пекарень очевидні: вони забезпечують населення тільки свіжим хлібом, не потребують транспортних перевезень продукції, знаходяться безпосередньо близько зі споживачем. Крім того, оснащені сучасним високо механізованим обладнанням, такі підприємства за рівнем продуктивності праці цілком зіставні з великими хлібо заводами, але мають більш широкі можливості в швидкій зміні асортименту продукції з урахуванням змінного попиту споживачів.

Таким чином, успіх галузі можна забезпечити концентрацією виробничих потужностей на великих підприємствах і, одночасно, наявністю великої кількості малих підприємств різних форм власності. Галузь повинна бути представлена як новачками — приватними пекарнями, так і бувшими державними хлібо заводами, які в ході приватизації були акціоновані.

Література:

1. Буряк П.Ю. Інтегровані підприємницькі структури: формування, ефективність, потенціал: монографія / П.Ю. Буряк. — Львів: Логос, 2007. — 468 с.
2. Випічка хлібу як успішний напрямок для малого бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ideya-biznesa.pp.ua/vipichka-xlibu-yak-uspishnij-napryamok-dlya-malogo-biznesu.html>
3. Коваленко Л.О. Проблеми та перспективи розвитку хлібопекарської промисловості / Л.О. Коваленко, Т.В. Міхеєнко // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2014. — № 2 (22). — С. 19—24.

4. Плотнікова М.Ф. Організаційно-економічний механізм становлення хлібопродуктового підкомплексу / М.Ф. Плотнікова // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". — К.: КНЕУ, 2012. — Спец. вип.: у 2 ч., Ч. 1.: Стратегічні імперативи сучасного менеджменту / [Відп. за вип. С. М. Соболев]. — С. 256—265.

5. Родченко В.Б. Основні тенденції та перспективи розвитку ринку хлібопекарської продукції регіону / В.Б. Родченко // Ефективна економіка. — 2010. — № 12. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=426>

6. Сильные стороны малых производств [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.toural.ru/%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/3176>

7. Скопенко Н. Особливості розвитку інтеграційної взаємодії підприємств харчової промисловості України / Н. Скопенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2014. — № 5 (158). — С. 28—32.

8. Ступак С.М. Діагностика стратегічних факторів активізації інноваційної діяльності хлібопекарських підприємств [Електронний ресурс] / С. М. Ступак. — Режим доступу: <http://intkonf.org/stupak-sm-diagnostika-strategichnih-faktoriv-aktivizatsiyi-innovatsiynoi-diyalnosti-hlibopekarskih-pidpriemstv/>

9. Ступак С.М. Специфіка управління економічною безпекою підприємств хлібопекарської галузі / С.М. Ступак // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. — Науки: економіка, політологія, історія. — Одеса, 2013. — № 26 (205). — С. 90—96.

10. Товста Т.Л. Інноваційна активність діяльності підприємств харчової промисловості / Т.Л. Товста // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2008. — № 628: Проблеми економіки та управління. — С. 326—330.

References:

1. Buriak, P. Yu. (2007), *Intehrovani pidpriemnyts'ki struktury: formuvannia, efektyvnist', potentsial*: Monohrafiia [Integrated business

structure: formation, efficiency, potential: monograph], Lohos, Lviv, Ukraine.

2. Blog business ideas (2014), "Baking bread as a successful direction for small businesses", available at: <http://ideya-biznesa.pp.ua/vipichka-xlibu-yak-uspishnij-napryamok-dlya-malogo-biznesu.html> (Accessed 16 June 2015).

3. Kovalenko, L. O. and Mikhieienko, T. V. (2014), "Problems and prospects of development of the baking industry", *Naukovyj visnyk ChDIEU*, vol. № 2 (22), pp. 19—24.

4. Plotnikova, M. F. (2012), "Organizational-economic mechanism of formation of the bakery product subcomplex", *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [Strategic imperatives of modern management]*, State higher educational institution "Kyiv national economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine, pp. 256—265.

5. Rodchenko, V. B. (2010), "The main trends and prospects of development of the market for bakery products in the region", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=426> (Accessed 16 June 2015).

6. Toural.ru (2015), "The strong sides of small productions", available at: <http://www.toural.ru/%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/3176> (Accessed 16 June 2015).

7. Skopenko, N. (2014), "Features of integration interaction of the food industry Ukraine", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 5 (158), pp. 28—32.

8. Stupak, S. M. (2015), "Diagnosis of the strategic factors of development of innovative activity bakeries", available at: <http://intkonf.org/stupak-sm-diagnostika-strategichnih-faktoriv-aktivizatsiyi-innovatsiynoi-diyalnosti-hlibopekarskih-pidpriemstv/> (Accessed 16 June 2015).

9. Stupak, S. M. (2013) "Specifics of management of economic security of enterprises of bakery industry", *Naukovyj visnyk. Odes'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet*, vol. 26 (205), pp. 90—96.

10. Tovsta, T. L. (2008), "Innovation activity of enterprises of food industry", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnik"*, vol. 628, pp. 326—330.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2015 р.

УДК 330.837:330.341.1:338.432

Л. М. Задорожна,
аспірант кафедри фінансів та кредиту, Вінницький національний аграрний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МОНІТОРИНГУ РИНКУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

L. Zadorozhna,
graduate student of the department of finance and credit, Vinnytsia National Agrarian University

INSTITUTIONALIZATION MARKET MONITORING AND PREDICTION OF INNOVATION IN AGRICULTURE

Актуальність даного дослідження обумовлена посиленою конкуренцією, обмеженням державного фінансування, зростаючою складністю і підвищенням ролі наукової та технологічної компетенції. Сценарний підхід до визначення майбутнього сфери дозволяє визначити ресурси, необхідні для досягнення поставлених цілей. На рівні сільськогосподарських організацій метод форсайту дозволяє вибирати технології, створювати альтернативні напрями для майбутнього розвитку, навчати людей і мотивувати зміни, підвищувати загальний науково-технічний рівень сфери. Форсайт формує інноваційні настрої в політиці, сприяє посиленню промислової конкурентоспроможності та розширенню торгового потенціалу. Форсайт стимулює позитивні ефекти в сфері економіки, охорони навколишнього середовища і соціального забезпечення, в суспільних відносинах і культурі на національному та регіональному рівнях. У статті розкрито сутність методології форсайту, обґрунтовано її роль та визначені характерні риси й відмінності від інших інструментів вивчення майбутнього. Визначено необхідність застосування форсайту як спеціальної методології прогнозування. Висвітлено особливості форсайтного прогнозування. Запропоновано концептуальну ідентифікацію сегментів прогнозування інновацій. Обґрунтовано необхідність запровадження форсайтного методу здійснення моніторингу ринку інновацій.

The relevance of this study is due to heavy competition, limitation of public funding, increasing complexity and the growing role of scientific and technological competence. The scenario approach to defining future areas to determine the resources necessary to achieve their goals. At the level of agricultural organizations, Forsyth method allows you to choose the technology to create alternative directions for future development, educate people and motivate changes raise the general level of scientific and technical sphere. Forsyth creates innovative mood in politics, enhances the industrial competitiveness and trade expansion potential. Forsyth encourages positive effects in the economy, environment and social security, in social relations and culture at national and regional levels. The essence of foresight methodology, grounded it's role and identified the characteristics and differences from other instruments studying the future are uncovered in the article. The need for a special foresight forecasting methodology is determined. Highlights particularly foresight forecasting. The conceptual identification of segments of forecasting innovation is proposed. The necessity of introducing foresight method of monitoring market innovations is grounded.

Ключові слова: моніторинг, інституціоналізація, прогнозування, форсайт, аграрна сфера, методологія, інновації, інноваційна діяльність, перспектива.

Key words: monitoring institutionalization, forecasting, forecasting, agriculture, methodology, innovation, innovation, perspective.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розбудова конкурентоспроможного, стабільного й прогнозованого у тенденціях розвитку сільського господарства стає можливою лише за умови його переходу на інноваційний шлях розвитку. Серед суб'єктів аграрного бізнесу є структури, які завдяки достатнім фінансовим можливостям, перш за все залученню капіталу з інших галузей, системно впроваджують передові інноваційні розробки. Це підприємства з вирощування зерна та технічних культур, свинарського, птахівничого напрямку,

галузі овочівництва закритого ґрунту, що мають сучасну техніку та використовують новітні технології.

Для обґрунтування стратегічних і навіть тактичних рішень в умовах мінливої суспільної практики широко використовуються прогнози, особливо форсайтні дослідження. Власне, вони стають одним з дієвих інструментів науково-технологічної та інноваційної політики в умовах глобалізації.

Використання форсайту стало реакцією на структурні зміни в економічній сфері, зумов-

лені посиленням взаємодії між наукою та виробництвом. Ця взаємодія настільки прискорила процеси розробки нових технологій, нових видів наукомісткої продукції, що ефективна організація інноваційної діяльності стала визначати шанси на перспективи розвитку держави у світовому конкурентному середовищі.

Тільки структурні зміни економіки, перехід до інноваційного розвитку допоможуть одержати результат і забезпечити виживання економіки в умовах кризи. Проте лише локальних заходів та дій для цього недостатньо. Сьогодні як ніколи вкрай необхідною постає проблема вибору та застосування сучасного методичного інструментарію для прийняття стратегічних управлінських рішень [6].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для пострадянського простору термін форсайт залишається відносно новим. Технології форсайту присвячено в Україні невелику кількість праць. Дослідження знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних учених таких, як Л.І. Федулової, Т.К. Кваши, В.М. Осипова, М.В. Бойкової, С.А. Квітки, С. Богачова, О.Г. Шпикуляка, М. Вен, Р. Роррег та ін. Водночас форсайт, як і багато інших модних концептів, що прийшли з-за кордону, залишається не до кінця дослідженим, що, безумовно, впливає на можливість його застосування в умовах вітчизняної економіки.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Інноваційна діяльність як основа ефективного функціонування, становить процесний базис становлення відповідної інноваційної моделі, яка за процесним підходом потребує створення дієвої системи інформаційного забезпечення як у ракурсі можливостей оцінок стану справ, так і розробки прогнозів на майбутнє. У цьому контексті зазначимо, що сьогодні і перспективи становлення інноваційної моделі розвитку аграрного сектора економіки вимагають активної інституціоналізації таких складових інституційного забезпечення ринку, як моніторинг та прогнозування, що визначено об'єктивними потребами.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є здійснення моніторингу ринку інновацій в аграрній сфері за допомогою форсайтного методу, спроможного забезпечити суттєве підвищення ефективності сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Форсайт є принципово новим підходом до визначення сценаріїв майбутнього. Його основний сенс — мобілізація людей із різних верств суспільства — від рядових споживачів і підприємців до глав дослідницьких центрів, державних і політичних діячів на досягнення поставлених на десятиліття вперед завдань. Характерна роль форсайту полягає саме у формуванні майбутнього, оскільки методи, що використовуються під час прогнозування, направлені на створення образу майбутнього, до якого прагнуть учасники цього процесу. Необхідно виділити низку аспектів, що підкреслюють особливості форсайту:

- система методів експертної оцінки розвитку в довгостроковій перспективі;
- аналіз явищ, що передбачає контроль і управління;
- виявлення тактичних і стратегічних конкурентних переваг;
- організація систематичних дій, що дають змогу досягти на їх основі відчутних ефектів для економіки й суспільства;
- систематичний процес взаємодії і встановлення зв'язків між усіма зацікавленими сторонами, що сприяє досягненню узгодженості в суспільстві на базі планомірного діалогу між політиками, фахівцями, бізнесменами і виявленню нових проблем розвитку [2, с. 89].

Форсайт — це процес, який включає три фундаментальні елементи: погляд на перспективу (довгостроковість, далекоглядність); планування (вироблення політик, цілепокладання) та участь акторів (основних замовників / зацікавлених осіб); застосування різних джерел інформації.

На нашу думку, основними завданнями форсайту є стимулювання появи нових альтернативних ідей і формування усвідомлення всього спектра можливих перспектив при визначенні пріоритетів, що зокрема відбувається завдяки мережній взаємодії учасників форсайту, яка зміцнює зв'язки всередині інноваційної системи та підвищується її результативність.

Характерною рисою форсайту є його систематичність. Форсайт-проекти здійснюються регулярно, як правило, за повторюваною схемою або ж проводяться як послідовність взаємопов'язаних проектів, націлених на вирішення комплексу взаємопов'язаних завдань. Організація систематичних спроб "зазирнути в майбутнє" призводить до формування більш високої культури управління й у результаті — до формування більш обґрунтованої науково-технічної та інноваційної політики [1].

Виникає запитання: чим форсайт відрізняється від простого прогнозування?

Форсайт є більш комплексним підходом, ніж прогнозування.

Традиційне прогнозування, як правило, формується обмеженим колом експертів-вчених, вузьких фахівців у певній галузі діяльності. Форсайт же залучає всіх ключових учасників розвитку: науку, бізнес, уряд, громадськість; розвиває співробітництво і кооперацію між бізнесом, державою та вченими. Таким чином, на відміну від прогнозування під поняттям форсайт мається на увазі участь багатьох експертів з усіх сфер діяльності, в тій чи іншій мірі пов'язаних з тематикою конкретного проекту або проблеми, а часом і проведення опитувань певних груп населення (жителів регіону, молоді та ін.), зацікавлених у вирішенні завдань, що обговорюються в рамках проекту. В рамках форсайту йдеться про оцінку можливих перспектив інноваційного розвитку, пов'язаних з прогресом науки і технологій, окреслюються можливі технологічні горизонти, які можуть бути досягнуті при вкладенні певних засобів і організацій систематичної роботи, а також ймовірні ефекти для економіки і суспільства.

Найбільшу популярність метод форсайту отримав в Європі (ЄС, Швейцарії, Норвегії, Росії) і на міжнародному рівні — під егідою ОЕСР, ФАО, ЮНЕСКО, ЮНІДО, Світового Банку. Вважається, що Франція має найбільш тривалий досвід форсайту в бізнесі.

Запровадження форсайтного методу здійснення моніторингу ринку інновацій дасть можливість зреалізувати підходи до прогнозування інноваційної діяльності у найбільш прогресивному плані. Тому зосередимо нашу увагу на окресленні методологічної конструкції форсайту у концептуальному позиціонуванні означеної системи прогнозування власне стосовно такої специфічної моделі господарського процесу як аграрна сфера, перш за усе аграрний ринок інновацій.

Проте ми пропонуємо тут таку систему моніторингу, яка зпозиціонується як комплексна — поєднання аналізу сучасного стану інноваційності з методами прогнозування перспектив. Це фактично спроба унормувати реалістичність стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку і управлінських рішень в системі агробізнесу. Створення такої інституційної системи й інституціоналізація методів форсайту в сферу агровиробничого комплексу є можливим, доцільним і реальним у контексті визнання галузі локомотивом економі-

ки, а інновацій — запорукою сталого, відновлюваного розвитку.

Методологія форсайту дасть також реальну можливість для об'єднання інформаційних ресурсів з накопичення інформації щодо стану, умов, особливостей та перспектив інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України, створивши спеціалізовану аналітичну систему з об'єктивістським підходом до оцінювання (аналізу й прогнозування) ринку аграрних інновацій, інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Задля досягнення означеного необхідно заактивізувати зусилля держави та її інститутів щодо створення правових, економічних і організаційних умов для розвитку та ефективного функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики, моніторингу інноваційного розвитку економіки аграрного комплексу, ринку інновацій як товару.

Запровадження форсайтного методу здійснення моніторингу ринку інновацій дасть можливість зреалізувати підходи до прогнозування інноваційної діяльності у найбільш прогресивному плані. Тому зосередимо нашу увагу на окресленні методологічної конструкції форсайту у концептуальному позиціонуванні означеної системи прогнозування власне стосовно такої специфічної моделі господарського процесу як аграрна сфера, перш за усе аграрний ринок інновацій.

Форсайт дасть можливість прогнозувати перспективи інноваційного розвитку аграрної науки, однойменної галузі і оцінити доцільності різних необхідностей удосконалення інституційного забезпечення, позиціонуючись як його частина (форсайт — складова покращання інституційного забезпечення ринку інновацій та підвищення його ефективності). Задане твердження, на наше переконання, цілком прийнятне з методологічної точки зору і з позиції забезпечення необхідних удосконалень організації процесу моніторингу перспектив інновацій. Його інституційна конструкція в методологіко-практичному плані, спрямована виключно на означення контурів майбутнього у функціонуванні аграрного ринку інновацій, що у свою чергу унормовує необхідність зміни такої інституційного забезпечення (законодавчі норми, інфраструктура). Саме виходячи з таких позицій, ми пропагуємо необхідність застосування форсайту як спеціальної методології прогнозування (табл. 1).

Запровадження заданого в таблиці 1 інституційного конструкту позиціонування форсай-

Таблиця 1. Інституційний конструкт і впроваджувальні контури форсайту у прогнозуванні ринку агроінновацій

Інституційний конструкт	Впроваджувальні контури
1	2
Система методів експертної оцінки довгострокових перспектив інноваційного розвитку та ринку інновацій	Визначення перспективи і прогнозування інновацій у складних інституційних системах біологічного характеру (сільське господарство нерозривно пов'язане з природою та біологічними процесами)
Аналіз явищ, які передбачають контроль і управління	Окреслення пріоритетів сталого розвитку аграрної галузі з метою визначення заходів збереження і забезпечення інновацій у відновлюваність ресурсів
Визначення тактичних і стратегічних конкурентних переваг, побудова планів і організація заходів для досягнення системних ефектів економіки й суспільства	Прогнозування конкурентності і визначення пріоритетів розвитку інноваційної діяльності з метою оцінки національних агроекономічних перспектив у глобальному інституційному просторі
Комбінація «продукту» (прогнози, сценарії, пріоритети) і «процесу» (встановлення зв'язків між зацікавленими сторонами) задля передбачення майбутнього	Формування системи оцінки пріоритетів, зорієнтованої на визначення модельних сценаріїв перспективного інноваційного розвитку агросфери
Поетапна і багатоаспектна взаємодія експертних груп різних сфер інноваційної діяльності	Створення ефективного механізму виявлення «точок дотику» інноваційного процесу в аграрній сфері, а також інших галузей і визначення суспільних пріоритетів, задля окреслення відповідної державної політики

Джерело: сформовано і доповнено авторами на основі опрацьованої літератури.

ту, на наше переконання, дасть можливість для ідентифікації сегментів у прогнозуванні ринку інновацій за інституційними рівнями (табл. 2).

Означене надасть можливість чітко визначитися щодо вибору стратегічних пріоритетів розвитку аграрної галузі й інституційного забезпечення ринку інновацій зокрема. Така постановка питання об'єктивно означена основним принципом інституціоналізації організаційної структури досліджуваного ринку — ефективність і конкурентоспроможність, які можливі лише в ареалі набуття прогнозованості інновацій з визначенням їх об'єктивної необхідності. Саме вибір стратегічних пріоритетів (правильний вибір) надасть можливість сформулювати необхідну інституційну конструкцію ринку, означивши досяжні пріоритети й виборювати при цьому необхідні ефекти діяльності в сучасному глобально-конкурентному світі. Аксиоматичність заданої мотивації в тому, що сьогодні, позиціонує аграрний сектор як системоутворювальну щодо соціально-економічного добробуту української нації галузь, прогнозування інновацій у цій сфері, становить загальновизнаний базис конкурентоспроможності, принаймні з огляду на специфіку удосконалень, інституційного забезпечення ринку

інновацій. Удосконалення інституційного забезпечення у форсайтному вимірі слід унормувати навколо таких заходів, як: вибір стратегічних пріоритетів розвитку аграрного ринку інновацій та галузі загалом; ідентифікації найбільш конструктивних і досяжних галузевих інновацій; упорядкування й удосконалення інституцій — провідників інноваційного процесу.

Форсайт надає якісно нові можливості удосконалення інститутів, інституцій та механізмів, програмування інституційних взаємодій й власне процесу створення, поширення знань, а також їх втілення в інноваційні (агроінноваційні) продукти. Форсайт, у даному конкретному випадку, стає стратегіко-необхідним орієнтиром в імплементації заходів з моніторингу ринку та прогнозування інноваційної діяльності в аграрній сфері.

Утвердження заданої методології прогнозування як інструментарію прогнозування — це не данина моді, а реалії сьогодення, адже в світі вже давно сформувався зовсім інший контекст організації інноваційного процесу — заснований на моделі побудови довгострокових прогнозів, у тому числі й щодо інституцій ринку. Наука та інновації, в аграрному секторі національної економіки, повинні стати центром

відповідальності у забезпеченні прийняття управлінських рішень. Таким має бути національний пріоритет в удосконаленні організаційно-ринкового механізму та формуванні інституційного середовища розвитку інноваційної діяльності в агросфері. Зазначимо, форсайтний підхід, на наше глибоке переконання, дасть можливість максимально використати, ефек-

Таблиця 2. Концептуальна ідентифікація сегментів прогнозування інновацій

Інституційні рівні	Сегменти	Центри відповідальності
Макрорівень	Загальнодержавний	Держава та уповноважений нею орган
Мезорівень	Галузевий	Галузева академія (НААН)
Мікрорівень	Рівень аграрних підприємств	Інституційні структури інфраструктурного забезпечення

Запропоновано авторами.

тивно розподілити за пріоритетними напрямками, інституційно упорядкувати інноваційний потенціал аграрної науки, технологій, а головне — усунути наявні сьогодні прояви псевдоінноваційності. Особливість форсайтної прогнозування — міждисциплінарний підхід (міждисциплінарна співпраця), що дозволяє означити різнобічні пріоритети, можливості й ефективно розподілити ресурси науки, упорядкувавши задля цього інституції ринку. Не є проблемою локалізація форсайту на аграрній складовій, адже вона є пріоритетною для України у ролі можливостей нарощування доданої вартості і суспільного продукту.

ВИСНОВКИ

Інституціоналізацію моніторингу ринку у контексті надання йому можливостей для здійснення прогнозування пропонується здійснювати шляхом побудови інституційної системи збору і аналізу даних про інновації, базованої на методології форсайту. Інституціоналізація пропонованого методологічного конструкту моніторингу ринку та прогнозування розвитку інноваційної діяльності в аграрній сфері, на основі форсайту, дозволить вирішити одну з фундаментальних проблем в поліпшенні інституційного забезпечення ринку інновацій — активне позиціонування необхідності переходу галузі на інвестиційно-інноваційну модель і забезпечення належного інформаційно-аналітичного супроводження цього процесу.

Література:

1. Богачов С. Форсайт як методологія проектування майбутнього / С. Богачов, О. Соловцова // Економіка. — № 5(125). — 2013. — С. 14—17.
2. Бухтеев Н.Н. Перспективы применения форсайтов в современной России / Н.Н. Бухтеев // Вестн. Гос. ун-та упр. — 2008. — № 1. — С. 88—95.
3. Кваша Т.К. Вибір пріоритетних напрямків науково-технологічного розвитку з використанням форсайту / Т.К. Кваша // Проблеми розвитку інформаційного суспільства: матеріали II Міжнародного форуму. — К.: УкрІНТЕІ, 2010. — Ч. II. — С. 78—82.
4. Квітка С.А. Розробка інноваційних стратегій та їх впровадження в соціально-економічну структуру регіону / С.А. Квітка, О.О. Соколовська // Аспекти публічного управління // Форсайт. — № 2 (2) листопад. — 2013. — С. 90—93.
5. Колодинський С. Б. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємств / С.Б. Колодинський // Вісник Академії еко-

номічних наук України. — 2004. — № 1. — С. 95—98.

6. Федулова Л. І. Особливості стратегічного планування та прогнозування в умовах кризи / Л.І. Федулова // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 3, Т. 1. — С. 39—44.

7. Федулова Л. І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. — 2008. — № 3. — С. 106—120.

8. Шпикуляк О.Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка / О.Г. Шпикуляк. — Економіка АПК. — К., 2010. — № 4. — С. 150—157.

9. Ben M. Foresight in Science and Technology / M. Ben // Technology Analysis and Strategic Management. — 1995. — 2 (vol. 7). — P. 139—168.

References:

1. Bogachev, C. and Solovtsova, A. (2013), "Forsyth as the future design methodology", *Economy*, № 5 (125) pp. 14—17.
  2. Buhteev, N.N. (2008), "Prospects of application Forsyth in the modern Russia", № 1, pp. 88—95.
  3. Kvasha, T. K. (2010), "Selection of priority directions of scientific and technological development using Forsyth" *Problems of information society materials: II international forum*, vol. II, pp. 78—82.
  4. Kvitka, S.A., Sokolovskaya, A.A. (2013), "Development of innovative strategies and their implementation in the socio-economic structure of the region", *Aspects of public administration, Forsyth*, № 2 (2), pp. 90—93.
  5. Kolodynsky, S.B. (2004), "Strategic management of innovative enterprise development", *Bulletin of the Academy of Economic Sciences of Ukraine*, № 1, pp. 95—98.
  6. Fedulova, L.I. (2009), "Features of strategic planning and forecasting in crisis", *Bulletin Khmelnytsky National University*, № 3, vol. 1, pp. 39—44.
  7. Fedulova, L. (2008), "Forsyth, modern technological forecasting methodology", *Economics and forecasting*, № 3, pp. 106—120.
  8. Shpykulyak, A.G. (2010), "Institutional ensure the development and regulation of the agricultural market analytical assessment", *Business APC*, № 4, pp. 150—157.
  9. Ben, M. (1995), "Foresight in Science and Technology", *Technology Analysis and Strategic Management*, № 2 (vol. 7), pp. 139—168.
- Стаття надійшла до редакції 22.06.2015 р.*

УДК 336.7

О. С. Коваленко,
аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

СТАН БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

O. Kovalenko,
postgraduate, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE STATE OF BANK LENDING OF AGRICULTURAL SECTOR SUBJECTS OF UKRAINE

У статті проаналізовано стан банківського кредитування суб'єктів аграрного сектору економіки України, визначено основні проблеми, що стримують залучення кредитних ресурсів сільгоспвиробниками та, на основі отриманих результатів дослідження, запропоновано шляхи їх вирішення.

The article is about the bank lending of the subject of the agriculture of Ukraine. The main problems that constrain process of attraction credit resources to agrarian are determined. Based on the results of the investigation the possible ways of their resolution are explored.

Ключові слова: сільськогосподарські (аграрні) підприємства, аграрії, банківський кредит, кредитування сільського господарства, пільговий кредит, кредитні ресурси, кооперативні банки.

Key words: farms, agrarians, bank loan, agricultural lending, preferential credit, credit resources, cooperative banks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрний сектор становить значну частку ВВП та є одним з основних джерел валютних надходжень у країну. Так в минулому в 2014 році сільське, лісове та рибне господарство склали майже 10% валового внутрішнього продукту України (без урахування АРК) [6]. Експортний потенціал України в даному напрямі лише набирає обертів, вітчизняні виробники починають опанувати нові ринки збуту, в тому числі європейський, що свідчить про конкурентоздатність та якість продукції. Окрім того, розвинене сільське господарство — це гарантія продовольчої безпеки держави та база для її розвитку. Реалізація інвестиційних проєктів, оновлення матеріально-технічної бази, поповнення оборотного капіталу в аграрному секторі потребують залучення додаткових коштів. Не завжди існує можливість зробити це за рахунок власних коштів. Ринок цінних па-

перів в Україні нерозвинутий та значно поступається банківській системі. Саме тому потреба в додаткових коштах може бути вирішена шляхом залучення кредитних ресурсів. Однак через існування низки проблем це являє собою доволі складне завдання. Виявлення цих проблем та потреба в пошуку шляхів їх вирішення зумовлюють актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ДЕ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Питанням кредитування суб'єктів аграрного сектору економіки займалися Вдовенко Л.О. [1], Дадашев Б.А. [3], Фаюра Н. Д. [7], Шиян Д.В. [8].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз стану банківського кредитування суб'єктів аграрного сектору України, виявлення та дослідження основних проблем, пошук можливих шляхів їх вирішення.

Рис. 1. Структура ВВП України, 2014 р., %

Джерело: власні розрахунки на основі статистичної інформації НБУ [6].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Аграрний сектор України демонструє високі темпи розвитку впродовж останніх років. Обсяг продукції сільського господарства з 2008 року виріс більш ніж удвічі та склав 370,8 млрд грн. у 2014 році [6]. За результатами минулого року частка в структурі ВВП склала 10,25% (рис. 1).

Специфіка сільськогосподарського виробництва обумовлює необхідність авансування коштів на відносно тривалий період часу, який в залежності від спеціалізації і фінансового стану підприємства може вимірюватися роками. Тому практично усі сільськогосподарські підприємства, незалежно від форми власності і способу виробництва, в практиці господарської діяльності вимушені вдаватися до залучення коштів (капіталу) [7].

Капітал банківської системи відіграє важливу роль у фінансуванні діяльності суб'єктів аграрного сектору економіки, підтвердженням чого є досвід країн Західної Європи, де подекуди частка банківських кредитів досягає 50%. До країн з найбільш високою питомою вагою позикових коштів в основному капіталі сільського господарства належать Англія, ФРН, Франція, Італія, Австрія і скандинавські краї-

ни. Починаючи з 60-х років ХХ ст. частка загальної кредитної заборгованості в аграрному капіталі цих країн досягла в Англії і ФРН близько 50 %, у Франції — більше 40 %, Італії і Австрії — більше 30% [8].

На кінець квітня поточного року портфель кредитів суб'єктів сільського господарства становив 57,024 млрд грн., а це майже 7% загального кредитного портфеля. У розрізі регіонів на м. Київ та Київську область припадає більше 53% (30,6 млрд грн.), решта — всі інші області (за виключенням тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя). Окрім Київської області та м. Києва, найбільше кредитів отримали аграрії Дніпропетровської обл. (5,3 млрд грн.), Миколаївської (4,7 млрд грн.), Львівської (2,3 млрд грн.), Харківської (2,1 млрд грн.), Полтавської областей (1,98 млрд грн.). Найменший обсяг кредитів наданий Чернігівській (213 млн грн.), Івано-Франківській (194 млн грн.), Луганській (173 млн грн.), Житомирській (120 млн грн.) та Закарпатській (65 млн грн.) областям. Таким чином, очевидним стає суттєвий диференційний розподіл кредитів між регіонами [2].

За строками користування кредитними ресурсами переважають середньострокові (від 1 до 5 років), які складають понад 49%. Вагому частку також мають короткострокові кредити (до 1 року) — майже 47%; довгострокові ресур-

си(більше 5 років) становлять незначну частку (близько 4%). Активне використання середньострокових ресурсів свідчить про використання фінансування для реалізації інвестиційних проектів, а не лише для поповнення обігових коштів.

Високий ризик для банківських установ несе валютна структура — майже 44% портфеля. Особливо це підвищується в умовах коливання національної валюти [2].

Основними проблемами кредитного забезпечення аграрного сектору економіки (рис. 2) є недостатність кредитних ресурсів для забезпечення розширеного відтворення та розвитку середнього і малого бізнесу на селі; висока вартість банківських кредитів; складність процедур одержання кредитів; неможливість надання у заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення або прав оренди на них; відсутність гарантійного механізму при залученні кредитів [3].

Відсутність ліквідної застави — основні засоби аграріїв зношені, готова продукція несе підвищені ризики, оскільки швидко псується та потребує спеціальних умов зберігання.

Високі ризики галузі та відсутність ліквідної застави спричинюють високі відсоткові ставки за кредитними ресурсами. Переважно для аграрних виробників вони є вищими ринкових.

У цілому ставки за кредитами для сільськогосподарських підприємств коливаються в різних банківських установах, хоча рідко зустрічаються найвищі і найнижчі їх значення. Тобто існує певне, чітко виражене, домінування одного рівня процентних ставок всіма працюючими банківськими установами [1].

Невирішеність питання ринку землі. Відповідно до "Земельного кодексу України" до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2016 року, не допускається купівля-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення як державної та комунальної форм власності, так і приватної [5], що унеможливує використання її в якості застави. Виходячи з цього, а також зі значної зношеності матеріально-технічної бази аграрних виробників, банки не поспішають збільшувати кредитні портфелі в даному напрямі. Якщо кредити аграріям й надаються, то за надто високими ставками, які є вищими за ставки для інших галузей економіки.

Наявність альтернативи. Інші галузі економіки мають менший ризик, більш ліквідну заставу та достатній рівень прибутковості. У зв'язку з цим банківські установи надають кредиту-

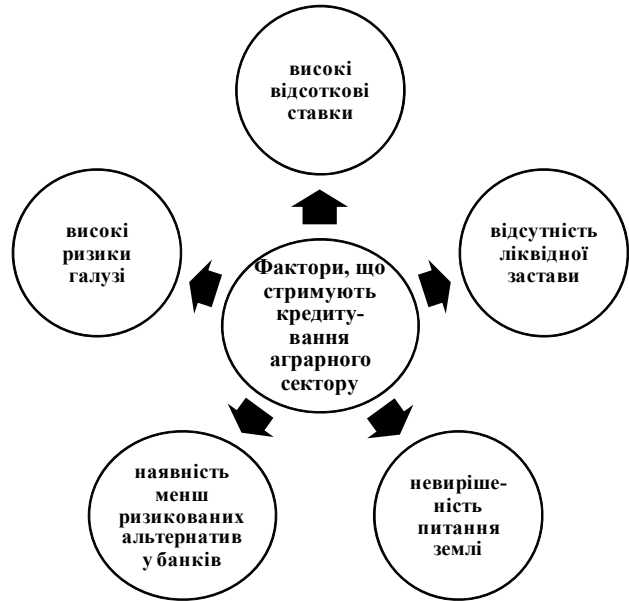
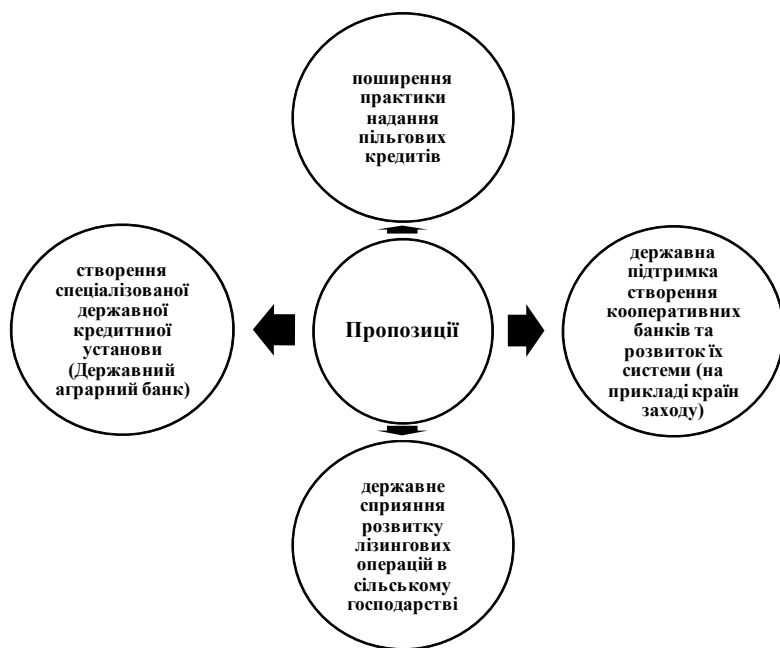

Рис. 2. Фактори, що стримують кредитування аграрного сектору

ванню суб'єктів інших галузей економіки ніж сільського господарства.

Стимулювання банківського кредитування сільськогосподарських виробників можливе на двох рівнях — державному та приватному. До першого рівня відносяться заходи, які знаходяться в полі компетенції державних органів, адже від регулювання останніх залежать умови, в яких функціонуватимуть суб'єкти сільського господарства та фінансові установи. Окрім того об'єктивна необхідність державної підтримки зумовлюється важливістю аграрного сектору в структурі народного господарства та високими ризиками, що притаманні галузі. Одним з проявів такої підтримки є надання кредитів на пільгових умовах. Переважно це проявляється в компенсуванні частини витрат на відсотки, що фактично робить відсоткову ставку за кредитними ресурсами для аграрних формувань нижчою за ринкові. Дана практика закладена в бюджеті на поточний 2015 рік, де фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів планується в сумі 300 млн грн. [4]. Беручи до уваги масштаби галузі (більше 160 млрд грн. (близько 10% ВВП) в 2015 році) дана сума є незначною. Однак в минулому році зазначена стаття видатків бюджету була взагалі відсутня, тому кроки держави в даному напрямі можна розцінювати як позитивні.

Важливість ролі держави в даному питанні підтверджує й практика інших держав. У деяких країнах помітну участь у кредитуванні аграрної сфери беруть спеціалізовані державні банки. Одним з таких банків є Сільськогоспо-

Рис. 3. Пропозиції направлені на активізацію банківського кредитування аграрного сектору України

дарський рентний банк Німеччини. Основним напрямом банківській діяльності є середньо- і довгострокове кредитування аграрного і продовольчого секторів. У своїй діяльності банк не вступає в пряму конкуренцію з комерційними банками. Видача кредитів здійснюється лише через інші банки. Щорічний прибуток після дотування резервних фондів використовується для виконання завдання по сприянню сільськогосподарським і лісгосподарським підприємствам [8]. Враховуючи досвід розвинутих країн, актуальним для України є створення державної фінансово-кредитної установи — Державного аграрного банку, який би спеціалізувався на фінансуванні аграрного сектору економіки, надаючи кредити та гарантії аграріям, купуючи їх боргові цінні папери. Глибока спеціалізація на кредитуванні сільського господарства дозволить більш точно оцінювати існуючі ризики та приймати відповідні виважені рішення. До того ж, окрім виконання основних функцій фінансова установа може займатися наданням додаткових суміжних послуг: оцінкою інвестиційних проектів, збиранням, зберіганням та наданням інформації щодо діяльності аграрних підприємств.

До компетенції державних органів також належить необхідність вирішення в законодавчому полі питання ринку землі. Дія мораторію на продаж землі виключає можливість використання останньої в ролі застави, що, відповідно, знижує можливість отримання кредитних ресурсів.

Альтернативним варіантом є використання потенціалу приватного капіталу у формі створення та діяльності кооперативних банків. Виходячи з банківської практики високорозвинутих країн, значна частка кредитування сільського господарства здійснюється кооперативними фінансовими інститутами. У Фінляндії частка кооперативних банків у кредитуванні сільського господарства складає 58 %, у Нідерландах — 90 %, Японії — 80 %, Франції — 75 %, Австрії — 65 %, Португалії — понад 60 %, Бельгії — 50 %, Швеції — 45 %, ФРН — 44 %, Іспанії — 30 %. У США кооперативна система фермерського кредиту надає фермерам третину кредитів на покупку землі шосту частину коротко- і середньострокових кредитів [8]. Зважаючи на це, важливим у стимулюванні розвитку аграрного сектору України є розвиток системи кооперативних банків.

Оскільки дані фінансові установи обмежені територіальною ознакою, то актуальним було б внесення змін щодо зменшення мінімальної необхідної суми статутного капіталу для заснування кооперативних банків. В першу чергу це зумовлено обмеженістю фінансових ресурсів територіальних суб'єктів економіки. З української банківської практики — в Україні відсутні кооперативні банки, хоча дана форма передбачена законом України "Про банки та банківську діяльність".

Розвиток аграрного сектору економіки дає можливість наростити податкову базу, а, відповідно, й дохідну частину бюджету, збільшити кількість робочих місць, ефективніше використовувати наявний сільськогосподарський ресурс, збільшити обсяг валютних надходжень та гарантувати питання продовольчої безпеки країни.

Пропозиції заходів, покликаних покращити ситуацію банківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників України, зображено на рисунку 3.

Розвиток аграрного сектора дозволить збільшити податкову базу, а відповідно й дохідну частину бюджету, збільшення робочих місць та підвищує рівень продовольчої безпеки держави. Використання НБУ тимчасових аграрних кредитів для регулювання попиту та пропозиції на грошову масу. В періоди, коли попит на гроші перевищує пропозицію, НБУ може робити специфічні ін'єкції в банківську

систему шляхом видачі кредитів аграрним підприємствам (звичайно через комерційні банки) на сприятливих для них умовах. Що це може дати? По-перше, НБУ зможе збалансувати ситуацію на ринку, по-друге, аграрії отримають такі необхідні для їх діяльності кредити, по-третє, виникне згладжений ефект оскільки кредити будуть повертатися поступово (в банківській практиці найбільш широко розповсюджена практика повернення кредитів — частинами).

**ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ
РОЗРОБОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ**

Аграрний сектор має стратегічно важливе значення для України. Від його стану напругу залежить продовольча безпека країни.

Отже, для розвитку фінансування аграрного сектору економіки шляхом використання банківського кредиту пропонується наступне:

— поширення практики надання пільгових кредитів;

— створення спеціалізованої державної кредитної установи (Державний аграрний банк);

— державна підтримка створення кооперативних банків та розвиток їх системи (на прикладі країн заходу);

— державне сприяння розвитку лізингових операцій в сільському господарстві.

Особливо важливим є перейняття досвіду розвинутих країн, які вже мають більш досконалі системи фінансування аграрного сектору. Переважно в основі лежить кооперативна форма існування банківських установ. Стимулювання розвитку кооперативних банків, які взагалі відсутні в Україні, дозволить забезпечити аграріїв необхідними фінансовими ресурсами.

Література:

1. Вдовенко Л.О. Стан банківського кредитування аграрних підприємств / Л. О. Вдовенко // Збірник наукових праць ВНАУ. — 2012. — № 3. — С. 3—7.

2. Бюлетень (електронне видання) Національного банку України [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897

3. Дадашев Б.А. Перспективи розвитку кредитування аграрних підприємств // Б.А. Дадашев // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — 2013. — № 1 (том 2). — С. 14—20.

4. Закон України "Про Державний бюджет України на 2015 рік" [Електронний ресурс]. —

Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80-19/page2>

5. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page8?text=2016#w11>

6. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/files/GDP_u.xls

7. Фаюра Н.Д. Стан і проблеми короткострокового кредитування підприємств АПК / Н.Д. Фаюра, О.В. Марценюк-Розарьонова, Н.М. Андреева // Збірник наукових праць ВНАУ (Серія: Економічні науки). — 2011. — № 2. — С. 94—99.

8. Шиян Д.В. Перспективи розвитку банківського кредитування аграрного сектору на основі зарубіжного досвіду / Д.В. Шиян // Вісник Української академії банківської справи. — 2011. — № 2. — С. 73—79.

References:

1. Vdovenko, L. O. (2012), "The state of bank lending of agricultural enterprises", Zbirnyk naukovykh prats VNAU (Serii: Ekonomichni nauky), vol. 3, pp. 3—7.

2. National bank of Ukraine (2015), "Statistical Bulletin (electronic version) of National bank of Ukraine", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897 (Accessed 12 June 2015).

3. Dadashev, B.A. (2013), "Prospects of lending of agricultural enterprises", Naukovi pratsi Poltav's'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii, vol. 1, pp. 14—20.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On State Budget of Ukraine for 2015", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80-19/page2> (Accessed 12 June 2015).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land code of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page8?text=2016#w11> (Accessed 12 June 2015).

6. National bank of Ukraine, (2014), "Indicators of Gross Domestic Product", available at: http://www.bank.gov.ua/files/GDP_u.xls (Accessed 12 June 2015).

7. Faiura, N. D. (2011), "State and problems of short loans AIC", Zbirnyk naukovykh prats VNAU (Serii: Ekonomichni nauky), vol. 2, pp. 94—99.

8. Shyian, D. V. (2011), "Prospects of bank lending of agricultural sector based on foreign experience", Visnyk Ukrain's'koi akademii bankiv's'koi spravy, vol. 2, pp. 73—79.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2015 р.

УДК 657

О. А. Рибаківа,

аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПТИЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

O. Rybakova,

graduate student, Kyiv National Economic University

POULTRY AS AN OBJECT OF ACCOUNTING

У статті було досліджено основні проблеми визначення об'єктів обліку в процесі обліку сільськогосподарської птиці в Україні. Виявлено основні фактори, які впливають на визначення об'єктів та побудова обліку на їх основі. Проаналізовано основні законодавчі акти України, які регулюють дані процеси обліку. Запропоновано найбільш результативні варіанти обліку сільськогосподарської птиці на птахівничих підприємствах.

This article was investigated basic problem of determining the objects of accounting in the accounting of poultry in Ukraine. The basic factors affecting the determination of objects and building on their basis of accounting. The basic legislative acts of Ukraine governing these processes accounting. A most effective options for keeping poultry at poultry plants.

Ключові слова: об'єкт обліку, біологічні активи, сільськогосподарська птиця, амортизація, норма надежу.

Key words: facility accounting, biological assets, poultry, amortization, provision of case.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вирішення фундаментальних завдань, направлених стратегічними та програмно-плановими документами розвитку агропромислового комплексу України, імплементація міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і фінансової звітності неможливо без розвитку тваринництва і, зокрема, птахівництва.

Сільськогосподарська птиця на сьогоднішній день характеризується скороспілістю, інтенсивним ростом, високою відтворною здатністю, продуктивністю і життєздатністю. Все це в поєднанні з порівняно невеликими затратами кормів на одиницю продукції сприяє високій прибутковості галузі. На сьогоднішній день

ефективне функціонування сільськогосподарського підприємства залежить від застосування практики управлінського обліку. Оскільки він виступає невід'ємним елементом доброго господарювання у сучасному конкурентному середовищі. Також залишається питання формування інформації для внутрішніх користувачів щодо накопичення та розподілу витрачених ресурсів виробництва по різноманітних об'єктах обліку витрат.

Такий технологічний прогрес у галузі потребує відповідного закріплення в обліку, особливо це стосується питання нарахування амортизації. Тому правильна побудова обліку, яка враховуватиме всі особливості амортизаційної

політики сільськогосподарської птиці вирішити порядок нарахування амортизації дорослого (батьківського і промислового) стада.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням визначення об'єктів обліку витрат займалися такі вчені, як Гарасим П.М., Карпова Т.П., Гасенко Л.В., Ніколаєва О.Є., Максимова В., Лінник В.Г. та інші. Проблема-тикою питання амортизації як засобу відтворення поголів'я у сільськогосподарської птиці займалися: О.А. Бужині, С.І. Дерев'янку. Їх дослідження стосуються лише амортизації біологічних активів певних груп тварин, що не дозволяє в достатній мірі визначити даний процес у розрізі амортизації батьківського стада у птахівництві та у кожній групі окремо.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідність дослідження питання вдосконалення даної системи обліку сільськогосподарської птиці в рамках цієї наукової статті продиктована необхідністю дослідження, узагальнення, систематизації інформації щодо сільськогосподарської птиці як специфічного об'єкта бухгалтерського обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В сільськогосподарському виробництві України тваринництво займає важливе місце. Тваринництво — це сукупність споріднених галузей сільського господарства, що займаються розведенням сільськогосподарських свійських тварин для виробництва продуктів харчування (молока, м'яса, яєць, меду та ін.) і сировини для обробної промисловості (м'яса, вовни, шкіри, пуху тощо).

Птахівництво як підгалузь тваринництва забезпечує населення високоякісними дієтичними продуктами харчування — м'ясом і яйцями. Птахівництво — галузь сільськогосподарського виробництва, основним завданням якої є розведення, вирощування, утримування, годівля птиці, застосування механізації, автоматизації, проведення ветеринарної профілактики з метою одержання продукції птахівництва. Птахівництво є найбільш скороспілою галуззю тваринництва, яка при порівняно незначних затратах праці й кормів дає за короткий час високоякісну продукцію (доросла птиця, молодняк птиці, інкубаційні та харчові яйця, продукти забою та переробки, пух, пір'я тощо), що широко використовується не тільки в харчовій промисловості, а й у парфумерній, мікробіологічній промисловості та медицині.

Птахівництво є єдиною підгалуззю тваринництва, яка з 1991 року не лише зберегла, а й збільшила обсяги виробництва м'яса і яєць.

Птахівництво характеризується скороспілістю, інтенсивним ростом, високою відтворювальною здатністю. Все це в поєднанні з порівняно невеликими затратами кормів на одиницю продукції сприяє високій прибутковості галузі.

Птахівництво є скороспілою галуззю з високим коефіцієнтом розмноження. Так, кури починають яйцекладку в 4,5—5 місяців, інкубація яєць курей триває лише 21 день, а курчатобройлери в 49-денному віці цілком придатні для забою на м'ясо. Кури-несучки породи ламан у віці 140—150 днів мають продуктивність у розмірі 50%, максимальна продуктивність (92—95%) настає у віці 28—30 тижнів, а за 15 місяців яєчної продуктивності від однієї несучки отримують біля 23,5 кг яєчної маси. Водночас одна курка-несучка цієї породи важить біля 2 кг. Крім яєць і м'яса, як основних видів продукції, птахівництво дає пух і перо, які використовують у легкій промисловості.

Для сучасного птахівництва характерні вузька спеціалізація, концентрація, широке впровадження нових досягнень науки і передової практики, застосування прогресивної технології, повна механізація трудомістких процесів.

Птиця поділяється на сільськогосподарську і дику.

Сільськогосподарська птиця — це свійська птиця, яка розводиться з метою отримання від неї яєць, м'яса, пір'я та пуху [1].

У сільському господарстві використовують в основному курей, індиків, гусей, качок, цесарок, фазанів, перепілок і голубів. Усі породи сільськогосподарської птиці класифікують за напрямом основної продуктивності. Породи курей та індиків поділяють на яєчні, м'ясо-яєчні і м'ясні. Породи гусей і качок належать до м'ясних, цесарки — до м'ясо-яєчних, а перепілки — до яєчних.

Дику птицю поділяють на лісову (глухарі, тетерюки, рябчики, куріпки білі, фазани); гірську (куріпки гірські, індики гірські); степову (куріпки сірі, перепілки); водоплавну (гуси, качки) і болотяну (кулики, бекаси).

Регламентация сільськогосподарської птиці представлена у нормативно-правових актах радянських часів та в період незалежності України. Проаналізувавши дані акти, можна систематизувати їх відповідно до певних видів птиці, які вони виділяють.

ГОСТ 18473-88 [1] та Державний класифікатор України "Основних фондів" [2] представ-

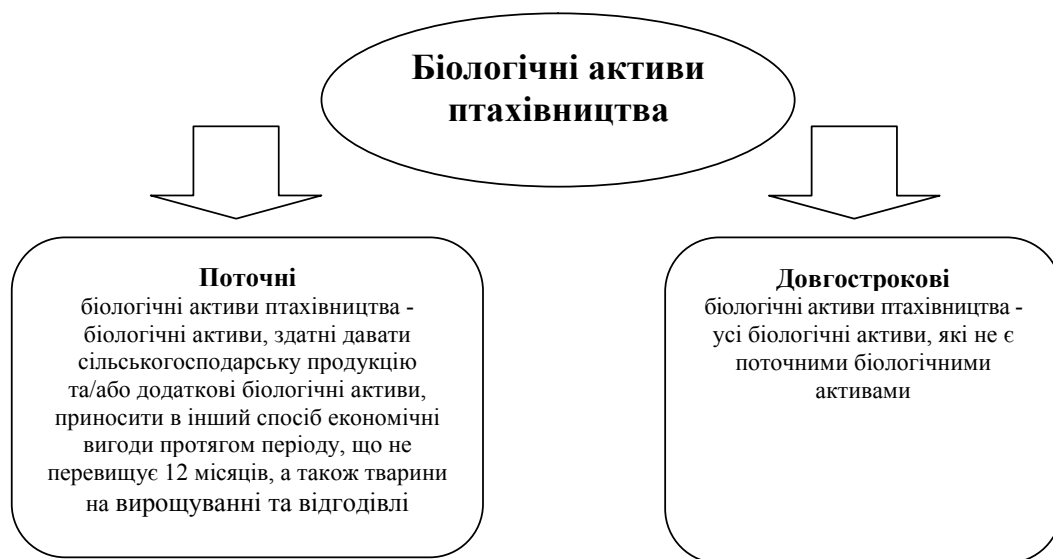

Рис. 1. Класифікація біологічних активів птахівництва

ляють однакову класифікацію сільськогосподарської птиці, а саме: кури яєчних порід, кури м'ясних та м'ясо-яєчних порід, курчата, качки, гуси, індички, цесарки та перепілки. Основною відмінністю ГОСТ 18473-88 [1] серед інших класифікаторів додатково виділяє таку групу птахів як голуби. В процесі розвитку галузі птахівництва процес розподілу змінився і дану групу птахів (голубів) відносять до диких птахів, а не до сільськогосподарських.

За нормативно-правовим актом ДКПП ДК 016-10 [4] класифікація здійснюється за видами птиці (в окремих випадках виділялись м'ясні та м'ясо-яєчні групи), а ПС(БО)30 "Біологічні активи" після свого впровадження виділяє лише такі групи, як доросла птиця і молодняк птиці. До цих категорій відносяться всі групи вище зазначеної сільськогосподарської свійської птиці.

Впровадження новітніх технологій у галузі птахівництва в Україні призвело до виникнення нового виду діяльності — вирощування страусів. Це є досить прибуткова галузь, оскільки, існують всі технічні умови для її вирощування на підприємствах та подальшої реалізації продукції. Зважаючи на це доцільно додати до класифікації сільськогосподарської птиці такий вид свійської птиці як страуси.

У процесі вирощування птиці важливе значення має батьківське стадо, яке забезпечує цех інкубації необхідною кількістю високоякісних яєць. В середньому використання батьківського стада становить 70 тижнів, але все залежить від виду птиці, порід та кросів. Потім цю птицю використовують або на м'ясо або їх знову використовують як батьківське стадо, але після примусової линьки.

Відповідно використання дорослої птиці може сягати більше одного року, існують навіть випадки, коли ефективність використання птиці на другий і всі наступні роки значно вища, ніж в перший рік використання. З огляду на це і відповідно до вимог П(С)БО 30 "Біологічні активи" є доцільним включити дорослу птицю до категорії довгострокових біологічних активів.

Сільськогосподарська птиця є біологічним активом, яка в процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди [3].

Підприємства, які займаються птахівництвом на сьогоднішній день несуть значні витрати на закупівлю племінного молодняка птиці як для батьківського стада різних видів птиці, так і для промислового стада курей. Як відмічалося вище, батьківське стадо птиці, як правило використовується більше одного року. Промислове стадо курей призначається для виробництва харчових яєць і також використовується 14—16 місяців.

Після завершення використання птиці батьківського стада вона забивається на м'ясо або реалізується на сторону. Реалізаційні ціни на таку птицю не перекривають її облікову вартість. Таким чином, птахофабрики від реалізації яєць отримують прибутки, а від реалізації птиці батьківського і промислового стада на м'ясо значні збитки. А це суттєво викривлює економічну сутність використання дорослої птиці.

Чинні інструктивні матеріали з бухгалтерського обліку відносять дорослу птицю батьківського і промислового стада до оборотних ак-

тивів — до поточних біологічних активів тваринництва. Водночас поточні активи в бухгалтерському обліку не амортизують. Тому відповідно до інструктивних матеріалів доросла птиця не повинна амортизовуватись.

Проведеними дослідженнями встановлено, що переважна більшість птахофабрик великих агропромислових корпорацій і холдингів для уникнення збитків від реалізації птиці батьківського і промислового стада передбачає в обліковій політиці "штучну" амортизацію дорослої птиці — щомісячне списання частини їх вартості на собівартість отриманих інкубаційних чи харчових яєць (з кредиту рахунку 21 "Поточні біологічні активи" в дебет рахунку 23 "Виробництво", субрахунок 232 "Тваринництво").

Практика ведення обліку дорослої птиці в провідних зарубіжних тваринах світу стверджує віднесення птиці батьківського і промислового стада до довгострокових біологічних активів тваринництва.

Виходячи із економічної сутності дорослої птиці як довгострокових біологічних активів і враховуючи практику ведення обліку такої птиці в провідних зарубіжних країнах ми пропонуємо обліковувати птицю батьківського і промислового стада у складі довгострокових біологічних активів тваринництва (рахунок 16) і нараховувати амортизацію дорослої птиці. Згідно з чинним законодавством на довгострокові біологічні активи, які обліковуються за первинною вартістю, нараховується амортизація, яка розглядається як систематичний розподіл вартості, що амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Така пропозиція враховує сутність таких активів, строк їх корисного використання, а також дасть можливість шляхом нарахування амортизації дорослої птиці об'єктивно сформувати витрати на виробництво інкубаційних і харчових яєць і відповідно достовірно обчислити їх собівартість.

Водночас є розбіжності в законодавстві, що регулює ведення бухгалтерського обліку і оподаткування діяльності підприємств.

Податковий кодекс України визначає групи основних засобів та інших необоротних активів і мінімально допустимих строків їх амортизації (стаття 145), відповідно до групи номер 7 належить і птиця. Тому довгострокові визначає, що довгострокові біологічні активи незалежно від виду, до якого вони належать (рослинництва, тваринництва), мають мінімально допустимий строк корисного використання — 7 років.

Використання біологічних активів протягом 7 років у галузі птахівництва неможливо, адже фактичний строк їх корисного використання (крім дорослих страусів) набагато менший. Це буде призводити до неповної амортизації дорослої птиці враховуючи і її ліквідаційну вартість.

У бухгалтерському обліку регламентовано застосовувати термін "строк корисного використання".

Нарахування амортизації дорослої птиці протягом такого терміну не є ефективним. В зв'язку з цим більш ефективним буде нарахування амортизації щомісячно протягом строку її корисного використання, який для відповідних груп дорослої птиці встановлюється кожним господарством самостійно.

Згідно з методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку біологічних активів [8]: строком корисного використання є очікуваний період часу, протягом якого довгострокові біологічні активи будуть використовуватися підприємством в запланованих цілях або від їх використання буде отримано (виконано) очікуваний підприємством обсяг сільськогосподарської продукції, додаткових біологічних активів (робіт, послуг). Строк корисного використання визначається підприємством самостійно.

Амортизація на довгострокові біологічні активи, які оцінюються за первісною вартістю, нараховується із застосуванням методів, аналогічних для основних засобів.

Проведене нами дослідження підтверджує доцільність нарахування амортизації дорослої птиці відповідно до строку її ефективного використання. З технологічної точки зору використовують поняття "термін технічного використання дорослої птиці".

З економічної точки зору використовується ще поняття "ефективний період використання дорослої птиці". Враховуючи галузеві особливості птахівництва можна стверджувати, що ефективний період використання курей-несучок — це тривалість технологічного циклу їх продуктивного використання від початку яйцекладки до такого моменту яйцекладки, коли подальше одержання яєць від курей-несучок менш вигідне, ніж при заміні стада птиці.

Ефективний період використання курей-несучок визначають шляхом аналізу величин доходу, що визначається для сукупності періодів продуктивного використання птиці в розрахунку на одиницю часу (місяць, день) технологічного циклу використання приміщень для курей-несучок [9].

Економісти при визначення моделі оптимізації використання курей-несучок відштовхуються від розрахунково-конструктивного методу, пояснюючи це застарілістю методики визначення оптимально строку використання курей-несучок. Його доцільніше використовувати селекційно-генетичним центрам та племінним заводам, де можливо встановити для кожного яєчного кросу, що впроваджується у виробництво, тривалість ефективного переводу використання несучок [10]. Свої твердження економісти пояснюють зміною кон'юктури ринку, яка суттєво відображається на показниках ефективності галузі, тому встановлений на певному етапі строк використання дорослої птиці не може бути оптимальним [9].

Німецькі вчені в свою чергу доводять, що в основі оптимізації використання курей-несучок ефективний строк експлуатації несучок досягається за умови, коли середній дохід на птахомісце за одиницю часу (день, тиждень або місяць) досягає максимального значення [11].

Враховуючи, що дані розрахунки є трудомісткими, підтримуємо точку зору німецьких вчених про те, що в бухгалтерському обліку нарахування амортизаційних витрат у птахівництві найбільш ефективно здійснювати щомісячно і розрахунок вести за допомогою прямолінійного методу нарахування амортизації за формулою:

$$C_{ав} = \frac{P_b - K_b}{T_b},$$

де $C_{ав}$ — сума амортизаційних відрахувань щомісячна;

P_b — вартість птиці на початок періоду технологічного використання;

K_b — очікувана виручка від реалізації птиці, виведеної з періоду її технологічного використання (або ліквідаційна вартість);

T_b — термін технічного використання птиці, місяців.

Даний підхід може використовуватись для більш детального відстеження віднесення амортизаційних відрахувань довгострокових біологічних активів тваринництва — птиці на собівартість одержаної продукції.

Проведеними дослідженнями встановлено, що об'єктами бухгалтерського обліку сільськогосподарської птиці є окремі її види або технологічні групи.

Ми пропонуємо використовувати в бухгалтерському обліку наступні об'єкти обліку дорослої птиці як довгострокових біологічних активів:

1. Кури.

1.1. Кури яєчного напрямку:

— батьківське стадо курей;

— промислове стадо несучок.

1.2. Кури м'ясного напрямку:

— батьківське стадо курей.

2. Качки — доросле стадо качок.

3. Гуси — доросле стадо гусей.

4. Індики — доросле стадо індиків.

5. Перепілки — доросле стадо перепілок.

6. Цесарки — доросле стадо цесарок.

7. Страуси — доросле стадо страусів.

Слід зауважити, що на спеціалізованих племінних птахофабриках облік дорослої птиці необхідно вести також і за породами та кросами.

Для обліку дорослої птиці необхідно застосовувати синтетичний рахунок 16 "Довгострокові біологічні активи", відповідно, субрахунок 163 "Довгострокові біологічні активи тваринництва, які оцінені за справедливою вартістю" чи 164 "Довгострокові біологічні активи тваринництва, які оцінені за первісною вартістю".

Проведеними дослідженнями встановлено, що майже всі птахопідприємства в Україні для оцінки птиці застосовують первинну вартість. Така оцінка дає можливість застосувати амортизацію дорослої птиці як довгострокових біологічних активів.

Використання справедливої вартості для оцінки дорослої птиці ускладнено систематичним визначенням рівне справедливої вартості птиці та її переоцінкою. Слід зауважити, що оцінка дорослої птиці як довгострокових біологічних активів за справедливою вартістю не дає можливості нарахувати її амортизацію. А це суттєво впливатиме на достовірне визначення собівартості одержаної від дорослої птиці продукції — інкубаційних чи харчових яєць.

Для обліку молодняка птиці слід застосовувати синтетичний рахунок 21 "Поточні біологічні активи" субрахунок 212 "Поточні біологічні активи тваринництва, які оцінені за первісною вартістю" чи 213 "Поточні біологічні активи тваринництва, які оцінені за первинною вартістю".

Об'єктами обліку молодняка птиці можуть бути наступні її види:

1. Кури.

1.1. Кури яєчного напрямку:

— молодняк курей;

— ремонтний молодняк курей.

1.2. Кури м'ясного напрямку:

— м'ясні курчата (бройлери);

— молодняк курей;

— ремонтний молодняк.

2. Качки — молодняк качок.

3. Гуси — молодняк гусей.

4. Індики — молодняк індиків.
5. Перепілки — молодняк перепілок.
6. Цесарки — молодняк цесарок.
7. Страуси — молодняк страусів.

Необхідно відмітити, що облік сільськогосподарської птиці ведуть за трьома видами оцінок:

- в головах.
- в живій масі.
- за вартістю.

Слід зауважити, що витрати на утримання дорослої і вирощування молодняка птиці обліковується на рахунку 23 "Виробництво" на субрахунку "Тваринництво" за окремими аналітичними рахунками відповідно до технологічних і організаційних особливостей кожного підприємства.

ВИСНОВКИ

На підставі проведених досліджень обґрунтовано необхідність обліковувати дорослу птицю в складі довгострокових біологічних активів. Це сприятиме належній організації обліку як довгострокових біологічних активів птахівництва, так і витрат на їх утримання. Вжиті пропозиції щодо методики розрахунку ліквідаційної вартості дорослої птиці дозволять обґрунтовано розраховувати амортизаційні відрахування та визначити собівартість як продукції вирощування молодняка, так і яєць.

Запропоновані об'єкти обліку поточних біологічних активів птахівництва сприятимуть формуванню необхідної для управління інформації як про наявність і рух птиці, так і про одержану від неї продукцію.

Література:

1. Государственный стандарт союза СССР. ГОСТ 18473-88 "Птахівництво", утверждённый Государственного комитета СССР по стандартам от 13.12.1988 года № 4057.
2. Державний класифікатор України "Основних фондів" ДК 013-97, затверджений наказом Держаного комітету України по стандартизації, метрології і сертифікації від 19.08.1997 року № 507.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи", затверджений наказом МФУ від 18.11.2005 року № 790.
4. Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-10, затверджений наказом Держспоживстандартом України від 11.10.2010 року № 457.
5. Бужин О.А. Амортизація як засіб відтворення у птахівництві / Бужин О.А., Дерев'янюк

С.І., Басараб В.В., Денисенко В.М. // Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 53—57.

6. Податковий кодекс України, від 02.12.2010 р. № 2755-VI із змінами та доповненнями.

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби", затверджений наказом МФУ від 27.04.2000 року № 92.

8. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів від 29.12.2006 року № 1315.

9. Економіко-математична модель розрахунку ефективного періоду використання курей-несучок / І.В. Мельникова // Економіка АПК. — 2007. — 10. — С. 35—39.

10. Промышленное птицеводство / Под ред. В.Д. Лукьяновой. — К.: Урожай, 1989. — 227 с.

11. Мельникова І.В. Оптимізація використання курей-несучок / І.В. Мельникова // Економіка АПК. — 1997. — № 12. — С. 40—44.

References:

1. The USSR State Committee on Standards (1998), "State the standard Soviet Union . GOST 18473-88 № 4057", vol. 4057.
  2. State Committee of Ukraine for Standardization, Metrology and Certification (1997), "State Classifier of Ukraine "fixed assets", vol.507.
  3. Ministry of Finance of Ukraine (2005), "Position (Standard) of accounting 30 "Biological Assets", vol. 790.
  4. Derzhspozhyvstandart of Ukrain (2010), Order "State classification of goods and services ", vol. 457.
  5. Buzhyn, O.A. Derev'ianko, S.I. Basarab, V.V. and Denysenko, V.M. (2004), "Depreciation as a means of reproduction in poultry", Ekonomika APK, vol. 12, pp. 53—57.
  6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at:<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 12 June 2015).
  7. Ministry of Finance of Ukraine (2000), "Provision (Standard) 7 "Fixed Assets", vol. 92.
  8. Ministry of Finance of Ukraine (2006), "Guidelines on accounting of biological assets", vol. 1315.
  9. Mel'nykova, I.V. (2007), "Economic-mathematical model of calculation of the effective period of use laying hens", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 35—37.
  10. Luk'ianova, V.D. (1989), "The poultry industry", Urozhaj, pp. 227.
  11. Mel'nykova, I.V. (1997), "Optimization of laying hens", vol. 12, pp. 40—44.
- Стаття надійшла до редакції 24.06.2015 р.*

УДК 331.101.26

І. В. Шостак,

аспірант кафедри економіки та фінансів підприємства,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ЗАСТОСУВАННЯ SMART-ПІДХОДУ ДО ОБГРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ КРІ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ

I. Shostak,

postgraduate student of economics and finance companies, Kyiv National University of Trade and Economics, m. Kyiv

SMART-ZASTROSUVANNYA APPROACH TO THE BASIS OF KPI PERFORMACE EVALUATION TRADE ENTERPRISE STAFF

У статті запропоновано модель оцінки результативності стимулювання праці персоналу та можливості її застосування на підприємствах торгівлі України. В основу покладено SMART-підхід, який заснований на застосуванні так званих SMART-критеріїв, які відповідають головній цілі підвищення результативності трудової діяльності підприємства торгівлі.

In the article the model for evaluating performance incentive of staff and the possibility of its use in trade of Ukraine. As based on the SMART-approach based on the use of so-called SMART-criteria that meet the main goals of increasing the effectiveness of work trade.

Ключові слова: SMART-підхід, KPI, система оплати праці, стимулювання праці, підприємства торгівлі.

Key words: SMART-approach, KPI, wage system, work incentives, trade.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління структурними підрозділами підприємств торгівлі в ринкових умовах вимагає проведення стратегічних, структурних, інноваційних, організаційних, економічних перетворень. Це об'єктивно призводить до необхідності розробки і використання адекватного інструментарію управління, що дозволяє, здійснюючи перетворення в системі стимулювання праці персоналу, робити її більш ефективною [9; 10]. Негативний досвід підприємств торгівлі, що використовують по черзі різноманітні економічні інструменти з метою досягнення конкурентних переваг без певної системи, свідчить про необхідність розробки комплексних моделей стимулювання праці, що поєднують активаційні інструменти, інтегрують у собі кілька методологій поліпшення. У цей час намітилася тенденція до використання безтарифних систем і форм оплати праці на цих підприємствах. Це пояснюється тим, що саме безтарифна система оплати праці дозволяє роботодавцям погодити розмір заробітної плати з підсумками господарської діяльності підприємства, визначати внесок кожного працівника в кінцевий результат діяльності, регулювати фонд оплати праці, не допускаючи перевитрати його цільового рівня, що призводить до успішної діяльності підприємства на ринку. Безтарифний варіант організації заробітної плати ставить заробіток

працівника в повну залежність від кінцевих результатів роботи як особистих, так і трудового колективу в цілому. Тому застосування даної системи виправдане там, де є можливість точно врахувати ці кінцеві результати, де сформовані умови для загальної зацікавленості і відповідальності за їхні досягнення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню прогресивних систем оплати праці та мотивації працівників на підприємствах різної галузевої приналежності присвячені праці українських дослідників В.А. Бортника [1], Н.М. Горобця С. Цимбалюк [3], Л. Червінської [4], Г.Т. Шкуріна. Однак залишаються недослідженими питання використання новітніх систем оплати праці у торгівлі.

Метою дослідження є обґрунтування послідовності формування компенсаційного пакета стимулювання праці персоналу підприємств торгівлі на основі індикативних коефіцієнтів ефективності.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найбільш ефективна система стимулювання праці для підприємств торгівлі включає: підсистему оплати праці за результатами діяльності; підсистему преміювання; підсистему "участі в прибутках" (рис. 1).

Рис. 1. Структура системи стимулювання праці підприємств торгівлі

Як свідчать дані рисунка 1 ефективно збалансоване стимулювання праці досягається за рахунок комбінованого застосування трьох активізаційних інструментів (методик): управління результативністю на основі KPI, управління компетенціями і грейдування. Модель комбінованого активізаційного інструментарію з метою активізації управлінських механізмів, застосовуваних на підприємствах торгівлі, що оптимально поєднує три інструменти: управління результативністю на основі KPI, управління посадовою ієрархією з використанням грейдування для визначення компенсаційного пакета та методика оцінки і ранжирування посад на основі моделі компетенцій.

Запропонована модель базується на використанні SMART-підходу, що заснований на застосуванні так званих SMART-критеріїв, які повинні відповідати головній цілі підвищення результативності трудової діяльності. SMART — це аббревіатура, утворена першими літерами англійських слів: конкретний (specific); вимірний (measurable); досяжний (attainable); значимий (relevant); співвідносний з конкретним терміном (time-bounded) (табл. 1).

У світовій практиці при впровадженні системи KPI використовується метод оцінки результатів діяльності підприємства в цілому або окремих її співробітників шляхом застосування показників, критеріїв виконання бізнес-процесів і зіставлення їх зі стратегічними, тактичними і операційними цільовими орієнтирами для одержання величини відхилення (різниці) між цільовим і фактичним значенням показника. Ключові показники тому так і називаються, що вибираються із безлічі інших, менш значимих. Тому ключових

показників не повинно бути велика кількість: на практиці рекомендується обмежуватися п'ятьма — сьома (максимум — десятьма). Але саме використання обмеженої кількості KPI приводить до більш об'єктивної і значимої оцінки результатів бізнесу, що обов'язково слід урахувати при розробці всієї системи показників ефективності. На основі аналізу існуючих підходів до визначення показників, що включаються в систему KPI, була розроблена авторська класифікація основних видів ключових показників ефективності діяльності підприємства (рис. 2).

Відповідно до SMART-моделі принципами визначення системи показників, що включаються в систему KPI моделі оцінки результативності системи стимулювання праці є: оптимальна кількість показників 5—10 (максимальна кількість — не більш 25). Показники легко розраховуються на підставі даних звітності підприємства, відсутня суб'єктивність у визначенні показників; планові завдання реально досяжні (імовірність досягнення не менш 70—80%); показники встановлені відповідно до зони відповідальності відділу (співробітника).

Значення показників визначені у відповідності зі специфікою діяльності підприємства (наприклад, для торгових точок мережі в різних регіонах установлюється різний план по продажах); система показників і їх значення частково переглядаються з періодичністю приблизно 1 раз у рік. Визначення ключових факторів відбувається на підставі аналізу можливих шляхів поліпшення п'яти SMART-критеріїв: specific (конкретний), measurable (вимірний), achievable (досяжний), relevant (актуальний) та time-bound (обмежений у

Таблиця 1. Застосування SMART-підходу до обґрунтування системи KPI оцінки результатів роботи персоналу підприємства торгівлі

Буква	Значення	Пояснення
S	Specific (Конкретний)	Встановлення конкретних та досяжних завдань для кожного працівника
M	Measurable (Вимірний)	Встановлення реальних завдань для кожного працівника, які піддаються обрахуванню
A	Attainable, Achievable (Досяжний)	Пояснюється, за рахунок чого планується досягти ціль. І чи можливо її досягти взагалі? Наприклад, "збільшити товарооборот підприємства на 25%, щодо товарообороту поточного року за рахунок зниження витрат обігу, підвищення обсягу продаж і скорочення штату зайнятих на виконанні автоматизованих операцій співробітників на 80% від поточного кількості"
R	Relevant (Актуальний)	Визначення істинності мети. Чи дійсно виконання даної задачі дозволить досягти бажаної мети. Необхідно впевнитися, що виконання даного завдання дійсно необхідно. Наприклад, якщо брати "скорочення штату зайнятих на виконанні автоматизованих операцій співробітників на 80%" у якості окремої підцилі, яка також вирішується за допомогою моделі SMART, то співробітників можна не звільняти, а перевести на інші посади, на яких ці співробітники зможуть принести підприємству дохід, а не просто економію
T	Time-bound (Обмежений у часі)	Визначення тимчасового тригера/проміжку, по настанню/закінченню якого повинна бути досягнута мета (виконане завдання). Наприклад, "До закінчення другого кварталу наступного року збільшити товарооборот підприємства на 25% щодо товарообороту поточного року за рахунок зниження витрат обігу, підвищення обсягу продаж і скорочення штату зайнятих на виконанні автоматизованих операцій співробітників на 80% від поточного кількості"

часі) у кожній зі складових системи оцінки ефективності діяльності наступним чином (рис. 3).

Наступний етап у побудові системи оцінки ефективності роботи персоналу підприємства полягає у визначенні показників, завдань і ініціатив по виділених цілям у стратегічній карті і їх поширенню за організаційною структурою підприємства. Усі певні стратегічні цілі виражаються в показниках (KPI), за якими буде відбуватися оцінка досягнення цих цілей. Для кожного KPI виділяється завдання — цільовий рівень, який повинен бути досягнутий або перевищений. Ці показники встановлюються в якості оціночних різним виконавцям та підрозділам підприємства. Оцінка діяльності підрозділів та окремих працівників відбувається на підставі порівняння KPI із цільовим значенням. Ініціативи являють собою набір заходів, які пропонується здійснити для досягнення необхідного KPI.

З допомогою узагальнених показників, які характеризують у кожен із груп SMART-критеріїв, об'єднавши значення узагальнюючих показників по чотирьом групам, стає можливим одержати якісний невартісної інтегральний показник оцінки результативності системи стимулювання праці підприємств торгівлі за SMART-критеріями, який має такий вигляд:

$K_{рез.} = K_{конкретний} + K_{вимірний} + K_{досяжний} + K_{актуальний}$.

Для наочності ілюстрації використання запропонованої моделі необхідно представити результати розрахунків у вигляді матричної моделі оцінки, що дає можливість представити не тільки результати розрахунків досягнутого рівня результативності системи стимулювання праці, а й за допомогою введення п'ятого SMART-критерію Time-bound (Обмежений у часі) — динаміку цього процесу (рис. 4).

У запропонованій матриці оцінки досягнутого рівня результативності системи стимулювання праці (рис. 4) у якості критерію Time-bound (Обмежений у часі) пропонується використовувати рівняння "ефективності витрат на утримання робочої", що дозволяє оцінити динаміку результативності системи стимулювання праці у часі. Розрахунки проведеного оцінювання результативності системи

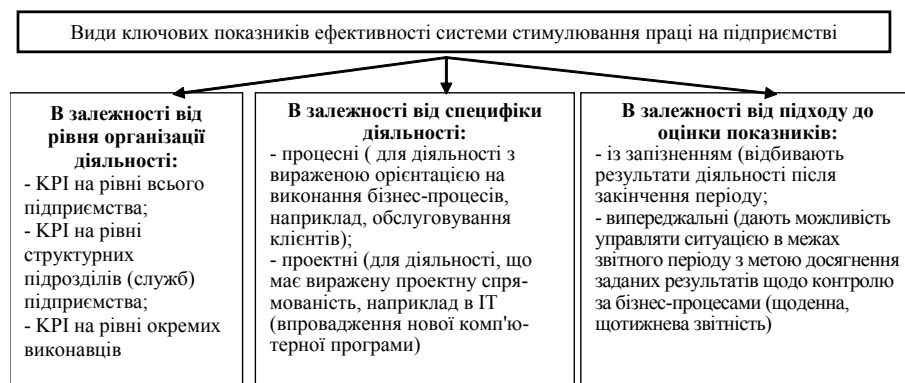

Рис. 2. Основні види ключових показників ефективності системи стимулювання праці персоналу підприємства торгівлі

стимулювання праці для досліджуваних підприємств довели, що для підприємств середня величина інтегрального показника результативності, но при цьому середній темп росту витрат на утримання робочу силу, що свідчить про слабку ідентифікацію системи стимулювання праці до вимог ринку.

У якості узагальнюючого показника оцінки ефективності системи стимулювання праці може виступати операційний важіль, як інструмент управління операційним прибутком, заснований на вивченні співвідношення постійних і змінних витрат. Чим нижче питома вага постійних витрат у загальній сумі витрат підприємства, тим у більшому ступені змінюється величина прибутку стосовно темпів зміни валової виручки (обсягу продажів за встановленими цінами).

Коефіцієнт операційного левериджу розраховується за формулою:

$$EVA = \frac{\text{Постійні витрати}}{\text{змінні витрати}}$$

Чим вище значення коефіцієнта операційного левериджу, тим більшою мірою воно здатне прискорювати темпи приросту операційного прибутку стосовно темпів приросту обсягу реалізації товарів (надання послуг). Принципова формула розрахунку цього показника має вигляд:

$$E\phi_{op} = \frac{ТОП}{ТРТ},$$

де $E\phi_{op}$ — ефект операційного левериджу, ТОП — темп приросту операційного прибутку, %;

ТОП — приросту обсягу реалізації товарів, %.

При однакових темпах приросту обсягу продажу товарів (надання послуг) підприємство, що має більший коефіцієнт операційного левериджу, за інших рівних умов завжди буде в більшій мірі прирощувати суму свого операційного прибутку в порівнянні з підприємством з меншим значенням цього коефіцієнта. Конкретне співвідношення приросту суми опера-

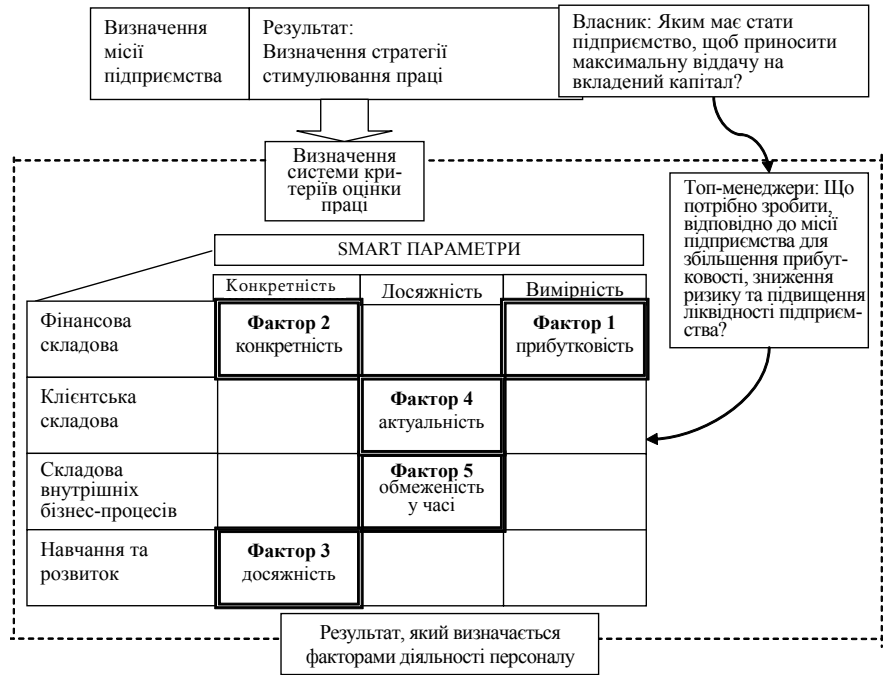

Рис. 3. Виділення факторів — ключових показників оцінки результативності системи стимулювання праці підприємства торгівлі

ційного прибутку та суми обсягу реалізації, що досягається при визначеному коефіцієнті операційного левериджу, характеризується показником "ефект операційного левериджу".

ВИСНОВКИ

Визначення впливу розробленої системи стимулювання праці персоналу на результативність діяльності підприємства базується на використанні операційного левериджу (важеля) як одного із головних показників впливу структури витрат на утримання персоналу на прибутковість підприємства. Системний підхід до впровадження комбінованої моделі стимулювання праці персоналу підприємств торгівлі на основі активаційних економічних інструментів дозволить топ-менеджменту досліджу-

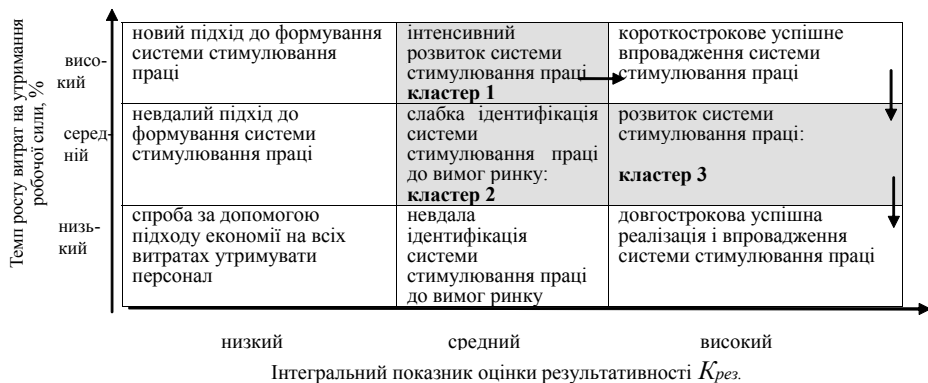

Рис. 4. Матриця оцінки інтегрального показника результативності системи стимулювання праці

ваних підприємств, застосовуючи активаційний інструментарій, підвищити функціональний потенціал управління, оперативно оцінювати ефективність діяльності структурних підрозділів, а керівництву цих підрозділів — ефективність конкретних співробітників досягнення ними бізнес-цілей, установлених на певний період, і ухвалювати правильні рішення після аналізу результатів. Застосування запропонованої комбінованої моделі стимулювання праці персоналу підприємств торгівлі забезпечило наступні переваги: дозволило впорядкувати найбільш проблемні зони відповідальності; підвищило прозорість досягнення результату і сформувало відповідність очікувань результатам діяльності; показало керівникові і кожному працівнику, хто і яким чином впливає на результат і що він повинен для цього виконати.

Література:

1. Бортник В.А. Кадровий потенціал: оцінка і перспективи підвищення / В.А. Бортник // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. — 2007. — № 1. — С. 50—53.
2. Армстронг М. Оплата труда: Практическое руководство по построению оптимальной системы труда и вознаграждения персонала: пер. с англ. / М. Армстронг, Т. Стивенс; ред. Т.В. Герасимова; пер. О.В. Теплых. — Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2007. — 512 с.
3. Цимбалюк С. Грейдова система оцінювання посад і оплати праці: методологія, методика, практика / С. Цимбалюк // Довідник аграрника. — 2009. — № 2 (80). — С. 86—98.
4. Червінська Л. Новий підхід до оплати праці сільськогосподарських працівників / Л. Червінська, С. Мала // Пропозиція. — 2009. — № 3. — С. 46 — 49.
5. Яценко О.І. Організація ефективної системи матеріального стимулювання праці / О.І. Яценко, А.О. Шевцова // Науковий вісник НЛТУ. — 2006. — Вип. 16.1 — С. 284—289.
6. Бондаренко А.В. "Карта бизнеса. Где вы находитесь с точки зрения системы сбалансированных показателей" / А.В. Бондаренко // Маркетолог. — 2006. — № 10 (84). — С. 88—92.
7. Погодина О.Н. Формирование и применение системы ключевых показателей эффективности деятельности на предприятиях гостиничного бизнеса: автореф. дис. канд. экон. наук. спец.: 08.00.05 — Эк. и упр. нар. хоз. (эк-ка, орг-я и упр-е предприятиями, отраслями, комплексами — сфера услуг) / О.Н. Погодина / Росс. гос. социальн. ун-т. — М., 2012. — 25 с.
8. Фінансовий леверидж як інструмент управління структурою капіталу / А.М. Садеко-

ва, В.Д. Такаджи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2009/Economics/4554.doc.htm

9. Литягин А. Грейды или KPI? / А. Литягин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://blog.lityagin.ru>

10. Письмаров А. Как оценивать эффективность работы компании / А. Письмаров // Генеральный Директор. — 2006. — № 2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cfin.ru/ias/manacc/efficiency.shtml>

References:

1. Bortnyk, V. A. (2007), "Human resources: assessment and prospects improving", *Visnyk Kyivs'koho instytutu biznesu ta tekhnolohij*, Vol. 1, pp. 50—53.
2. Armstrong, M. (2007), *Oplata truda: Prakticheskoe rukovodstvo po postroyeniю optimal'noy systemy truda y voznazhazhdeniya personala [Remuneration: A practical guide to building an optimal system and remuneration of staff]*, *Balans Byznes Buks*, Dnepropetrovsk, Ukraine.
3. Tymbaliuk, S. (2009), "Hreydova system of evaluation of positions and wages: methodology, technique, practice", *Dovidnyk ahrarynka*, vol. 2, no. 80, pp. 86—98.
4. Chervins'ka, L. (2009), "A new approach to wage agricultural workers", *Propozytsiia*, vol. 3, pp. 46—49.
5. Yaschenko, O. I. (2006), "The efficient material incentives work", *Naukovyj visnyk NLTU*, vol. 16.1, pp. 284—289.
6. Bondarenko, A. V. (2006), "Map business. Where vy nahodytes from the point of view sbalansyrovannyh system indicators", *Marketoloh*, vol. 10 no. 84, pp. 88—92.
7. Pohodyna, O. N. (2012), "Formation and application of the system of key performance indicators in the enterprises of hotel business", *Ph.D. Thesis, Economy, Ross. hos. sotsyal'n. un-t, Moscow, Russia*.
8. Sadekova, A. M. and Takadzhi, V.D. (2009), "Financial leverage as a tool for managing its capital structure", available at: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2009/Economics/455-54.doc.htm (Accessed 12 June 2015).
9. Lytyahyn, A. (2013), "Grady or KPI", *HRMagazine*, [Online], available at: <http://blog.lityagin.ru> (Accessed 12 June 2015).
10. Pys'marov, A. (2006), "As otsenyvat Efficiency work company", *Heneral'nyj Dyrektor*, [Online], available at: <http://www.cfin.ru/ias/manacc/efficiency.shtml> (Accessed 12 June 2015).

Стаття надійшла до редакції 24.06.2015 р.